

Jan Pešta

Jiří Janál

Ondřej Malina

Markéta Šantrůčková

Renata Tišerová

Martin Weber

Stavebněhistorický a archeologický průzkum a hodnocení stavebních, technických a uměleckých objektů v památkách zahradního umění

CERTIFIKOVANÁ METODIKA

Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v. v. i., 2015

Stavebněhistorický a archeologický průzkum a hodnocení stavebních, technických a uměleckých objektů v památkách zahradního umění

Certifikovaná metodika

Vydal:

Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v. v. i., Květnové nám. 391, 252 43 Průhonice

Rok vydání:

2015

Autoři:

Ing. arch. Jan Pešta – celková koncepce, stavebněhistorický průzkum

Mgr. Jiří Janál – archeologie

Mgr. Ondřej Malina, Ph.D. – archeologie

RNDr. PhDr. Markéta Šantrůčková, Ph.D. – obecná část

Mgr. Renata Tišerová – archeologie

Ing. Martin Weber – obecná část

Metodika byla zpracována v rámci řešení projektu výzkumu a vývoje Ministerstva kultury ČR Program Národní a kulturní identity (NAKI) DF12P01OVV016: Zhodnocení a udržitelné využití potenciálu památek zahradního umění a je certifikována osvědčením Ministerstva kultury ČR č. 58 vydaným pod č.j. 70046/2015 OVV. Certifikovaná metodika VÚKOZ, v. v. i. č. 5/2014 – 050.

Oponenti:

Ing. Božena Pacáková, Národní památkový ústav, Generální ředitelství, Valdštejnské náměstí 162/3, 110 00 Praha 1

Ing. Zdeněk Novák, Ministerstvo kultury, Maltézské náměstí 1, 118 11 Praha 1

ISBN 978-80-87674-11-6

Obsah

1 ÚVOD	4
Náplň metodické publikace	4
Cíl metodiky a návrh uživatelů	4
Obsah metodiky	5
2 METODICKÁ VÝCHODISKA A TERMINOLOGIE	10
Vymezení pojmu památka zahradního umění	10
Základní východiska	11
Uvedení do problematiky průzkumů a hodnocení stavebních, technických a uměleckých objektů v památkách zahradního umění	13
Základní pojmy (stavební, technické a umělecké objekty)	16
Studium pramenů jako podklad pro stavebněhistorický a archeologický průzkum stavebních, technických a uměleckých objektů v památkách zahradního umění	22
Stavební, konstrukční a materiálová podstata stavebních, technických a uměleckých objektů v památkách zahradního umění na území ČR	27
3 KATEGORIE PAMÁTKOVÉHO HODNOCENÍ OBJEKTŮ	31
Kategorie A+ (objekty individuálně mimořádně památkově hodnotné)	31
Kategorie A (objekty individuálně památkově hodnotné)	34
Kategorie B (objekty hodnotné z hlediska celkového kontextu)	36
Kategorie C (objekty bez památkové hodnoty, neutrální, nerušící)	38
Kategorie D (objekty památkově rušivé)	40
Kategorie H (objekty historicky významné)	41
Kategorie O (objekty ostatní)	42
4 DRUHY A STUPNĚ PRŮZKUMŮ STAVEBNÍCH, TECHNICKÝCH A UMĚLECKÝCH OBJEKTŮ V PAMÁTKÁCH ZAHRADNÍHO UMĚNÍ	43
Stavebněhistorický průzkum	44
Plošný stavebněhistorický průzkum areálu	44
Standardní nedestruktivní stavebněhistorický průzkum (SHP; SSHP)	72
Operativní, dílčí, hloubkové, záchranné a další průzkumy (OPD)	82
Archeologický průzkum	87
Archeologie v památkách zahradního umění obecně	87
Nedestruktivní archeologický výzkum	88
Struktura výsledného elaborátu archeologického výzkumu	97
5 OBECNÉ METODY A POSTUP DOKUMENTACE	99
Metody průzkumu a dokumentace	99
Terénní průzkum	99
Vyhodnocení a interpretace získaných údajů	99
Prostorová identifikace (identifikační údaje)	100
Obecné identifikátory	100
Identifikátory v památkové péči	101
Výstup a archivace	103
Výsledný elaborát	103
Adjustace	104
Archivace	104
6 ZÁKLADNÍ PRINCIPY PÉČE O STAVEBNÍ UMĚLECKÉ A TECHNICKÉ OBJEKTY V PARCÍCH A ZAHRADÁCH	105
Základní zásady péče	106
Obecné zásady	106
Zásady pro využití objektu/areálu	106
Architektonické, urbanistické a dispoziční zásady	106
Památkové zásady	106
Technické zásady	107
Požadavky na nové objekty	108
Možnosti budoucího doplnění poznatků	108
Požadavky na projekční a koncepční práce	108
7 LITERATURA	109
8 SEZNAM LITERATURY PŘEDCHÁZEJÍCÍ METODICE	113
APENDIX: Destruktivní archeologický výzkum	114

Náplň metodické publikace

Zahrady a parky jsou mnohotvárná díla, která vznikala v průběhu doby záměrnou lidskou činností, proto musí být neustálou péčí také udržována, a to s pochopením pro jejich slohovou podstatu, druhovou různorodost a specifickou. V zahradách se vždy bydlo, odehrávaly se v nich společenské aktivity a pěstovaly se v nich i rostliny přinášející přímý užitek. Jejich původní funkce – obytná, reprezentační a hospodářská – jsou stále platné, i když soudobé pojmenování funkcí se modifikovalo na funkce rekreační, společenskou a užitkovou (PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ 2006; KUČA 1989). Funkce zahrady výrazně ovlivňuje její formu, což je u historických zahrad a parků zvláště významné a veškeré jejich úpravy proto musí být velice pečlivě uváženy (KUČA 1978). Adaptace historické zahrady směřující k jejímu přizpůsobení soudobým potřebám musí být provedena citlivě a podložena poznáním zahrady ve všech podstatných souvislostech. Důraz je kladen na pochopení vývojového kontextu a volbu takového využívání, které nezničí historickou hodnotu zahradního díla. Vzhledem k úzkému sepětí formy a funkce, proměňujícímu se v závislosti na historické epoše i společenských podmínkách, jde o úlohu velmi náročnou. Skutečností je, že funkce zahrad jsou sice stále tytéž, ale jinak se projevují, především se však mění poměr jednotlivých funkcí a zcela odlišná je také intenzita využívání. I rekreace ve veřejném městském parku se dnes od doby před sto lety liší. Ještě větší rozdíly se projevují u zámeckých, původně soukromých zahrad (PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ 2006). Změnám ve využívání historických zahrad a parků se zcela bránit nelze, vždy je však nezbytné respektovat dochované kulturně historické hodnoty i specifickou zahrad a parků plynoucí zejména ze zastoupení proměnlivé a pomíjivé vegetační složky. Především od ní se neziřka odvíjí značný přírodovědný význam zahrad a parků, které navíc patří i k útočištím řady druhů drobných i větších živočichů. Zejména do vegetační náplně krajinářských parků většího rozsahu byly v minulosti začleňovány i starší lesní porosty a zbytky přirozených lesů se díky tomu dochovaly dodnes (SUCHARA 1985). Staré zahrady a parky jsou také velmi cennými dokumenty svědčícími o rozvoji introdukce. Často se v nich nacházejí nejstarší a nejmohutnější exempláře dřevin cizokrajného původu na našem území. Spolu s historickými údaji slouží pozorování těchto dřevin ke zkoumání jejich odolnosti a adaptability na zdejší podmínky. Nezbytnou a v některých případech podstatnou součástí zahrad i parků jsou stavby a další stavebně technická zařízení a významnou roli hraje též výbava v podobě různých uměleckých objektů. Poměr zastoupení stavební složky vůči složce vegetační i role staveb a uměleckých objektů v zahradní či parkové kompozici se odvíjí od slohového pojetí, druhu zahradního či parkového díla a jeho funkce. Obsahovou náplň metodiky tvoří stavebně historický a archeologický průzkum a hodnocení stavebních, technických a uměleckých objektů v památkách zahradního umění.

Cíl metodiky a návrh uživatelů

Mnohotvárnost a specifická zahrad a parků i jejich multidisciplinární povaha se do značné míry odvíjejí od zastoupení stavební a vegetační složky, z nichž každá vyžaduje odlišný metodický přístup průzkumu a hodnocení. Předmětem je primárně identifikace, dokumentace a hodnocení stavebních objektů, ať již existujících či torzálních (formy plošných průzkumů či stavebněhistorických průzkumů), tak zaniklých (archeologické průzkumy). Metodika je soustředěna na teritoria památek zahradního umění bez přesahu do okolní případně rovněž komponované krajiny. Vzhledem k odlišným metodám průzkumu a hodnocení je vegetační složce zahrad a parků věnován samostatný metodický elaborát. Metodika stavebně historického a archeologického průzkumu a hodnocení se nezabývá přírodními podmínkami zahrad a parků (tj. půdními, geologickými, klimatickými, hydrologickými a dalšími poměry).

Metodika stavebně historického a archeologického průzkumu a hodnocení se zabývá výhradně níže specifikovanými stavebními, technickými a uměleckými objekty v rámci zahrad a parků. Jejím smyslem je adaptace forem v památkové péči používaných typů dokumentace, zejména plošného stavebněhistorického průzkumu, stavebněhistorického průzkumu a archeologického průzkumu, na památky zahradního umění. Začlenění staveb a uměleckých objektů do zahrady a parků, jejich stavební a technické řešení i místo v rámci našeho památkového fondu je natolik zvláštní, že vyžadují vlastní specifický přístup. Pro další navazující výzkumy, počínaje průzkumem základní kompozice zahrady nebo parku (včetně obvyklé tradiční vazby na ústřední stavbu), přes průzkum dendrologický zaměřený na dřeviny a spojený s průzkumem bylinného patra a další oborové průzkumy (vodní systém a režim), ať již stavebně, technicky, nebo přírodovědně orientované, budou postupně zpracovávány další oborové metodické materiály.

Hlavním cílem metodiky je navrhnout a sjednotit podobu průzkumů a hodnocení stavebních, technických a uměleckých objektů v rámci památek zahradního umění. Metodika by se měla stát široce použitelným standardem, který budou schopni využívat odborníci – dokumentátoři s různorodým vzděláním i profesními zájmy (pracovníci památkové péče, architekti, zahradní architekti) a případně i další zpracovatelé s odlišným vzděláním (muzejní pracovníci, vzdělání laici z řad regionálních znalců), studenti vysokých škol, aniž by přitom docházelo ke zkrácení výstupů podle zaměření a osobních odborných preferencí zpracovatelů. Snahou je stanovit standard formálních výstupů takových průzkumů, při zachování jejich odborné úrovně. Důvodem je neustálý úbytek vypovídacích schopností našich památek zahradního umění v důsledku zanedbané údržby, chátrání, nebo naopak radikálních úprav, prováděných neodborně bez detailních znalostí problematiky. Snad není třeba zdůrazňovat, že základem pro jakoukoli kvalitně prováděnou obnovu v památkové praxi, památky zahradního umění nevyjímaje, by mělo být solidní poznání podložené průzkumy.

Předkládaná metodická publikace je koncipována tak, aby byla pokud možno otevřeným návodem, jak k průzkumu a hodnocení stavebních, technických a uměleckých (souhrnně umělých – neživých) objektů v rámci památek zahradního umění přistupovat. Důležité je zdůraznit, že především se jedná o princip a že cílem metodiky stavebně historického a archeologického průzkumu a hodnocení je zajištění za daných možností maximálně efektivní dokumentace, zpracované po obsahové i po formální stránce na odpovídající úrovni.

Průzkumy přitom nemusí být jen statickou dokumentací, ale mohou sloužit pro praktický výkon památkové péče, územní plánování, specializované památkové plány (plány ochrany) apod. Pomůcka je vypracována především pro účely památkové péče v oboru památek zahradního umění. Měla by se stát univerzálně použitelným standardem, zavádějícím jednotnou kvalitativní i formální úroveň pro nejrůznější stupně průzkumů, uplatňovaných v památkové péči, ve vztahu k historickým zahradám a parkům, konkrétně k jednotlivým stavebním, technickým a uměleckým objektům, a návodem, jak tyto průzkumy zpracovávat. Kvalitní a odborně dobře zpracovaný průzkum je přitom základem pro kvalifikovanou péči o zahrady a parky coby významné součásti památkového dědictví.

Dotýká-li se postupů, pro něž je třeba podle zákona č. 20/1987 Sb. oprávnění (archeologický výzkum), je tato metodika chápána jako podklad pro plánování průzkumů v prostoru památek zahradního umění.

Obsah metodiky

Předmětem této metodiky jsou stavební, technické a umělecké objekty v památkách zahradního umění. Náplní nové metodické publikace je plošný stavebněhistorický průzkum areálu, standardní nedestruktivní stavebněhistorický průzkum (SHP) a archeologický průzkum a hodnocení stavebních, technických a uměleckých objektů v rámci památek zahradního umění. Je určena především pro památky dle zákona č. 20/1987 Sb., ale zároveň využitelná též pro další objekty.

Zásadním dokumentem, který se zabývá historickými zahradami, je Florentská charta. V článku 1 je historická zahrada definována jako „architektonická a vegetační kompozice, jež je z hlediska dějin nebo umění celospolečensky významná. Jako taková je považována za památku“ (NPÚ 2007). Ve smyslu Florentské charty je termín „památka“ používán i v tomto materiálu, tj. nemáme na mysli jen objekty památkově chráněné podle zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů, ale obecně lidmi vytvořené dílo v nejširším slova smyslu, které vykazuje hodnoty historické, architektonické, umělecké, krajinářské, technické nebo asociativní. Budeme se tedy zabývat objekty či areály bez ohledu na jejich legislativní památkovou ochranu. Některé hodnotné objekty či areály ve skutečnosti památkově chráněny nejsou (nebo jen v nedostatečném rozsahu), zatímco jiné objekty či areály, památkově chráněné, své hodnoty z větší či menší části pozbyly.

ÚVOD

METODICKÁ
VÝCHODISKA
A
TERMINOLOGIE

KATEGORIE
PAMÁTKOVÉHO
HODNOCENÍ
OBJEKTŮ

DRUHY
A STUPNĚ
PRŮZKUMŮ

OBECNÉ
METODY
A POSTUP
DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ
PRINCIPY
PÉČE

LITERATURA

SEZNAM
LITERATURY
PŘEDCHÁZEJÍCÍ
METODICE

DESTRUKTIVNÍ
ARCHEOLOGICKÝ
VÝZKUM

Každá zahrada či park je utvářena jako komplexní, komponované dílo, zahrnující jak složky přírodního původu (více či méně přetvořené), tak umělé. Tyto základní skladebné součásti můžeme dělit na:

- přírodního původu (přirozený terén, přirozené vodní zdroje, plochy a vodoteče, vegetace; v zahradě či parku se vyskytuje i řada druhů drobných i větších živočichů a někteří z nich se do kompozice také zapojují /např. ptactvo, zvěř/, ale nepatří ke skladebným součástem),
- umělé (viz níže),
- smíšené (upravený terénní reliéf, vodní zdroje, plochy a toky; do kompozice se mohou zapojit i chovná zvířata).

Předmětem zájmu této metodiky jsou výhradně součásti umělé (uměle vytvořené), které obecně můžeme rámcově rozdělit do následujících kategorií (bez nároku na úplnost):

- terénní (umělé kopce, uměle přizpůsobený terénní reliéf, svahy, násypy, zářezy, umělé skály apod.),
- stavební a technické objekty (pavilony, gloriety, belárie, teatrony, sala terreny, galerie, kolonády, oranžérie, opěrné zdi a z nich složené terasové systémy, skleníky, kaskády, vodopády, vodárny, mosty, lávky, brány a ohrazení apod.)
- dočasná a přechodná stavební díla (tzv. efemérní architektura – lehké dřevěné a proutěné stavby, slavobrány, kaširované jednorázové stavby apod.),¹
- podzemní objekty (štoly, tunely, kanály, grotty),
- vodní díla (vodní toky, kanály, náhony, rybníky, jezírka apod.),
- komunikace a ostatní technická díla (cesty – pěší a vozové, pěšinky, schodiště a schody, osvětlení apod.),
- umělecké (sochy, reliéfy),
- dočasná a přechodná umělecká díla (efemérní umění a výzdoba – kaširované výzdobné prvky),²
- mobiliář (zahradní nábytek, zejména lavičky),³
- ostatní.

Z hlediska prostorového pak můžeme rozlišovat objekty plošné (rozměrnější stavby, terénní úpravy, vodní plochy), liniové (ohrazení, komunikace) a bodové (umělecká díla).

Hlavním předmětem zájmu jsou stavební komponenty historických zahrad a parků – především zámeckých, na nichž byly použité postupy v modelových případech ověřovány. Vlastní metodika by ale měla být použitelná pro všechny druhy historických zahrad a parků, tedy též pro zahrady v areálech hradů, klášterní, palácové, rezidencí a vil včetně soukromých, usedlostí a v neposlední řadě i pro veřejné parky, což jsou hlavně parky městské a lázeňské. Metodika je však využitelná i obecně, především pro rozvíjející a doplňující celky jako jsou obory a bažantnice, pokud jsou historickými stavebními, technickými či uměleckými objekty vybaveny (obr. 1, 2, 3).

Metodika se zabývá primárně stavebními objekty v památkách zahradního umění, tedy v historických zahradách a parcích, z nichž mnohé jsou chráněny jako kulturní památky podle zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči. Stavební, technické a umělecké objekty jsou nedílnou součástí památek zahradního umění, v některých případech jsou ale registrovány jako samostatné kulturní památky a ve vztahu k historické zahradě nebo parku jakožto památce zahradního umění jde proto o „památky v památce“. Tato situace se většinou týká stavebních objektů, jako jsou zejména pavilony, gloriety, galerie, oranžérie, ohradní zdi, dále některých uměleckých děl například soch, památníků aj. Jako kulturní památky jsou v některých případech samostatně registrovány i technické objekty a zařízení což se týká například štol, náhonů apod. Ústřední stavby, nejčastěji budovy hradů, klášterů včetně sakrálních staveb, zámků, paláců, rezidencí a vil, usedlostí, jsou jako kulturní památky obvykle registrovány samostatně a jejich průzkum a zhodnocení je věcí samostatného standardního nedestruktivního stavebněhistorického průzkumu (SHP). I když jsou tyto ústřední stavby funkčně a kompozičně se zahradou či parkem provázány, jejich průzkum a zhodnocení přesahuje hranice vymezeného tématu metodiky. Po stránce stavební a mnohdy i výtvarné se do značné míry jedná o objekty autonomní. Vzájemnou vazbu (funkční, kompoziční, výtvarnou, historickou) mezi ústředními stavbami (budovami hradů, klášterů včetně sakrálních staveb, zámků, paláců, rezidencí a vil, usedlostí) a zahradami nebo parky, které k nim přísluší, samozřejmě nelze v rámci výzkumu zcela opominout. Aby nedošlo ke zkreslení výstupu, je nezbytné zjistit k ústřední stavbě základní informace (doba vzniku, autorství, historické okolnosti, ikonografie), avšak detailní rozbor její dispozice, architektury, interiérů, konstrukcí i vnitřních souvislostí, zejména v případě prostor bez přímé vazby na vnější prostředí – zahradu či park – je třeba přenechat samostatnému průzkumu. To samozřejmě nevylučuje komplexní průzkum celého areálu, zahrnující jak ústřední stavbu, tak navazující zahradní nebo parkové prostředí. Takový komplexní průzkum lze považovat za ideální formu poznání, na němž by se ovšem museli podílet specialisté různých oborových odvětví (historik nebo archivář, historik architektury a umění, zahradní architekt, dendrolog apod.). Metodika ukazuje možnosti, jak přistupovat k segmentu takového komplexního poznání, zaměřenému na stavební, umělecké a technické součásti historických zahrad a parků. V tomto rámci se metodika věnuje jak stavebním objektům (ohrazení, pavilony, gloriety apod.), včetně technických (mosty, komunikace, osvětlení), ale i terénním úpravám a vodním dílům (náhony, jezírka, terasy), uměleckým dílům (sochy, památníky apod.) a dalšími umělými zásahům v prostředí zahrad a parků.

Stavební, technické a umělecké komponenty parků a zahrad jsou samozřejmě objekty zařaditelnými do obecného kontextu vývoje architektury, techniky a výtvarného umění. Nelze je tedy v žádném případě vytrhnout z jejich obecného kontextu. Můžeme na ně tedy aplikovat obecné metody dokumentace používané v památkové péči; samozřejmě při zachování všech specifik jejich prostředí a historického, architektonického a urbanistického kontextu. Předkládaná metodika je proto kompatibilní s obdobnými materiály, řešícími průzkumy v oboru památkové péče, zejména s metodikami pro standardní nedestruktivní stavebněhistorický průzkum – SHP (MACEK 1997, 2001; BERÁNEK, BERÁNKOVÁ, ČEVONOVÁ, MACEK, PATRNÝ, ZÁHORKA, ZAHRADNÍK v tisku), plošné a inventární průzkumy (např. PEŠTA 2014), nebo operativní průzkumovou dokumentaci – OPD (BLÁHA, JESENSKÝ, MACEK, RAZÍM, SOMMER, VESELÝ 2005). Z tohoto důvodu jsou v textu obsahové překryvy s uvedenými metodickými materiály. Tyto překryvy jsou nejen nutné, ale pro praktické využití i důležité – měly by tak zajistit srovnatelný a objektivní přístup k jednotlivým segmentům památkového fondu bez ohledu na profesní zaměření či odborné preference zpracovatele, a tím i jednotnou (či alespoň srovnatelnou) podobu grafického a textového výstupu každého průzkumu.

ÚVOD

METODICKÁ
VÝCHODISKA
A
TERMINOLOGIE

KATEGORIE
PAMÁTKOVÉHO
HODNOCENÍ
OBJKTŮ

DRUHY
A STUPNĚ
PRŮZKUMŮ

OBECNÉ
METODY
A POSTUP
DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ
PRINCIPY
PÉČE

LITERATURA

SEZNAM
LITERATURY
PŘEDCHÁZEJÍCÍ
METODICE

DESTRUKTIVNÍ
ARCHEOLOGICKÝ
VÝZKUM

- 1 Jsou doložitelná většinou jedině díky archivním a ikonografickým pramenům.
- 2 Jsou doložitelná většinou jedině díky archivním a ikonografickým pramenům.
- 3 Není předmětem metodiky.

Obr. 1:
Lázně Bělohrad (okres Jičín), zámecký park – bývalá oranžerie (foto Jan Pešta, 2009)

Obr. 2:
Kroměříž (okres Kroměříž), zámecký park – kolonáda v Podzámecké zahradě (foto Jan Pešta, 2013)

Obr. 3:
Vlašim (okres Benešov), zámecký park – centrální partie s čínským pavilonem (foto Jan Pešta, 2012)

2

3

METODICKÁ VÝCHODISKA A TERMINOLOGIE

Vymezení pojmu památka zahradního umění

Památky zahradního umění svědčí o době svého vzniku, historických okolnostech, způsobu tvorby v příslušném slohovém období, osobnostech ať již v roli objednatelů a stavebníků (řečeno soudobým jazykem „investorů“) nebo tvůrců konceptu („architektů“, „projektantů“) a v neposlední řadě uměleckých zahradníků a jiných řemeslníků.

Pojem „památka zahradního umění“ je v této metodice pojímán ve smyslu čl. 1 Florentské charty: „Historická zahrada je architektonická a vegetační kompozice, jež je z hlediska dějin nebo umění celospolečensky významná. Jako taková je považována za památku“ (ICOMOS 2001; NPÚ 2007; PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ 2002; PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ a kol. 2004). Mnohé historické zahrady nebo parky jsou v ČR chráněny jako kulturní památky podle zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči.

Uvedené specifikace navazující na čl. 1 Florentské charty vyústily do definice historické zahrady a parku, otištěné v Metodice standardizovaného záznamu krajinné památkové zóny, kterou v roce 2014 zpracoval autorsky kolektiv Kučová, V., Dostálek, J., Ehrlich, M., Kuča, K., Pacáková, B. Na jejím zpracování se podílelo více specialistů na památky zahradního umění (Pacáková, B., Pavlátová, M., Ehrlich, M.) a je v současné době pokládána za nejúplnější definici historické zahrady či parku coby památky zahradního umění. Tato definice slouží jako základ pro další možné rozpracování a z toho důvodu je v plném rozsahu převzata do Metodiky stavebně historického a archeologického průzkumu a hodnocení stavebních, technických a uměleckých objektů v památkách zahradního umění.

Plné znění definice je: „Historická zahrada/park je dílo významné z hlediska dějin nebo umění, utvářené záměrně jako architektonická a vegetační kompozice. Obě složky, stavební a rostlinná, jsou v této kompozici zastoupeny a uspořádány podle skladebných pravidel, přijatých a zavedených v určitém slohovém údobí. Principy skládání zahrnují jednoduché modulové i složité axiální, lineární, průřezové a rozptýlené systémy, v nichž se uplatňují přímky i křivky. Kompozici dotváří výtvarná výzdoba, jejíž začlenění a pojetí se rovněž řídilo slohovými pravidly. Určující roli hrál v mnoha případech systém uzlových bodů, symbolika a v neposlední řadě práce s konkrétní scénérií.

Pro historickou zahradu nebo park, chráněnou jako kulturní památka podle zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, se používá označení památka zahradního umění. Stavební a technické objekty a umělecká vybava památky zahradního umění jsou v některých případech registrovány jako samostatné kulturní památky a v takovém případě se jedná o „památky v památce“.

Příčinou specifičnosti zahrady či parku coby památky je zastoupení vegetační složky, která je zdrojem proměnlivosti, a to nejen v rámci střídání ročních období, ale v důsledku růstového vývoje i v dlouhodobém časovém horizontu. Tato proměnlivost ovlivňuje pravidelné kompozice, v nichž se rostlinstvo uplatňuje ve tvarově vymezených formách a jako dekor, především však díla založená v krajinářském a z něj odvozeném pojetí, v němž je celkové prostorové uspořádání postaveno na rozložení a modelaci porostních hmot.

Druh zahrady či parku ve většině případů souvisí s budovou či komplexem budov, s nímž tvoří organický i funkční celek a vývojovými slohovými i společenskými podmínkami. Mezi nejčastější druhy patří zahrada klášterní, hradní, palácová, měšťanského domu, městské či předměstské vily, zámecká zahrada nebo park. Zvláštní skupinu, u níž se provázání s určitou účelově vyhraněnou budovou nezbytně neuplatnilo, představuje městská zahrada nebo park. Nejčtenější druhovou skupinu představují zámecké zahrady a parky, které vznikaly v 17., 18. a ještě i v 19. století, a to jako součást zámků, tj. obytných a reprezentačních sídel a většinou i správních center panství.

Zahradu obvykle uzavírá ohradní zeď nebo jiný druh ohrazení. Park může být prostorově vymezen nebo volně přechází do okolní krajiny. Jako park je častěji označováno dílo v klasicistním a romantickém krajinářském nebo z něj

odvozeném pojetí. Optické propojení jak zahrady tak parku s okolními krajinnými dominantami, většinou obstarávají pomyslné prostorové čáry nebo osy.

Do struktury zahrady nebo parku bývají někdy na principu „zahrady v zahradě“ včleněny specifické části jako například zahrada oranžerie, zahrada slunečních hodin, růžová zahrada, zahrada trvalek a cibulovin, liliová zahrada, vodní zahrada aj. Také však mohou existovat samostatně.

Zahrada nebo park byla zakládána pro obytné a reprezentační či společenské účely. To nevyklučovalo začlenění ploch nebo částí užitkového charakteru. K nejčastějším užitkovým částem patří pomarium, tedy ovocný sad a štěpnice, v parcích to mohou být i pastviny či plochy orné půdy. Zejména v zámeckých komplexech na zahradu nebo park velmi často navazuje obora.“ (KUČOVÁ a kol. 2014).

Základní východiska

Pro správné zařazení zkoumaných a dokumentovaných stavebních, technických a uměleckých objektů je nutné mít základní znalosti obecného vývoje památek zahradního umění na území ČR. Památky zahradního umění jsou nejčastěji rozlišovány podle slohové charakteristiky a podle druhu. Cílem metodiky není přinést co nejpodrobnější členění, ale stanovit jasně uchopitelné a zároveň dostatečně všeobecné kategorie (PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ a kol. 2000; PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ a kol. 2001; KUČOVÁ a kol. 2014).

Slohový vývoj zahrad a parků se sice ve svých projevech částečně liší od architektury, pro kterou užíváme názvosloví uměleckých slohů (gotika, renesance, baroko, klasicismus apod.), avšak v hlavních rysech je periodizace podobná. Historický vývoj zahradního umění na našem území sahá od středověku po moderní dobu. Rámcově toto období můžeme rozdělit na následující základní časové periody:

- středověk
- renesance a manýrismus
- baroko
 - rané
 - vrcholné a pozdní; rokoko
- klasicismus, romantismus
- období historických slohů, eklekticismus
- secese, symbolismus, konstruktivismus
- moderní doba

Rovněž druhů památek zahradního umění může být mnoho a většinou souvisí s budovou, s níž tvoří funkční a vývojový celek. Nejpočetnějšími druhy památek zahradního umění v našem prostředí jsou (bez nároku na úplnost):

- zámecké zahrady a parky
- městské parky
- zahrady vil a rodinných domů
- hřbitovy
- botanické zahrady a arboreta
- lázeňské parky
- klášterní zahrady
- zahrady a parky hradních areálů
- zahrady paláců a měšťanských domů
- zahrady a parky usedlostí

Stavební, technické a umělecké objekty se v zahradě či parku uplatnily v souladu se slohovým pojetím i druhem zahradního či parkového teritoria. Jejich umístění i vzhled nepochybně ovlivnila také poloha, klimatické podmínky a významnou roli hrála též výtvarná úrodnost daného prostředí. Jsou jevy, které jsou společné všem zahradám a parkům (typicky cesty) a naopak objekty, které jsou svázány jen s určitým druhem a slohem památky zahradního umění (HENDRYCH 2005; HORKÝ, VOREL 1988; PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ a kol. 2004; PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ a kol. 2000; PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ 2002; NOVÁK 2001; HORKÝ 1967).

Zřejmě nejrozšířenějším a nejrozmanitějším druhem památek zahradního umění jsou zámecké zahrady a parky, což je dáno jejich dlouhým vývojem a dominancí od 16. do 19. století, v průběhu epochy několika uměleckých slohů, které se odrážely v architektuře ústřední zámecké budovy a zahradních a parkových stavbách. V zámeckých zahradách a parcích se uplatnila renesance, manýrismus, baroko, rokoko, klasicismus, romantismus (přírodně krajinnářský park)

ÚVOD

METODICKÁ
VÝCHODISKA
A
TERMINOLOGIE

KATEGORIE
PAMÁTKOVÉHO
HODNOCENÍ
OBJEKTŮ

DRUHY
A STUPNĚ
PRŮZKUMŮ

OBCENĚ
METODY
A POSTUP
DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ
PRINCIPY
PÉČE

LITERATURA

SEZNAM
LITERATURY
PŘEDCHÁZEJÍCÍ
METODICE

DESTRUKTIVNÍ
ARCHEOLOGICKÝ
VÝZKUM

i eklekticismus. Není neobvyklé, že různé slohy následovaly po sobě v jedné zahradě a buď zcela nahrazovaly předchozí etapu, nebo na sebe po výtvarné stránce navazovaly. Některé zámecké zahrady byly budovány bohatými stavebníky a mohly být i značně rozsáhlé, proto se v nich mohly uplatnit velmi rozmanité typy staveb. Komunikační osnovu (páteř) tvořila cestní síť (pěšiny, avenue), zahradu vymezovaly různé formy ohrazení (ohradní zeď, plot, balustráda, ha-ha příkop apod.). Zahradu se zámkem mohly propojovat, podobně jako v případě palácových zahrad, sala terrena či kolonáda, častou stavbou byla umělá jeskyně – grotta. V zámeckých zahradách byly mnohdy prováděny nákladné terénní úpravy (svahování, zarovnané plochy, tarasy, násypy, valy, hráze, příkopy, rampy, schodiště apod.), stejně jako důmyslné vodovodní systémy a vodní objekty (rybníky, kanály, kaskády, jezy, vodotrysky, kašny, bazény apod.). Parky byly doplněny různými stavbami (oranžerie, skleníky, fíkovny, pavilony, salety, letohrádky, exotické stavby apod.), ale i jednoduchými stavebními objekty (památníky, lavice, pergoly apod.). Významnou roli hrála umělecká díla (sochy, sousoší, obelisky, vázy), buď samostatně stojící nebo tvořící jeden kompoziční i stavební celek s jiným objektem (altán, terasa, jezírko) (obr. 4).

V 19. století se poměrně rychle rozšířil městský veřejný park, tehdy ve městech rychle rostl počet obyvatel, městská zástavba se zahušťovala. Ideálními místy pro nové parky byl prostor uvolněný zbořenými hradbami či starší náměstí, která přestávala plnit funkci tržišť. Parky byly vybaveny cestní sítí, odpočívadly a různými stavbami (např. besídky, zahradní domky, hudební pavilony). Zejména centrální části parků mohly být náročněji výtvarně ztvárněny s pomníky, vodotrysky či fontánami. Podle lokální situace byly využívány různé terénní úpravy (zarovnané povrchy, svahování, opěrné zdi), schodiště, rampy, vodovodní systémy, rybníky apod. Městské parky mohly být vybaveny osvětlením.

Zahrady vil a rodinných domů mají spíše menší rozlohu a často jsou ohrazené (ohradní zeď, plot). Vybavení bylo zacíleno na odpočinek v zahradě, takže typickými objekty jsou lavice, stoly, odpočívadla, loubí, treláže, pergoly, zahradní domky, kašny, sochy apod. Rozsáhlé zahrady vil jsou vzhledově blízké zámeckým zahradám.

Památkou zahradního umění mohou být i hřbitovy, zejména velké městské hřbitovy byly umělecky a kompozičně ztvárněny. Stavební a technické objekty jsou zde specifické, jedná se především o pomníky, náhroby, kříže a skulptury. Mohou zde být i pomníky významných osobností či událostí (zejména válečných). Hřbitovy bývají doplněny lavičkami a jinými odpočinkovými místy. Důležitý je i veřejný přístup k vodě, nejčastěji pomocí pumpy, méně často vodní nádrže.

Specifickým druhem památek zahradního umění jsou botanické zahrady, které byly zakládány jako sbírky rostlin. Pokud jde o vybavení stavebními a technickými objekty, jejich součástí jsou často skleníky a vodovodní systémy umožňující zavlažování. Komfort návštěvníků zvyšují lavice, odpočívadla, případně osvětlení či mobiliář.

Specifickou podobu měly i lázeňské parky, které měly napomáhat celkové léčbě a odpočinku pacientů či lázeňských hostů. Byly protkány hustou sítí cest a pěšin s pavilony, odpočívadly a lavicemi. Součástí zejména větších lázeňských parků byly restaurace, rozhledny či vyhlídky jakožto cíle lázeňských procházek. Parky byly doplněny pomníky, studánkami, bazény či rybníky.

Klášteřní zahrady byly zakládány již od středověku mezi klášterními budovami nebo v jejich okolí. Jedním z nejdůležitějších prostorů kláštera byl rajský dvůr s charakteristickou křížovou dispozicí a studnou, kašnou či stromem v místě křížení cest. Umístění studny, kašny či stromu v centru křížové dispozice bylo nejčastější, ale vyskytuje se i situování excentrické. Na polích vymezených cestami se obvykle pěstovaly květiny, zpravidla k výzdobě oltářů, nezdírka i léčivé byliny. Právě dispoziční uspořádání rajských dvorů se přes veškeré pozdější přestavby většiny klášterů změnilo jen málo. V zázemí klášterů pak bývaly další intenzivně obhospodařované plochy: ovocný sad, vinice, zeleninová zahrada, bylinková zahrádka.

Hradní zahrady mají často původ také ve středověku, ale v pozdějším období byly mnohokrát přeměněny. Zahrada byla ohraničena vysokou zdí, což bylo dáno její polohou uvnitř hradeb. Hradní zahrada byla často členěna systémem ohradních zídek, plotů či balustrád. Oblíbenými objekty byla odpočívadla, lavice a stoly, žardiniéry, pergoly a treláže. Ve větších zahradách byla velmi oceňována kašna s proudící vodou, glorieta nebo besídka. V renesanci a později se začaly rozsáhlejší hradní zahrady zakládat vně opevnění. Specifickou fází představují parky budované v hradních areálech po zrušení statutu pevnosti.

Hlavními stavebníky zahrad byli od renesance až do 19. století členové panovnických a šlechtických rodů nebo představitelé významných církevních institucí, kteří zakládali především palácové zahrady a zámecké zahrady a později též parky. Zejména renesance a baroko přinesly v českém a moravském prostředí rozmach zahrad u městských paláců a měšťanských domů, a to zvláště v nejvýznamnějších a rezidenčních městech (Praha, Olomouc, Litoměřice). Zahrady mohly být s ústřední stavbou, palácem či měšťanským domem, propojeny prostřednictvím sály tereny, kolonády či grotty. Zahrada byla takřka bez výjimky obehnána ohradní zdí. Palácové zahrady, založené ve svažitém terénu, byly často výrazně architektonizovány pomocí opěrných zdí a teras, schodišť nebo ramp. Důležitou roli hrála voda (fontány, vodotrysky, vodní schody, kanály, pisciny, bazény), pro kterou byly budovány důmyslné vodovody a vodárenská zařízení. Součástí zahrad mohla být i sochařská výzdoba a drobná architektura, vznikaly altány, letohrádky, belarie, kasina, míčovny, oranžerie, do nichž byly na zimu ukládány choulostivé exotické rostliny vystavované v zahradě v létě v žardiniérách. Kromě exotických rostlin byla oblíbena i cizokrajná zvířata, chovaná ve zvěřincích.

Podobný charakter jako zámecké zahrady, ale menší rozsah a skromnější vybavení mívají zahrady příměstských usedlostí zejména v okolí velkých měst (Praha).⁴ Usedlosti a zahrady kolem nich byly nejčastěji budovány v barokní době, ale i v 19. století ve stylu přírodně krajinářského parku. Často byly úzce propojeny s hospodářským zázemím, proto se i v zahradách hojně objevují hospodářská stavby či skleníky. Z dalších staveb se uplatňovaly spíše drobnější odpočívadla, loubí, pergoly, gloriety apod.

Tímto stručným typologickým přehledem nemůže být bohatství druhů a forem zahrad a parků a stavebních a technických objektů v nich v plné šíři vyčerpáno; zcela jsme pominuli zahrady venkovských selských usedlostí, vrchnostenských hospodářských dvorů a další, u nichž předpokládáme primárně užitkovou funkci.

Uvedení do problematiky průzkumů a hodnocení stavebních, technických a uměleckých objektů v památkách zahradního umění

Důvodů, proč vůbec zkoumat a dokumentovat památky zahradního umění, je mnoho. Právě jejich proměnlivost ukazuje na potřeby důkladné dokumentace. V případě řady známých i méně známých památek nepominula hrozba jejich zániku, devastace nebo neodborné a nešetřné úpravy, vedoucí k likvidaci památkových hodnot, autenticity nebo vypovídacích schopností památky.⁵ Úkolem by tedy mělo být primárně soustředit pozornost na co nejhlubší, ale zároveň maximálně efektivní a rychlou dokumentaci současného stavu, zejména u objektů s rizikem zániku, poškození nebo snížení vypovídacích schopností. Smyslem inventárních průzkumů pak je podchycení informací o existenci objektů dosud neznámých či nezdokumentovaných, které pak mohou být dle možností a potřeby podrobeny některé z podrobnějších forem průzkumu (např. standardní nedestruktivní stavebněhistorický průzkum). V neposlední řadě mohou průzkumy poskytnout podklady pro obnovu objektu (regulativy, náměty), výjimečně pak i pro restituci zaniklého stavu. Kvalifikované průzkumy se mohou stát podkladem pro památkovou ochranu objektů nebo areálů, zejména pro zaplání dosud nechráněných objektů na seznam nemovitých kulturních památek.

Základním mezinárodním dokumentem, který se věnuje historickým parkům a zahradám, je tzv. Florentská charta (Mezinárodní charta o historických zahradách), jejíž tvorba byla dojednána na zasedání ICOMOS-IFLA ve Florencii v roce 1981. Charta vstoupila v platnost roku 1982. Florentská charta deklaruje historické zahrady a parky za svěbytné památky, které jsou součástí kulturního dědictví a jež jsou tvořeny vegetační složkou včetně reliéfu, rostlinnou hmotou, stavebními a dekorativními prvky a tekoucí i stojatou vodou. Klade důraz na kontinuální údržbu historických zahrad a rovněž na jejich identifikaci a inventarizaci. Jakoukoliv obnovu musí předcházet odborný průzkum a vypracování důkladné studie. Zejména články 13 a 14 se věnují stavebním a technickým objektům, jež jsou předmětem této metodiky. Charta deklaruje, že architektonické a sochařské složky jsou nedílnou součástí historické zahrady a nesmějí být odstraňovány. Historická zahrada musí být uchovávána v odpovídajícím prostředí, proto charta odmítá jakoukoliv změnu fyzikálního prostředí včetně veškeré infrastruktury (ICOMOS 2001; NPÚ 2007). Florentská charta doplnila o specifikum historických zahrad Benátskou chartu, jež byla přijata v roce 1964. Benátská charta definuje pojem památky a zásady jejich konzervace a restaurování (ICOMOS 2001).

Otázka obnovy a udržování historických zahrad je hojně diskutována v oblasti památkové péče. V 70. a 80. letech 20. století proběhlo několik seminářů, kde zazněly příspěvky o obnově, studiu a využívání parků a zahrad (KOLEKTIV 1977; PAVLÁTOVÁ ed. 1979; KOLEKTIV 1985; HALAMÍČKOVÁ, PURKYŇOVÁ eds. 1989). Zájem pracovníků památkové péče pokračuje dodnes (NOVÁK 1991; PACÁKOVÁ-HOŠTÁLKOVÁ 2002; MAREŠOVÁ, HÁJEK 2007). Tyto práce se věnovaly koncepčním a metodickým otázkám péče a obnovy památek zahradního umění. Postupy památkové obnovy památek zahradního umění řešili např. BROŽOVSKÝ 1985, RIEDL 1977, NOVÁK 1991, MIKOLÁŠEK 1979, ŠIMKOVIC 1978. Ve Výzkumné a šlechtitelském ústavu okrasného zahradnictví v Průhoních (dnes Výzkumný ústav Silva Taroucy

4 V tomto slova smyslu máme na mysli usedlosti coby rezidenční a hospodářské objekty v okolí velkých měst, zejména Prahy, a nikoli „usedlost“ ve smyslu venkovského poddanského hospodářství („grunt“, „statek“).

5 Příkladem může být známý pražský areál Cibulka, který ukazuje, že ani nejvýznamnější památky přímo na území hlavního města nejsou uchráněny od devastace.

1

2

3

4

5

6

7

8

pro krajinu a okrasné zahradnictví, VÚKOZ) byl v 80. letech 20. století řešen komplexní výzkumný úkol zaměřený na zeleň v sídlech i v krajině, včetně zahrad a parků, jejich evidence, využití a plánování (JELÍNKOVÁ 1984; JELÍNKOVÁ 1985; BOUČEK a kol. 1987). Navázaly na něj práce věnované komplexnímu průzkumu památek zahradního umění a jeho metodice (ŠUBR, LANKOVÁ-ŠUBROVÁ 2007) a problematice evidence a dokumentace (ŠANTRŮČKOVÁ, VÁVROVÁ 2009). Návrh obsahu stavebněhistorického průzkumu v památkách zahradního umění ve smyslu Florentské charty (tj. průzkumu jejich architektonické i vegetační kompozice) přednesli MACEK a KREJČÍŘÍK 2003. Tento materiál navrhuje osnovu komplexního průzkumu konkrétní památky zahradního umění, její vegetační, stavební a technické složky. Stručně charakterizuje v návrhu výsledného elaborátu postup práce při zpracování průzkumu a potřebné obrazové a plánové přílohy. Předkládaná metodika podrobně rozpracovává ty části postupu a příloh, které se věnují stavebním, technickým a uměleckým objektům v památkách zahradního umění.

Stavebněhistorický průzkum byl vytvořen pro park v Krásném Dvoře (ZÁHORKA, MACEK, CHOTĚBORSKÁ 2009), podrobně se věnuje jednotlivým parkovým stavbám, ale nikoliv dalším strukturám (terénní úpravy, vodní režim). Podobně tomu bylo v případě zámeckého parku v Brandýse nad Labem. Na starší průzkumy, jejichž výsledkem byla rekonstrukce parku do dnešní podoby, navázaly moderní průzkumy stavebních prvků (KUBEŠA, PEŠTA, VESELÝ 2007), pokračující po dílčích úsecích dodnes. Zámeckým parkům a objektům v nich se věnují i moderní stavebněhistorické průzkumy mnoha zámeckých areálů (např. Tvoršovice, Němčice u Strakonice, Osov a další). Lze považovat za samozřejmé, že moderní stavebněhistorický průzkum zámeckého sídla by se již neměl omezovat jen na stavbu samotnou, ale měl reflektovat také její celkový areál, zázemí vč. zahrady či parku i krajinné vazby.

Péče o památky zahradního umění v zahraničí vyplývá z národních zvyklostí, proto lze zahraniční zkušenosti implementovat jen v omezené míře a s ohledem na domácí podmínky. Českému systému je nejpodobnější německý přístup. V Německu je památková péče v kompetenci jednotlivých spolkových zemí, chráněny jsou zámecké objekty se svým okolím. Je rozpracovávána problematika obnov památek zahradního umění, stanovena typologie terénních úprav, pozornost je věnována cestní síti a vodním dílům (HENNEBO a kol. 1985). Německou praxi shrnují KOWARIK a kol. 1998 a MOSBAUER 2003. Anglosaskou praxi obnovy zahrad a parků, zejména pak staveb v zahradách a zahradního nábytku a problematiku zahradní archeologie shrnuje HARNEY a kol. 2014.

Naopak jen minimum prací, věnovaných problematice stavebněhistorického průzkumu, si všímá také parku či zahrady. Bohužel v podstatě jediná popularizační oborová publikace (RAZÍM 2012) tuto problematiku v podstatě zcela pomíjí. Lepší je situace v případě publikovaných výsledků stavebněhistorických průzkumů, kde je památkám zahradního umění věnována odpovídající pozornost většinou na úrovni odborných studií či monografií (např. ULÍČNÝ 2003, 2006, 2007, 2009, 2011; PEŠTA 2003 a další) (obr. 5).

Apendix

Obr. 4:

Malá Skála (okres Jablonec nad Nisou), zámecký park – centrální partie menšího parku barokního původu, upraveného v době eklekticismu a secese (foto Jan Pešta, 2014)

Obr. 5:

Němčice (okres Strakonice), zámecký park – historický snímek rybníčku s dřevěným oplocením, kolorovaný diapositiv, kolem 1900. Samo dřevěné oplocení má charakter drobného stavebního technického díla nevelké trvanlivosti, jehož stopy bychom bez znalosti historického snímku jen obtížně identifikovali. Pro podobu prostoru kolem rybníčku mělo ovšem v době své existence zásadní význam. (Archiv rodiny Dlahoweských)

4

5

1

2

3

4

5

6

7

8

Základní pojmy (stavební, technické a umělecké objekty)

Pro potřebu objektivního výzkumu, který může probíhat ve značně odlišných podmínkách, je žádoucí používat pokud možno jednotné a jednoduché názvosloví a terminologii, s vyloučením regionálního názvosloví a subjektivní terminologie. Důležité je, aby terminologie byla obecně srozumitelná, jednoduchá a aby ji s pomocí jednoduchých výkladových slovníků mohl používat v podstatě každý dokumentátor i bez detailní znalosti oborové problematiky (např. pracovník památkové péče, regionální historik apod.). Problematická situace může nastat v okamžiku, kdy původní účel objektu neznáme, funkce byla smíšená, případně se jeho funkce v minulosti proměňovala.

V terminologii doporučujeme přidržet se základních slovníků, např. díla Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ a kol. 2004). V případě architektonických a uměleckých objektů odkazujeme na běžné oborové slovníky (BLAŽÍČEK, KROPÁČEK 1991; HEROUT 2011). Terminologický slovník rovněž koresponduje se systémem mapových značek a jejich definic typů staveb (autor ©Ing. arch. Karel Kuča), jenž byl navržen pro potřeby Integrovaného systému památkové péče (ISPP).

Pro rozmanitost stavebních a technických objektů v památkách zahradního umění nemůže být výčet pojmů nikdy vyčerpávající. Cílem slovníku pojmů je podat definici nejčastěji se vyskytujících typů objektů.

akvadukt	Obecně vodovod, budovaný po způsobu římských vodovodů, často v původním slova smyslu vedený po mostech. V některých zahradách se používal jen jako nefunkční (okrasný) objekt, ev. v torzálním stavu.
altán	Drobná stavbička zděné nebo lehčí konstrukce (dřevo) doplněné zdívkou, sloužící k odpočinku, vyhlídce, posezení apod. V původním významu vyhlídková věžová stavba nad střechou domu.
avenue	Hlavní komunikace (cesta), vedená od vstupu do areálu parku nebo zahrady k centrálnímu objektu.
balustráda	Ozdobné kamenné nebo i dřevěné zábradlí, tvořené profilovanými kuželkami.
bazén	Pravidelná architektonizovaná vodní nádrž.
belveder	Zpravidla samostatná otevřená drobná stavba, postavená v místě s krásným výhledem („bel vedere“).
besídka	Drobná stavba lehké konstrukce (dřevo, případně i proutí apod.), sloužící k posezení a odpočinku.
brána	Architektonizovaný vstup nebo vjezd do objektu či areálu, ať již klenutý nebo v podobě pilířů po stranách, někdy též samostatný vstupní objekt s vrátnicí apod.
cesta (pro pěší, vozová)	Základní komunikace v zahradě nebo v parku, se zpevněným či nezpevněným povrchem. Cesty jsou často vedeny v souladu s celkovou kompozicí, buď jako přímé, osové nebo naopak vedené v zákrutech, po náspech či v zářezích, využívající potenciál zahrady a parku (vyhlídky, průhledy apod.).
eremitáž	Původně poustevna – příbytek poustevníka, odloučený přístřešek či stavba, určená k meditaci a rozjímání.
exotické stavby (minaret, čínský pavilon, čajovna, turecké lázně, pagoda, kiosk apod.)	Různorodé stavby inspirované zpravidla orientální architekturou (Čína, Japonsko, Egypt, Indie, Turecko) a kulturou (ovšem s funkcí přizpůsobenou středoevropské aristokratické kultuře), velmi oblíbená součást přírodně krajinářských zahrad a parků.
fíkovna	Stavba nebo přístřešek, určený pro pěstování fíkovníků (smokvoní) ve středoevropském klimatu.
fontána	Ozdobná kašna (viz) s vodotryskem, ev. s vodními přepady a s reliéfní a sochařskou výzdobou.
funerální objekty (hrobky, hřbitovy, náhrobky apod.)	Méně obvyklá součást zahrad a parků, kdy je do oblíbeného zahradního prostředí zasazeno místo posledního odpočinku majitele nebo jeho rodiny. Může mít různou podobu od prostého náhrobku až po honosné stavby (hrobky) zpravidla charakteru drobné sakrální architektury. Zvláštním případem jsou zvířecí hřbitovy.

galerie	Krytá chodba, otevřená do zahrady či parku arkádou, sloupřadím nebo okny, tvořící buď komunikační spojnicí, ochranu před povětrností nebo výhled. Těž vyvýšené místo, terasa v interiéru i exteriéru.
gloriet	Drobná centrální stavba, často věžová, umístěná na dobře viditelném místě. Slouží obvykle jako point de vue a současně jako vyhlídkový pavilon.
grotta (umělá jeskyně)	Umělá jeskyně, vytvořená buď z balvanů, ze zdíva svým povrchem napodobujícího skálu nebo přímo vysekaná do skalního podloží. Může být doplněna plastickou výzdobou stěn či sochařskou výzdobou.
ha-ha	Forma ohraničení okrasného prostoru tvořená suchým příkopem, který odděluje zahradu od okolní krajiny. Tento terénní útvar, často z jedné strany tvořený opěrnou zdí skrytou pod úroveň terénu, není v dálkových pohledech patrný a umožňuje volný optický přechod do okolní krajiny. Zabraňuje vstupu zvířat do okrasné zahrady, parku.
hájovna, myslivna	Samostatná stavba, sloužící jako obydlí hajného (lesního), ev. sídlo lesní správy panství, často výrazně architektonicky řešené v rustikálním nebo alpském stylu.
hospodářské stavby	Obecný pojem pro různé stavby související se zemědělským hospodařením (vrchnostenské dvory, sýpky, stodoly, stáje, vinohradnické stavby apod.), ev. drobnou výrobou, vázanou na zemědělské hospodářství (mlýn, pivovar, lihovar apod.). Přestože se jedná o stavby typologicky odlišné, bývají poměrně častou součástí zámeckých areálů a tím i parků a zahrad (zejména samostatně stojící sýpky apod.). Jejich vyhodnocení ale přesahuje zaměření této metodiky.
hráz	Konvexní liniový tvar (násep) vzniklý navršením zeminy. Může sloužit k přehrazení vodoteče za účelem vzniku vodní nádrže (hráz jezírka, rybníka apod.) nebo jako ochranný násep podél vodoteče, zabraňující jejímu rozlívání (protipovodňová hráz). Po koruně hráze je často vedena komunikace.
chrámek	Viz templ.
jez	Objekt sloužící k přehrazení vodního toku zděné, dřevěné nebo kombinované konstrukce, zajišťující vzdutí vodní hladiny. Nejčastěji se používá v místě odbočení vodního náhonu, pro zajištění většího spádu, v zahradách a parcích též pro okrasu.
jízdárna	Stavba (krytá jízdárna) nebo otevřená plocha (venkovní jízdárna), určená k jízdě na koni a drežurě koní. Jako stavba je zpravidla velmi mohutných rozměrů, opatřená uvnitř vyvýšenou galerií.
kabinet	Drobná stavba, obklopená rostlinstvem, umožňující klidné rozjímání a soustředění v soukromí, případně prostor pro studium sbírek. Obecněji místnost skýtající klid či místo kryté stromovím, umožňující soukromí v prostoru zahrady.
kanál	Umělý vodní tok nebo nádrž půdorysně protáhlého, liniového tvaru.
kasino	Doslova „domeček“ – zahradní stavba (zahradní domek) různého účelu, vybavená sálem.
kaskáda, umělý vodopád	Forma stupňovitého jezu, uplatňující se ve svažitém terénu. Voda přepadává ve stupních.
kašna	Drobná vodní nádrž nejčastěji s kamennou či zděnou obrubou, dekorativní i užitková. Může být doplněna sochařskou výzdobou, vodotryskem, mísou s přepadem apod.
kolonáda	Samostatně stojící otevřená nebo polootevřená stavba podélného půdorysu na sloupech či pilířích, architrávového řešení.
koupadlo	Otevřené místo v zahradě či parku, zpravidla na vodním kanálu apod., určené ke koupání, ev. plavení zvířat (srov. napajedlo, brodiště).
labyrint, bludiště	Plošný objekt vytvořený ze střihaných stěn, někdy je vymezen pevnými bariérami, někdy naopak jen naznačen v úrovni terénu (např. barvou dlažby). Tvořen pěšinkami, které jsou vedeny spirálovitě a/nebo nepravidelně do středu k cíli (labyrint), nebo soustavou cest a křižovatek (bludiště).

ÚVOD

METODICKÁ VÝCHODISKA A TERMINOLOGIE

KATEGORIE PAMÁTKOVÉHO HODNOCENÍ OBJKTŮ

DRUHY A STUPNĚ PRŮZKUMŮ

OBECNÉ METODY A POSTUP DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ PRINCIPY PĚČE

LITERATURA

SEZNAM LITERATURY PŘEDCHÁZEJÍCÍ METODICE

DESTRUKTIVNÍ ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM

1

2

3

4

5

6

7

8

Apendix

lavice, lavička	Buď pevně usazený objekt drobné zahradní architektury, nebo součást mobiliáře, slouží k posezení, často výrazně dekorovaná.
lávka	Přemostění vodního toku, rokle, jiné komunikace nebo terénní překážky, na rozdíl od mostu určené výhradně pro pěší. V parcích a zahradách ale často architektonicky dekorativně ztvárněná.
lázně	Obvykle samostatný objekt v zahradě či parku, výrazně architektonicky řešený, sloužící k osobní hygieně a odpočinku.
lesovna	Viz hájovna.
letohrádek	Stavba, zámeček nebo i menší zámek, sloužící k dočasnému pobytu.
loubí	Otevřená dřevěná nebo kovová konstrukce (někdy se zděnými pilíři), bez zastřešení, sloužící jako opora pro pnoucí rostliny. Spolu s nimi vytváří stinnou chodbu.
mobiliář	Zahradní mobiliář čítá řadu položek různé funkce a podoby, které obecně nejsou pevně spojeny s terénem a lze s nimi manipulovat (sezónní jednorázové přesuny apod.). Mohou to být lavice, židle, stoly a ostatní prvky, sloužící k zahradnímu posezení. Mezi ostatní mobiliář patří různé mobilní zástěny, vázy a květinové misky a další. Podléhá periodické obměně v souvislosti s opotřebením i změnou stylového názoru; starší podobu mobiliáře zachovávají ikonografické prameny.
míčovna	Obvykle samostatná stavba, určená pro míčové hry.
monolit	Architektonický útvar vytvořený z jednoho kusu kamene, často připomínající události či osobnosti (srov. též obelisk).
most	Přemostění vodního toku, rokle, jiné komunikace nebo terénní překážky. V parcích a zahradách ale často architektonicky dekorativně ztvárněný.
náhon	Umělý vodní tok (liniový útvar), sloužící pro přívod vody k cílovému místu, kterým může být stavba na vodní pohon (např. mlýn), ale i nádrž, rybník, vodopád, trkač apod.
napajedlo, brodiště	Nádrž pro napájení, ev. brodění koní, často součást vrchnostenského hospodářství (dvora).
násep	Umělá vyvýšená liniová stavba v terénu, vzniklá nasypáním materiálu (zemina, kamení). Často nese komunikaci a jeho koruna je zarovnaná.
obelisk	Samostatně stojící sloup ve formě štíhlého hranolu nebo komolého jehlanu, používaný ke zdůraznění historicky a kompozičně důležitých míst, připomínce událostí a osobností.
odpočívadlo (retiráda)	Zpravidla architektonizované místo v zahradě, sloužící ke klidnému odpočinku.
ohrazení, oplocení	Ohradní zeď nebo plot (dřevěný, kovaný apod.), vymezující prostor zahrady, parku, obory a dalších areálů nebo jejich částí. Výrazně liniový útvar.
oranžerie	Budova určená pro pěstování teplomilných rostlin (především citrusů) s prosklenou čelní stěnou a v zimě vytápěná.
osvětlení	Stabilní osvětlení patří k mladším technickým objektům v rámci zahrad – jedná se o (zpravidla litinové) kandelábry, konzolové lampy apod.
pavilon	Drobná, často bohatě dekorativně řešená stavba centrálního půdorysu, často otevřená. Slouží k odpočinku, posezení, provozování hudby, vyhlídkám apod.
pergola	Viz též loubí.
pěšina	Cesta pro pěší, nezpevněná, ev. s povrchem vytvořeným jen nášlapnými kameny apod.
piscina (sádka)	Průtočná nádrž na uchovávání živých ryb. V přeneseném významu též architektonizovaná vodní nádrž.
podzemní stavby	Souhrnně umělé podzemní objekty nejrůznějšího účelu a podoby v areálech zahrad a parků (např. sklepy, štoly), pozůstatky starších nebo recentních hornických prací apod.

pomník, památník, pamětní deska	Různým způsobem ztvárněné drobné objekty, zřizované jako připomenutí významné osobnosti, historické události apod. Obvykle má podobu drobné architektonického nebo sochařského díla.
poustevna	Viz eremitáž.
pramen, studánka	Podchycený zdroj vody, často výrazně architektonizovaný, nebo doplněný o uměleckou výzdobu.
příkop, zářez	Konkávni umělý terénní útvar vzniklý odstraněním zeminy. Zpravidla lineární umělá terénní úprava, vytvořená pro potřeby vedení komunikace, jako součást vodního díla, výjimečně relikv starších fortifikací, většinou předcházejících vzniku zahrady či parku.
pylon	Nevysoký komolý jehlan o čtvercové nebo obdélníkové základně, obvykle ve dvojicích (původně po stranách vchodu do starověkých svatyní).
pyramida	Drobný objekt tvaru jehlanu či komolého jehlanu, inspirovaný staroegyptskou architekturou (i dalšími starověkými stavbami).
rampa	Terénní úprava, umožňující překonání výškového rozdílu mezi jednotlivými úrovněmi zahrady, terasami apod. s pomocí nakloněné roviny bez využití schodů.
rozhledna	Samostatná, obvykle věžovitá stavba na vyvýšeném místě, umožňujícím rozhled. Srovnej též gloriety.
rybník	Umělá vodní nádrž se sypanou hrází, primárně určená k chovu ryb.
sakrální objekty (kostely, kaple, boží muka apod.)	Objekty s primárně sakrálním nebo pamětním významem, zejména u zámeckých areálů. Může mít podobu samostatného stavebního objektu (kostel, kaple), drobné architektury (výklenková kaplička, poklona, boží muka) či skulptury (boží muka, kříž). Pokud nejsou přímou komponovanou součástí zahrady či parku, přesahuje jejich vyhodnocení zaměření této metodiky.
sala terrena	Místnost v přízemí zámku či paláce, přístupná ze zahrady, sloužící jako pomyslné propojení stavby a zahrady. Méně často též samostatná stavba pro pobyt v zahradě.
salet	Samostatná zahradní stavba, obvykle centrální dispozice, k odpočinku nebo dočasnému pobytu.
schody, schodiště	Komunikace pro pěší, umožňující překonání výškového rozdílu mezi jednotlivými úrovněmi zahrady, terasami apod. pomocí stupňů, často architektonizované, reprezentativního vzhledu.
skleník	Samostatná stavba s prosklenými stěnami (i zastřešením), určená pro pěstování teplomilných rostlin. Může být vytápěná nebo studená.
slavnostní jednorázová (efemerní) architektura a výzdoba	Jedná se o stavby nebo drobné objekty výzdoby dočasného rázu, často s reprezentativním vzhledem, vzniklou pro potřeby jednorázových akcí (slavnosti, hony apod.). S využitím nestálých stavebních materiálů, zejména dřeva, souvisí, že dokumentovat tyto objekty dnes můžeme většinou jedině díky ikonografickým a písemným pramenům.
socha (skulptura, plastika, reliéf)	Sochařské dílo z kamene, umělého kamene, sádky, kovu či jiných materiálů, trojrozměrné výtvarné zpodobení bytosti, věci, ideje; velmi běžná dekorativní součást parků a zahrad, často též doplňující stavby zahradní architektury (terasy, drobné stavby apod.)
sportoviště	Sportoviště byla vytvořena v souvislosti s rekreačním využitím částí některých parků. Plocha upravená pro různé sporty a hry.
studna	Podzemní vertikální objekt – zdroj a rezervoár podzemní vody, nadzemní část bývá výrazně architektonizována, s kamennou, zděnou nebo i dřevěnou ohrubou.
stůl	Buď pevný objekt drobné zahradní architektury nebo součást mobiliáře (viz), často výrazně dekorovaný.
suché prohlubně	Konkávni tvary vzniklé vykopáním a odstraněním zeminy, neplnily funkci vodní nádrže.
svahování	Obecná umělá úprava sklonu terénu z nejrůznějších důvodů (okrasné, péstební, vyrovnávací apod.).

ÚVOD

METODICKÁ
VÝCHODISKA
A
TERMINOLOGIE

KATEGORIE
PAMÁTKOVÉHO
HODNOCENÍ
OBJKTŮ

DRUHY
A STUPNĚ
PRŮZKUMŮ

OBECNÉ
METODY
A POSTUP
DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ
PRINCIPY
PÉČE

LITERATURA

SEZNAM
LITERATURY
PŘEDCHÁZEJÍCÍ
METODICE

DESTRUKTIVNÍ
ARCHEOLOGICKÝ
VÝZKUM

1

2

3

4

5

6

7

8

Apendix

švýčárna	Samostatná stavba, inspirovaná horskými hospodářstvími alpské oblasti, určená k odpočinku.
taras, opěrná zeď	Umělý terénní stupeň, buď s vysvahovaným čelem, nebo opatřený opěrnou (tarasní) zdí.
teatron	Zahradní stavba, obvykle stupňovitá nebo terasovitá, uspořádaná na způsob divadla, doplněná často sochařskou výzdobou.
templ	Drobná stavba s alegorickým nebo symbolickým posláním, inspirovaná nejčastěji antickými nebo staroegyptskými chrámy – obvykle v podobě otevřené sloupové haly kruhového nebo obdélníkového půdorysu.
terasa	Terasování je způsob úpravy svahů; jedná se o soustavu zarovnaných ploch, oddělených výraznými terénními stupni. Terasa je vyvýšená plocha, buď s plnou čelní opěrnou zdí, nebo s využitím uměle upraveného terénu, doplněná schodištěm, rampami, zábradlím apod.
treláž	Dřevěná nebo kovová konstrukce (obvykle přístěnná), sloužící jako opora pro pnoucí rostliny (srovnej též loubí).
trkač	Jednoduché vodní čerpadlo, poháněné vodou; využívá kinetickou energii proudící vody. Proud vody je pravidelně uzavírán trkacím ventilem. Vzniklé rázy slouží k čerpání vody přes výtlačný ventil do výšky několikanásobně vyšší, než je rozdíl hladin vody, která trkač pohání.
umělá jeskyně	Viz grotta.
umělá skála	Uměle vytvořená, nebo přizpůsobená skála, vzniklá buď úpravou přirozeného skalního masívu, lomu nebo umělým nakupením balvanů.
umělé pahorky	Konvexní terénní útvary vzniklé umělým navršením zeminy. Uměle navršený kopec nejružnějšího účelu, zpravidla sloužil jako podnož stavby (altán, gloriety) nebo vyhlídka.
uměle modelované plochy	Plochy parkových luk (zejména v přírodně krajinářském parku), které byly před úpravou zplanýrovány a následně byly vymodelovány do mírných terénních nerovností, aby budily iluzi zcela přirozeného povrchu, a osázeny dřevinami a trávnikem. Docházelo spíše jen k menšímu přesunu zemní hmoty v rámci dané plochy, v případě potřeby byla na upravenou plochu navedena slabá vrstva kvalitnější půdy.
upravený vodní tok	Přírodní liniový útvar vodního toku, který byl záměrně upraven a pozměněn. Úpravy se týkaly tvaru i průběhu koryta toku.
val	Konvexní liniový tvar vzniklý navršením zeminy, většinou se zaoblenou korunou. Valy byly budovány např. podél příkopů, aby zabránily vylití vody z břehů, nebo pro zakrytí nějakého pohledově nepříznivého jevu. Výjimečně se může jednat i o relikty starších fortifikací, většinou předcházejících vzniku zahrady či parku.
váza	Nádoba určená pro dočasné nebo dlouhodobé pěstování/vystavování rostlin. Dekorativní váza může být plná, provedená z různých materiálů a s reliéfní výzdobou a bez osázení rostlinami.
vítězný oblouk	Triumfální stavba, převzatá ze starořímské architektury, v podobě oslavné samostatně stojící brány, často doplněná sochařskou výzdobou.
vivárium	Viz zvěřinec.
vodní schody	Architektonizované stupně, přes něž přepadává voda. Stupně jsou širší a sklon menší než u kaskády.
vodojem, vodárna, vodárenská věž	Vodojem je stavba (nadzemní i podzemní), obsahující nádrž na vodu. Nejčastěji má podobu věžového vodojemu (vodárenská věž). Termín vodárna není zcela identický, v dnešním pojetí je nadřazeným termínem pro soubor objektů včetně vodojemu, historicky se ale používá jako synonymum pro věžový vodojem. Vodárna rovněž může zabezpečovat čerpání vody.

vodotrysk	Proud vystřikující vody (nebo jejich soustava) na principu přetlaku vody ve spojených nádobách, bývá součástí jiných objektů – bazénu, kašny, fontány apod.
vodovod	Soubor technických objektů, nadzemních i podzemních, sloužící k zásobování areálu vodou (pitnou, užitkovou – např. pro potřeby vodotrysků, kašen apod.).
vyhlídka	Uměle upravené místo v zahradě, obvykle vyvýšené, umožňující výhled do krajiny, na zámek apod., někdy doplněné altánem, lavičkou či jinou drobnou stavbou.
zahradní domek	Drobná zahradní stavba různého účelu, bez dalšího vymezení. Může se jednat o obytné stavení (např. obydlí zahradníka), technické zázemí i o jinou stavbu.
zahradní nábytek	Viz mobiliář.
zarovnané plochy	Výrazně upravené, do plošiny vyrovnané části terénu. Vznikaly v souvislosti s úpravou míst pro stavby a jejich okolí, vznikem významných odpočívadel či širokých a rovných cest, případně jako zahradnický exponované plochy záhonů a školek apod. Při jejich tvorbě bylo nutné přikročit k odkopání části svahu a/nebo navršení zeminy.
zřícenina, ruina	Zpravidla umělá (nebo uměle přizpůsobená) zřícenina, napodobující středověké hradní stavby, ev. antické památky. Může současně sloužit jako rozhledna, pavilon apod.
zvěřinec	Místo, samostatná stavba nebo vodní plocha/tok, určené k chovu vzácné, exotické nebo divoké zvěře.

ÚVOD

METODICKÁ
VÝCHODISKA
A
TERMINOLOGIE

KATEGORIE
PAMÁTKOVÉHO
HODNOCENÍ
OBJEKTŮ

DRUHY
A STUPNĚ
PRŮZKUMŮ

OBECNÉ
METODY
A POSTUP
DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ
PRINCIPY
PÉČE

LITERATURA

SEZNAM
LITERATURY
PŘEDCHÁZEJÍCÍ
METODICE

DESTRUKTIVNÍ
ARCHEOLOGICKÝ
VÝZKUM

1

2

3

4

5

6

7

8

Studium pramenů jako podklad pro stavebněhistorický a archeologický průzkum stavebních, technických a uměleckých objektů v památkách zahradního umění

Studium dynamické proměny podoby a vývoje stavebních, technických a uměleckých objektů v památkách zahradního umění klade na badatele odlišné, mnohdy větší nároky, protože k proměně podoby objektů v zahradě či parku jednoduše chybí odpovídající literatura, archivní dokumentace a chybí viditelné terénní relikt – tedy hmotný pramen. Proměňuje se nejen mobiliář, častější nárazovou obměnu vyžadují stavební objekty, mnohdy nabývající charakteru efemérní architektury. V případě stavebních, technických či uměleckých objektů v parcích a zahradách můžeme pozorovat průběh všech těchto faktorů. V podobné situaci je mnohdy jedinou účinnou metodou archeologický průzkum, ať již destruktivní nebo nedestruktivní, s případným využitím moderních dokumentačních metod, jakými je 3D skenování a LiDAR (Light Detection and Ranging). Velmi významnou roli v tomto směru hrají také archivní prameny.

Nejllepší a nejučelnější je při sběru informací o zahradě/parku začít studiem již vydané literatury. Ovšem jen málo parků má to štěstí, že jejich minulost je dobře poznána a jsou o nich sepsány monografie, brožury či články. Cenné první informace mohou podat encyklopedie *Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* (PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ a kol. 2004) a práce Karla Hiekeho (HIEKE 1984, 1985). První monografií encyklopedické povahy byla kniha *Historické zahrady v Čechách a na Moravě* (DOKOUPIL a kol. 1957). Podrobně jsou zpracovány zahrady a parky v Jihočeském kraji (PAVLÁTOVÁ, EHRlich 2004). V současné době vychází i stručné výběry „nejhezčích“ parků a zahrad, které se však soustředí především na široce známé parky, o nichž je informací relativně dost (např. DVOŘÁČEK 2007; OTRUBA, PTÁČEK, ŠVORC 2007). Velice zajímavé a mnohdy jedinečné informace lze získat ze starší a regionální periodické i neperiodické literatury. Těsně před první světovou válkou začaly z iniciativy rakousko – uherské Dendrologické společnosti a jejího předsedy, hraběte Arnošta Emanuela Silva-Taroucy vycházet jednotlivé svazky *Die Gartenanlagen Österreich – Ungarns in Wort und Bild*, které podrobně popisovaly vybrané zahrady. Vydávání však ukončila válka a po ní již nebylo obnoveno, takže vyšlo jen několik sešitů. Především na přelomu 19. a 20. století a v období první republiky vycházely četné drobné tisky či zprávy v lokálních časopisech o přírodních a kulturních pozoruhodnostech regionu. Tyto staré publikace jsou většinou uloženy v místních knihovnách a muzeích. Studium literatury je důležité nejen získáním základních znalostí o parku, ale i tím, že dále směřuje naše úsilí. V literatuře jsou totiž často odkazy na další články nebo knihy a také na prvotní zdroje – prameny, ze kterých autor čerpal.

Prameny, se kterými pracujeme při poznávání minulosti vybrané zahrady, jsou stejné jako při každém jiném historickém bádání, tedy prameny písemné, ikonografické a mapové. Ty bývají uloženy především v místně příslušných oblastních a okresních archívech a regionálních muzeích. Jednotlivé, ale zajímavé věci, mohou být rozptýleny do správy dalších institucí, např. do sbírek pracovišť Národního památkového ústavu a státních zámek, větších muzeí, galerií a knihoven, v zámeckých knihovnách, ale třeba i v držení obcí a samozřejmě majitelů objektu.

Písemné prameny mohou být velmi různorodé povahy. Pro některé zahrady, parky či jejich části se dochovaly podrobné popisy. Pokud byla zahrada spojena se školou dřevin, často nalezneme soupisy pěstovaných druhů, které někdy byly zároveň nabídkovými katalogy. K některým zahradám jsou dochovány účetní knihy, které evidují práce v zahradě vykonané. Cenným zdrojem informací jsou též instrukce pro budování a údržbu parku a různé pamětní spisy, které byly vyhotovovány pro majitele při různých příležitostech (dokončení celého parku či jeho části, obnova apod.). Objem písemných, ale i jiných druhů pramenů, narůstá především od konce 18. století. Pro starší období jsou zprávy o budování zahrad málo systematické a spíše nahodilé. Nejvíce písemných pramenů se nachází ve Státních oblastních archívech, které spravují bývalé archívy šlechtické. Údaje o úpravách zahrad a krajiny jsou často součástí rodinných archivů jednotlivých rodů. Část může být i ve fondech velkostatků, v jehož rámci se park nacházel. Především pro konec 19. a první polovinu 20. století, kdy již známe jménem zahradní architektky, kteří park navrhovali, jsou mnohé dokumenty v jejich osobních fondech. Fondy několika významných zahradních architektů spravuje Národní zemědělské muzeum v Praze (VÁVROVÁ, ŠANTRŮČKOVÁ 2008).

Pro celkovou představu o podobě zahrady v minulosti jsou nezastupitelné prameny mapové a ikonografické. Žádný popis zahrady nemůže vystihnout její kompoziční uspořádání a podobu tak dobře, jako mapa nebo obraz. Naopak

popisy jsou nezastupitelné zdroje informací o jevech, které nejsou na první pohled jasně vidět, např. o terénních úpravách, vysázených dřevinách a obecně o využívání parku.

Pro starší období se setkáváme s mapami rukopisnými. Tištěné mapy českých zemí vycházely sice již od 16. století, ale až v 19. století byly tištěny mapy dostatečně velkého měřítka. Až do období 18. století máme velice málo i využitelných map rukopisných. Teprve v průběhu 18. století a zejména v 19. století se počet podrobných rukopisných map velkých měřítek zvyšuje. Ve 20. století jsou pak rukopisné mapy stále více nahrazovány tištěnými.

Pod pojmem mapové prameny se skrývá celá škála kartografických dokumentů od souborných mapových děl, přes jednotlivé staré mapy až po detailní plány a náčrtky. Souborná mapová díla středních a větších měřítek zobrazovala celé území Habsburské monarchie, respektive po roce 1918 Československé republiky (SEMOTANOVÁ 2002; UHLÍŘOVÁ 2004)⁶, jsou na nich tedy zachyceny všechny parky, které v době mapování existovaly. Jedná se o mapy 1. vojenského mapování (1763–1785, měřítko 1:28 800), stabilního katastru (1821–1843, měřítko 1:2 880, ev. 1:1 440), mladší a reambulované katastrální mapy (měřítko 1:2 880), 2. vojenského mapování (1807–1869, měřítko 1:28 800), 3. vojenského mapování (1876–1879, měřítko 1:25 000), tzv. Státní mapy odvozené (SMO) 1:5 000 (50. léta 20. století, avšak zachycující většinou starší, ještě předválečný stav) a mapy vojenského topografického mapování (50. léta 20. století, měřítko 1:25 000) (MARŠÍKOVÁ, MARŠÍK 2007). Jsou výborným pramenem o podobě i málo známých parků v minulosti a díky několika řadám map můžeme sledovat proměny vzhledu parků a jejich okolí v čase. Další nezanedbatelnou výhodou je, že jsou v současnosti snadno dostupné, neboť byly zveřejněny na internetu.⁷ Díky tomu jsou již široce známy a hojně využívány v různých studiích, jež se zabývají proměnami krajiny v minulosti. Obdobně lze využít starých leteckých snímků, které jsou pro části našeho území dostupné od 30. let 20. století, systematicky pro celou ČR pak od 50. let 20. století.

Druhou skupinou jsou tzv. mapy a plány individuální, což jsou jednotlivé mapy nebo jen omezené soubory map vzájemně se lišící dobou vzniku, autorem, formou zpracování. Tato široká škála map a plánů, pokud některé z nich zobrazují námi vybraný park či jeho část, je velmi přínosná a proto je třeba věnovat čas jejich vyhledávání. Mapy jsou uloženy spolu s písemnostmi v oblastních a okresních archívech, ale kromě toho bývají rozptýleny po muzeích, galeriích, v Národním památkovém ústavu a jiných paměťových a výzkumných institucích (ROUBÍK 1951–1952, 1955; SEMOTANOVÁ, ŠIMŮNEK 2000).⁸

V 18. a 19. století na mnoha panstvích vznikly podrobné hospodářské mapy. Jejich prvotním účelem byla především evidence a rozměření pozemků, proto se jedná o mapy větších měřítek, které byly jak podrobné, tak pečlivě vyhotovené. Zahrady a parky na nich bývají zachyceny velice dobře. Parky často vznikaly na lesní půdě, takže velkou vypovídací schopnost mají i mapy lesnické. Zahrady bývají zachyceny i na městských plánech, pokud se jedná o zámek ve městě nebo městský park. Stejně tak může být park součástí stavebních plánů, zejména když to jsou plány a výkresy různých zahradních staveb (UHLÍŘOVÁ 2004). V případě stavebních návrhů musíme pečlivě zvážit, zda byly realizovány v navržené podobě, případně jestli byly vůbec postaveny. Zcela nejlepší samozřejmě je, když se nám podaří nalézt přímo plán parku či zahrady, ať již uskutečněné nebo jen jako návrh. Ten nám umožní nejlépe si vytvořit představu o původní podobě zahrady, uspořádání jednotlivých objektů, jejich vzájemných kompozičních vazbách a o realizovaných objektech. Ovšem i zde je kritický přístup nanejvýš důležitý (obr. 6, 7).

Poslední velkou skupinou jsou prameny ikonografické. Některé zahrady a parky měly štěstí, že se přímo staly náměty obrazů, jiné jsou zpodobněny v pozadí hlavního výjevu. Škála použitých technik je velmi široká – malba, kresba, grafické listy, fotografie. Také o ikonografických pramenech platí, že jejich množství výrazně narůstá v 19. století. Tehdy bylo kreslení a malování velkou módou v šlechtických i měšťanských rodinách. Malovali sami příslušníci těchto rodin nebo dostávali obrázky a kresby jako památku od přátel, nechávali si malovat pohledy na oblíbená místa, zakládali alba. Mnohé z těchto kreseb a akvarelů jsou dnes v muzejních a galerijních sbírkách a ve fondech památkového ústavu na hradech a zámcích a kromě umělecké mají i velkou dokumentární hodnotu.

Dále mezi ikonografické prameny patří grafické listy, jejichž množství také roste v 19. století. Často jim byly podkladem výše zmíněné kresby a malby, ovšem nikterak to není podmínkou. Kromě jednotlivých grafických listů jako upomínek na zajímavé místo či partii parku vycházelo v průběhu 19. století několik sérií alb s pohledy na význačné zámky, které byly často zachyceny i s je obklopujícím parkem (např. KUTSCHERA 1838; WOLF 1810). Rytiny sloužily také jako ilustrace starších tisků, a tak v mnohých topografiích a vlastivědných publikacích tvořily pohledy na zámky a krajinářské

ÚVOD

METODICKÁ VÝCHODISKA A TERMINOLOGIE

KATEGORIE PAMÁTKOVÉHO HODNOCENÍ OBJEKTŮ

DRUHY A STUPNĚ PRŮZKUMŮ

OBECNÉ METODY A POSTUP DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ PRINCIPY PÉČE

LITERATURA

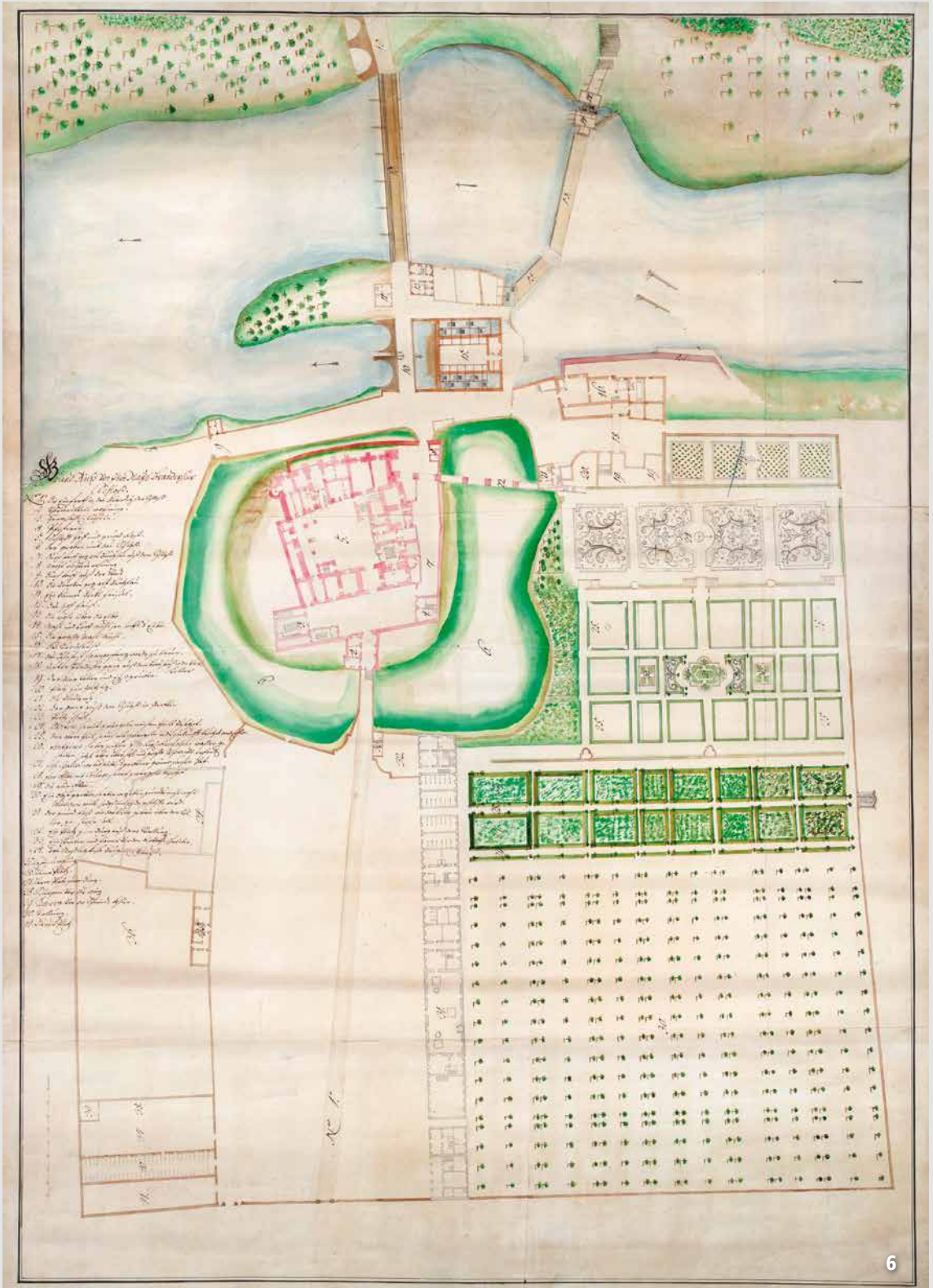
SEZNAM LITERATURY PŘEDCHÁZEJÍCÍ METODICE

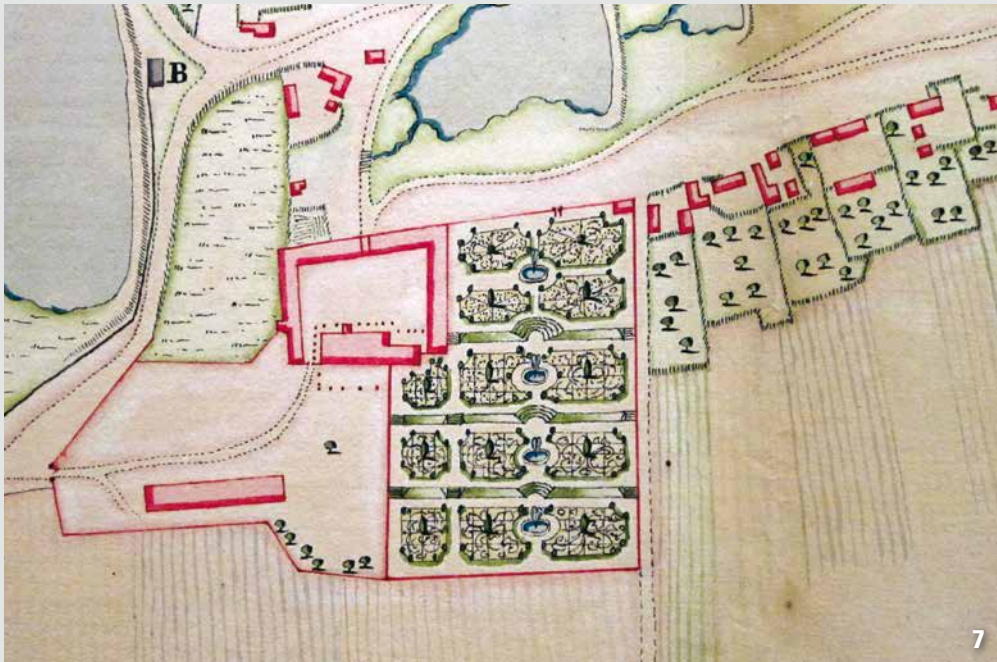
DESTRUKTIVNÍ ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM

6 Proto bývají také označovány za srovnávací kartografické prameny.

7 Na <http://oldmaps.geolab.cz/>, které provozuje Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, jsou mapy 1., 2. a 3. vojenského mapování. Stabilní katastr zveřejnil Český úřad zeměměřičský a katastrální na <http://archivnimapy.cuzk.cz/>.

8 Soupis starých map publikoval Roubík 1951–1952 a 1955. Jeho dílo je však již více než 50 let staré a tudíž údaje v něm již nejsou spolehlivé. Na základě vyplněných dotazníků od oslovených institucí sestavili novější soupis Semotanová, Šimůnek 2000.

7

8

Obr. 6:
Brandýs nad Labem (okres Praha – východ), zámecká zahrada – plán areálu zámku a zahrady, 1740, J. Dinnebier (APH, SPS, sign. 98, inv. č. 68, reprofoto Petr Kubeša)

Obr. 7:
Dlouhá Lhota (okres Příbram), zámecká zahrada – výřez areálu na mapě „Situace vesnice na mapě židovského osídlení z roku 1727“ (NA Praha, Sběrka map a plánů, i. č. 1115, sign. F IX 12+, reprofoto Eliška Nová)

Obr. 8:
Bělá pod Bezdězem (okres Mladá Boleslav), zámecká zahrada – dobové vyobrazení zámku se zahradou, Jan Novotný 1797 (Rodinný archiv Valdštejnů /RAV/, i. č. 4760, reprofoto Eliška Nová)

1

úpravy kolem nich obrazovou přílohu (např. HEBER 1843–1849). Zejména v 18. a 19. století vycházely specializované vzorníky zahradních staveb, které často sloužily jako inspirace pro stavebníky zahrad a parků. Jejich studium je důležité pro sledování inspiračních vlivů a dobové architektury zahradních staveb (obr. 8).

2

Kromě maleb, kreseb, grafik a dalších uměleckých technik zahrnuje skupina ikonografických pramenů i staré fotografie a diapozitivy. Ty jsou jedinečné svojí vypovídací hodnotou, i když převážná většina z nich zachycuje až mladší období ve 20. století. Fotografie jsou součástí dokumentace památek v Národním památkovém ústavu, velice zajímavé soubory starých diapozitivů jsou uloženy ve Výzkumném ústavu Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v. v. i. v Průhoncích (PETRŮ 1995; VÁVROVÁ 2004).

3

Ke všem typům pramenů je nutné přistupovat kriticky. Především je třeba pečlivě zvážit, zda mapy, plány, nákresy a popisy odráží skutečný nebo navrhovaný stav. K mnohým parkům jsou dochovány i návrhy nikdy nerealizovaných úprav a staveb, které jsou velmi cenným dokladem o záměrech stavebníka, ale nemohou být podkladem pro obnovu parku. Prameny musíme podrobit zkoumání, zda opravdu vznikly v době, ke které se hlásí. Pokud je to možné, pokusíme se určit jejich autora a zjistit si informace o něm a jeho spojitosti s parkem. Písemnosti je mnohdy třeba číst i „mezi řádky“, protože ne vždy jejich autor věnuje pozornost přesně tomu, co o parku hledáme. U map sledujeme jejich polohovou a obsahovou přesnost, která závisí na měřítku a způsobu vyhotovení mapy či plánu. Kresby, malby, grafiky byly v první řadě umělecká díla a jevy na nich zobrazené nemusí plně odpovídat realitě. Často se například setkáme s tím, že pahorky byly pro zvýšení dramatickosti a působivosti scenerie zakresleny podstatně vyšší, než jaké byly ve skutečnosti. Asi nejméně přesný obraz podávají fotografie, které je však třeba přesně datovat. Prameny podávají prvotní a základní informace, se kterými musíme dále pracovat, hodnotit je a porovnávat mezi sebou.

4

5

6

7

8

Pro poznání stavebních, technických a uměleckých složek parku jsou využitelné všechny typy pramenů. Pro prvotní informaci, zejména o lokalizaci jednotlivých objektů, jsou výhodné mapové prameny. Staré mapy, samozřejmě v závislosti na jejich obsahové a polohopisné přesnosti, podávají informace o poloze a vzájemných prostorových vztazích jevů, které jsou v mapě zakresleny. Typicky se jedná o stavby, vodní plochy a toky, cestní síť včetně mostů. Písemné prameny mají při studiu stavebních, technických a uměleckých děl velký význam. Zejména jsou využitelné účetní materiály, které evidují provedené a proplacené práce. Mnohdy jsou účetní knihy či stvrzenky doplněny podrobnější specifikací provedených prací. Z účetních materiálů lze vystudovat, které práce byly v parku opravdu provedeny. Velký význam má i korespondence, ať již soukromá či úřední. V úřední korespondenci, podobně jako v instrukcích, ať již stavebníka parku/investora nebo příslušných úřadů, se mohou nacházet popisy provedených i plánovaných úprav, včetně jejich technické specifikace. Soukromá korespondence, stejně jako jiné prameny soukromé povahy (např. deníky), může obsahovat popisy zahrady a jejích komponentů, stejně jako další záměry stavebníka. Písemné prameny jsou nepostradatelné pro studium terénních úprav v zahradě, úprav vodního systému a režimu a rovněž pro podrobnou materiálovou a konstrukční specifikaci staveb. Obrazové prameny pak mohou podávat informace o detailech umělecké a umělekořemeslné výzdoby i konstrukčních a technických řešeních.

Ovšem tvorba parku nebyla vždy přímo písemně či mapově zaznamenána nebo se dokumenty ztratily, a tak se o ní dozvídáme jen zprostředkovaně. Navíc prameny mapové a ikonografické jsou v mnoha případech roztroušeny do správy několika institucí, které je třeba kontaktovat a prověřit jejich fondy. Při tom je nutné kombinovat přístup teritoriální, institucionální a osobní. Tedy ověřit si, zda informace o parku mají jednak instituce v blízkosti dané lokality, za druhé instituce, které park spravovaly či evidovaly (tj., je-li park chráněn památkově či z hlediska ochrany přírody, ověřit si údaje u příslušných správců) a za třetí sledovat fondy rodiny, která park založila a spravovala. Jedná se proto o poměrně složité a časově náročné zjišťování.

Apendix

Stavební, konstrukční a materiálová podstata stavebních, technických a uměleckých objektů v památkách zahradního umění na území ČR

Materiálová a konstrukční skladba bezprostředně ovlivňuje podobu objektů v památkách zahradního umění. V hlavních rysech odpovídá běžné stavební a konstrukční podstatě ostatních druhů stavebních památek. Konstrukční podstata se v minulosti měnila také v souvislosti s proměnou slohového názoru, přirozeným dožíváním méně trvanlivých konstrukcí a materiálů a celkovou obnovou parků a zahrad. Nejlepší předpoklad pro zachování mají stavby provedené jako zděné, které v současné době v parcích a zahradách převažují. To však neznamená, že by v minulosti nebyly zastoupeny i jiné stavební materiály.

Nejčastějším stavebním materiálem zahradních staveb je, podobně jako v případech běžné architektury, kámen. V neopracované podobě se kámen (lomový nebo sbíraný, tzv. polní) používá v běžném i základovém zdivu objektů stavebních i technických, včetně tarasních a opěrných zdí, mostů, hrází apod. Působivé použití kamene bez povrchových úprav ukazují např. umělé zříceniny. Běžné u nadzemních konstrukcí je též užití kamene ve smíšeném zdivu. V opracované podobě se pak s kamenem setkáme na stavbách reprezentačního typu, na významných technických stavbách (mosty), opěrných zdech i na soklech budov. Častější je použití opracovaného kamene v regionech s dostupností pískovce. V zahradních úpravách se setkáváme i s použitím velkých bloků kamene a balvanů při tvorbě kompozic umělých skal, jeskyní apod. Setkáváme se i s objekty vysekanými přímo do skalního podloží. Kámen je také materiálem sochařských děl (skulptur), architektonických článků i dalších, vesměs dekorativních prvků (balustrády, obelisky apod.).

Dalším běžným stavebním materiálem je pálená cihla (tedy keramika), používaná podobně jako kámen ve všech typech staveb, zejména ve stěnových nadzemních konstrukcích a na klenbách. Cihla je obvyklou příměsí smíšeného zdiva a často se uplatňuje i jako prvek režného zdiva. Keramické bývají běžně interiérové dlažby (buď cihelné nebo čtvercové dlaždice – „topinky“) a zejména pak mnohé druhy střešní krytiny (bobrovky, drážkové tašky, prejzy). Keramické jsou i prefabrikáty plastické výzdoby (reliéfní panely, konzoly apod.) a mnohdy i architektonická plastika nebo i sochy. Použití nepálených cihel není dostatečně v prostředí zahradní architektury zdokumentováno, avšak musíme s ním také počítat. Nepálená hlína se běžně používala v kombinaci se dřevem jako omítka či výplň srubových a hrázděných konstrukcí, povalových a tiplových stropů a izolační vrstva mazaniny na půdách (obr. 9).

Třetím základním materiálem je dřevo, které nachází mezi památkami zahradního stavitelství mimořádně široké uplatnění. Kromě staveb roubených a hrázděných (švýcárny, hájovny) se vyskytuje zejména v podobě volných, případně obedněných rámových konstrukcí (altány, pavilony, pergoly apod.). Opracované dřevěné trámy jsou základem krovových konstrukcí, které většinou svou typologií odpovídají běžnému vývoji krovových konstrukcí na našem území. Dřevěné byly stropy (pohledové trámové i omítané, rákosové) i falešné klenby (doložené např. na centrálních stavbách gloriety).

Dřevo se používalo na zábradlí, ploty, lávky a mostky, treláže, lavičky a zahradní nábytek, v podobě fošen na podlahách v interiérech a na mnoha jiných typech konstrukcí. Vyřezávané dekorované detaily zdobily opět altány, pavilony apod., naopak neopracované (záměrně vybrané pokroucené větve) se používalo ve své bizarnosti opět na zábradlí, ohrazení, lávky, pavilony apod. Dalším použitím dřeva jsou výplňové prvky (okna, dveře), v podobě štípaného šindele se hojně používalo i jako střešní krytina. Jen minimum informací máme o architektuře efemérní, kterou v prostředí sakrálním přesvědčivě doložila a popsala Jana Oppeltová (OPPELTOVÁ 2002). I zde musíme v hojně míře předpokládat užití dřevěných konstrukcí v kombinaci s jinými nestálými materiály.

Dřevo (masivní prvky) je také významným hmotným pramenem, hojně využívaným při stavebněhistorickém průzkumu: díky tzv. dendrochronologické metodě je možné určit datum smýcení stromu, z něhož byla konstrukce zhotovena, a tím s velkou přesností i dobu výstavby (KYNCL 2005). Problémem je, že zejména lehčí konstrukce rychleji podléhají zkáze, proto se mnohdy o podobě dřevěných konstrukcí dozvídáme jen z nepřímých dokladů při stavebněhistorickém průzkumu nebo z pramenů (obr. 10).

Významným materiálem nosných konstrukcí i dekorativních objektů je od 19. století litina. Setkáme se s ní zejména v podobě sloupků (často historizujících) v konstrukci altánů, pavilonů, kiosků, skleníků, lávek a dalších staveb, z detailů pak je třeba připomenout zábradlí, ploty, schodiště, větrací mřížky apod. Četné je použití litiny na zahradním nábytku a také na kandelábrech a konzolách osvětlení. Kujné železo se používalo zejména ve starším období na mříže, a to jak okenní, tak dekorační (brány, oplocení, loubí).

ÚVOD

METODICKÁ
VÝCHODISKA
A
TERMINOLOGIE

KATEGORIE
PAMÁTKOVÉHO
HODNOCENÍ
OBJEKTŮ

DRUHY
A STUPNĚ
PRŮZKUMŮ

OBECNÉ
METODY
A POSTUP
DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ
PRINCIPY
PÉČE

LITERATURA

SEZNAM
LITERATURY
PŘEDCHÁZÉJÍCÍ
METODICE

DESTRUKTIVNÍ
ARCHEOLOGICKÝ
VÝZKUM

Obr. 9:
Lysice (okres Blansko) – schodiště v zámeckém parku postavené v kombinaci kamenného a cihelného zdiva
(foto Jan Pešta, 2015)

Obr. 10:
Ratměřice (okres Benešov), zámecký park – spojovací chodba/kolonáda postavená jako celodřevěná stavba na cihelné podezdívce
(foto Jan Pešta, 2005)

11

12

Obr. 11:

Lednice (okres Břeclav), zámecký park – skleník postavený jako litinová konstrukce s proskleným pláštěm (foto Jan Pešta, 2013)

Obr. 12:

Vysoká (okres Příbram), park – altánek na ostrůvku v jezírku. Příklad umělého vodního díla (rybníček s ostrůvkem), spojeného s drobnou dřevěnou stavbou netrvanlivé podstaty (foto Jan Pešta, 2005)

1

Sklo nacházelo uplatnění v zahradní architektuře nejen na oknech, ale zejména na velkoryse prosklených stěnách a střeších skleníků, oranžerií a dalších obdobných staveb, později i altánků a pavilonů (obr. 11).

2

Povrchové úpravy stěn a kleneb, zejména interiérových, tvoří většinou omítka. V případě zahradní architektury je omítka k dosažení požadovaného efektu často strukturovaná, opatřená nátěrem, malbou (včetně iluzivní) nebo doplněná kamínky, oblázky či mušličkami (grotty). Architektonické detaily i drobné plastiky mohly být modelovány ve štku nebo se používaly prefabrikáty, ať již z keramiky, sádry nebo umělého kamene.

3

Moderním stavebním materiálem, který však již dnes rovněž právem považujeme za součást stavební historie, parky a zahrady nevyjímaje, je beton. Betonové, ev. armované železobetonové konstrukce nacházíme nejen v inženýrských stavbách (mosty), ale často i v zahradních objektech, mnohdy ovšem inspirovaných tradičním tvaroslovím, stavebními materiály nebo přírodou (zábradlí imitující větvoví, lavičky z neopracovaného dřeva, sloupy jako kmeny stromů apod.). Není náhodou, že za jednoho z objevitelů armovaného betonu se považuje francouzský zahradník Joseph Monier (1823–1906), který nový materiál využíval při výrobě odolných nádob na květiny.

4

Významný podíl v rámci parků a zahrad mají terénní úpravy a vodní díla. Terénní modelace mohly využít jednak přirozené (přírodní) jevy – skály, svahy, zářezy, přírodní vodní toky a plochy apod., které byly zemními pracemi upraveny do požadované podoby, vázané na konkrétní slohové období. Celkový rozsah zemních prací mohl být značný. Využíval se zpravidla místní materiál (zemina, kámen – lomový nebo sbíraný). Obvykle šlo o nulovou konečnou bilanci zemních prací – tzn. vytěžený materiál (prohlubně, vodní nádrže, zářezy) se využil opět v místě pro násyp, hráze, ostrůvky, umělé kopce apod. V některých případech se mohlo využívat i materiálu z demolovaných objektů. Pro specifické části (oblaky líců hrází, teras apod.) se mohl využívat i dovážený materiál (kamenné kvádry apod.). Povrchy komunikací mohly být různorodé dle účelu – od prostých povrchově neupravených pěšin nebo stezek přes pískový nebo štěrkový povrch, ploché nášlapné kameny, štětované komunikace až po dlážděné komunikace (obr. 12).

5

6

7

8

3

KATEGORIE PAMÁTKOVÉHO HODNOCENÍ OBJEKTŮ

Při průzkumu jakéhokoli památkového celku nebo historického objektu, památky zahradního umění nevyjímaje, se bez jednoznačného definování hodnot nelze obejít. Zejména pro potřeby památkové ochrany a cíleného zaměření dalších průzkumů je kategorizace důležitá. Vyjádření památkové hodnoty jednotlivých objektů (klasifikace, kategorizace) může být někdy vnímáno jako problematické až nežádoucí. Nutné je upozornit na to, že uvedená forma klasifikace není v žádném případě selekcí jejich památkové hodnoty. Neznamená nežádoucí vyřazení „méně hodnotných“ součástí památkového fondu – naopak jde o vyjádření pozitivní hodnoty, které může být významným argumentem při rozhodování o dalším osudu stavby, zejména staveb bez památkové ochrany. U památek zahradního umění je třeba zdůraznit, že i drobné objekty, samy o sobě zařazené do nižších kategorií, jsou historicky významné v celkovém kontextu dané památky. Hodnocení slouží rovněž jako nezbytná orientační pomůcka zejména při vypracování mapových materiálů. Nemá vazby na legislativní památkovou ochranu – tedy Ústřední seznam nemovitých kulturních památek (hodnotná stavba nemusí být nutně zapsaná jako nemovitá kulturní památka, naopak zapsaná stavba nemusí být nutně nevhodnější). Výstupem hodnocení však může být podání návrhu na prohlášení kulturní památkou hodnotného, dosud nechráněného objektu, nebo naopak podání návrhu na odejmutí ochrany u objektu, který byl významným způsobem degradován či zcela zanikl.

Jednoznačné objektivní stanovení památkové hodnoty objektů není z mnoha hledisek možné. Kromě individuálního přístupu zpracovatele se zde promítají kritéria, podléhající v čase změně – především tzv. hodnota stáří, dále respekt k určitým (zejména mladším a novodobým) stylovým proudům 19. a 20. století a v neposlední řadě i možnost „přehlédnutí“ hodnotného objektu, ať již omylem či z neznalosti.

Stanovením kritérií památkového hodnocení se zabývá několik metodických publikací, z novějších především pak Principy památkového urbanismu (KUČA, KUČOVÁ 2005) a dále metodika Plánů ochrany (KUČA, KRATOCHVÍLOVÁ, KUČOVÁ 2012). V případě hodnocení objektů v památkách zahradního umění je nutné zohlednit nejen kvalitu vybraných soliterních objektů a míru jejich dochování, respektive narušení (stavební objekty, technické objekty – voda, terén, komunikace, umělecká díla), ale i míru dochování, resp. narušení celkového obrazu zahrady či parku. V tomto směru je ale třeba upozornit na rizika hodnocení: zejména jeho proměnlivost v čase, která je ovlivněna stavebními zásahy, terénními úpravami, zásahy do vegetace, průběžnou údržbou nebo naopak zanedbáním údržby apod.

Kategorie A+ (objekty individuálně mimořádně památkově hodnotné)

Kategorie A+ je vyhrazena pro nejvýznamnější, mimořádně architektonicky, umělecky, technicky či obecně památkově hodnotné objekty. Jedná se o stavby nebo ostatní složky v památkách zahradního umění (umělecká díla, vodní díla, komunikace apod.), které v rámci svého typologického druhu představují absolutní špičku nadregionálního významu. Tyto objekty mají zásadní význam i pro hodnocení památkových hodnot zahrady či parku jako celku. Předpokládá se, že rozsah degradujících úprav dispozice, interiérů i exteriérů, rušivých zásahů apod. bude v tomto případě jen minimální a bude se jednat o zásahy reverzibilní, tzn. umožňující návrat k předchozímu stavu. Míra autenticity dochovaných stavebních konstrukcí i celkové koncepce by měla být vysoká. Z podstaty vyplývá, že kategorie A+ je výběrová – jedná se o nejcennější z hodnotných objektů.

Objekty kategorie A+ beze zbytku splňují kritéria kulturní památky (v případě památek zahradního umění jsou nejčastěji individuálně chráněny jako součást areálů parků či zahrad, zámeckých areálů apod.) (obr. 13, 14, 15, 16).

ÚVOD

METODICKÁ
VÝCHODISKA
A
TERMINOLOGIE

KATEGORIE
PAMÁTKOVÉHO
HODNOCENÍ
OBJEKTŮ

DRUHY
A STUPNĚ
PRŮZKUMŮ

OBECNÉ
METODY
A POSTUP
DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ
PRINCIPY
PÉČE

LITERATURA

SEZNAM
LITERATURY
PŘEDCHÁZEJÍCÍ
METODICE

DESTRUKTIVNÍ
ARCHEOLOGICKÝ
VÝZKUM

Obr. 13:
Mnichovo Hradiště (okres Mladá Boleslav), zámecký park – pavilon, příklad velmi hodnotné barokní architektury, hodnotová kategorie A+ (foto Jan Pešta, 2003)

Obr. 14:
Lysá nad Labem (okres Nymburk), zámecký park – schodiště a terasa se sochařskou výzdobou, příklad barokní umělecké výzdoby nejvyšší kvality, hodnotové kategorie A+ (foto Jan Pešta, 2003)

Obr. 15:

Vlašim (okres Benešov), zámecký park – klasicistní most přes Blanici, doklad velmi hodnotného technického díla, hodnotové kategorie A+ (foto Jan Pešta, 2012)

Obr. 16:

Lednice (okres Břeclav), zámecký park – akvadukt, příklad drobného romantického objektu hodnotové kategorie A+ (foto Jan Pešta, 2013)

1
2
3
4
5
6
7
8

Kategorie A (objekty individuálně památkově hodnotné)

Do kategorie A spadají objekty individuálně památkově či architektonicky hodnotné. Předpokládá se, že stavby nebo ostatní složky v památkách zahradního umění (umělecká díla, vodní díla, komunikace apod.) kategorie A jsou zachovány bez zásadního novodobého narušení; jen výjimečně se může jednat o stavby s větším rozsahem zásahů (např. do interiérů), který nepotlačil památkové hodnoty objektu jako celku (např. hodnotné průčelí, celková kompozice apod.). V případě objektů v památkách zahradního umění je nutné při hodnocení sledovat především jejich typologický kontext, jedinečnost a význam pro konkrétní park či zahradu. Objekty kategorie A splňují kritéria kulturní památky, i když (stejně jako v případě kategorie A+) jsou nejčastěji chráněny jako součást areálů parků či zahrad, zámeckých areálů apod. (obr. 17, 18, 19, 20, 21).

Vzorové fotografie kategorie A

Obr. 17:

Žehušice (okres Kutná Hora), obora – tzv. stará hájenka, příklad hodnotné klasicistní stavby, částečně pozměněné recentními stavebními zásahy, v dnešní podobě hodnotová kategorie A (foto Jan Pešta, 2012)

Obr. 18:

Jirny (okres Praha – západ), zámecký park – studánka, příklad drobného objektu hodnotové kategorie A (foto Jan Pešta, 2003)

Obr. 19:

Vlašim (okres Benešov), zámecký park – ocelový most přes Blanici, hodnotný technický objekt (foto Jan Pešta, 2012)

Obr. 20:

Řepín (okres Mělník), zámecký park – brána, drobná architektura hodnotové kategorie A (foto Jan Pešta, 2012)

Obr. 21:

Březnice (okres Příbram), zámecký park – rybníky, vodní dílo hodnotové kategorie A (foto Jan Pešta, 2012)

1

2

3

4

5

6

7

8

Kategorie B (objekty hodnotné z hlediska celkového kontextu)

Jedná se o stavby nebo ostatní složky v památkách zahradního umění (umělecká díla, vodní díla, komunikace apod.) důležité v rámci kontextu lokality především svými exteriéry, hmotou nebo zapojením do celkové kompozice zahrady nebo parku. Svým celkovým řešením pozitivně doplňují památkové hodnoty lokality, přestože samy o sobě nevykazují takové památkové hodnoty, které by je řadily mezi objekty individuálně hodnotné (kategorie A a A+). Míra novodobých zásahů může být větší, avšak je reverzibilní a umožňuje teoreticky rehabilitaci původní architektonické, technické nebo výtvarné koncepce. Novodobé zásahy nemění celkovou hmotu stavby. Nepředpokládá se, že stavby kategorie B by měly být individuálně prohlášeny kulturními památkami, pokud nejsou chráněny v rámci celých areálů zahrad a parků (což může být většina staveb) (obr. 22, 23, 24, 25).

Vzorové fotografie kategorie B

22

Obr. 22:

Osov (okres Beroun), zámecký park – původní zahradní altán asi z roku 1935, novodobě upravený na garáž, příklad objektu hodnotové kategorie B (foto Jan Pešta, 2013)

Obr. 23:

Choltice (okres Pardubice), zámecký park – mostek, příklad technického objektu hodnotové kategorie B (foto Jan Pešta, 2003)

Obr. 24:

Řepín (okres Mělník), zámecká zahrada – bývalá kašna z přelomu 19. a 20. století, příklad okrasného objektu hodnotové kategorie B (foto Jan Pešta, 2012)

Obr. 25:

Ostrov u Bohdanče (okres Kutná Hora), zámecký park – vstupní piliřová brána, příklad objektu hodnotové kategorie B (foto Jan Pešta, 2005)

Kategorie C (objekty bez památkové hodnoty, neutrální, nerušící)

Objekty bez individuální architektonické, umělecké, technické nebo obecně památkové hodnoty, často výrazně novodobě upravené, avšak v hlavních rysech nerušící celkový obraz zahrady nebo parku. Může se jednat i o stavby či prvky druhé poloviny 20. století nebo hmotově nerušící novostavby, anebo objekty situované v takové poloze a situaci, že nejsou v přímém kontaktu s historickým prostředím parku nebo zahrady, jeho kompozicí, hodnotnými objekty nebo vnějšími pohledovými kvalitami (obr. 26, 27, 28).

Vzorové fotografie kategorie C

Obr. 26:

Řepín (okres Mělník), zámecká zahrada – kotelna je novodobou stavbou bez památkového významu, hmotově však v hlavních rysech nerušící (což se nedá říci o okolních stavbách), příklad objektu hodnotové kategorie C (foto Jan Pešta, 2014)

Obr. 27:

Vysoká (okres Příbram), park – socha je zcela novodobým výtvarným dílem bez památkového významu, avšak nerušícím, příznivě doplňujícím prostředí parku, příklad objektu hodnotové kategorie C (foto Jan Pešta, 2014)

Obr. 28:

Karlštejn (okres Chrudim), čestný dvůr zámku – východní brána je zcela novodobým prvkem, avšak nerušícím, příklad objektu hodnotové kategorie C (foto Jan Pešta, 2014)

Kategorie D (objekty památkově rušivé)

Objekty (stavby, komunikace, úpravy terénu apod.) bez individuální architektonické nebo památkové hodnoty, představující v rámci parku nebo zahrady výraznou hmotovou či architektonickou závadu. Rušivá je jak základní hmota i architektonické uspořádání, tak podoba průčelí, stavebních detailů apod. Nezřídka je rušivé i samo umístění stavby v organismu parku nebo zahrady. Bez výjimky se jedná o stavby druhé poloviny 20. století a novostavby, přičemž nemusí jít vždy o velké objekty (celkové architektonické závady – D+), ale i o stavby drobné či poddimenzované (lokální závady – D) (obr. 29, 30).

Vzorové fotografie kategorie D

Obr. 29:

Řepín (okres Mělník), zámecká zahrada – dílny, příklad objektu hodnotové kategorie D (foto Jan Pešta, 2014)

Obr. 30:

Malá Skála (okres Jablonec nad Nisou), zámecký park – novodobá dlažba před průčelím zámku, příklad objektu hodnotové kategorie D (foto Jan Pešta, 2014)

Kategorie H (objekty historicky významné)

Jedná se o stavby nebo ostatní složky v památkách zahradního umění (zejména umělecká díla, pomníky, pamětní desky apod.), které jsou významné zejména z historického hlediska (jako místa historických událostí, místa pobytu významných osobností apod.). Jedná se tedy o typické objekty s tzv. asociativní hodnotou. Důležitá je autenticita formy objektu. V rámci parků a zahrad se může jednat kromě staveb také o místa fixovaná nějakým hmotným artefaktem (pamětní deska, lavička, altán), terénními objekty a úpravami (kámen, skála) i místa bez jakékoli viditelné hmotné substance, důležitá však svým historickým významem (obr. 31).

Vzorová fotografie kategorie H

Obr. 31:

Krásný Dvůr (okres Louny), zámecký park – mariánský obrázek na starém dubu (foto Markéta Šantrůčková, 2015)

ÚVOD

METODICKÁ
VÝCHODISKA
A
TERMINOLOGIE

KATEGORIE
PAMÁTKOVÉHO
HODNOCENÍ
OBJKTŮ

DRUHY
A STUPNĚ
PRŮZKUMŮ

OBECNÉ
METODY
A POSTUP
DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ
PRINCIPY
PÉČE

LITERATURA

SEZNAM
LITERATURY
PŘEDCHÁZEJÍCÍ
METODICE

DESTRUKTIVNÍ
ARCHEOLOGICKÝ
VÝZKUM

Kategorie 0 (objekty ostatní)

Objekty bez individuální architektonické, umělecké nebo památkové hodnoty, obvykle účelová zařízení, z hlediska charakteru území parku nebo zahrady zcela indiferentní. Jejich existence sama o sobě není závadou – buď proto, že se jedná o stavby skryté, mimo historický kontext, nebo stavby svým řešením nerušící (obr. 32, 33).

Vzorová fotografie kategorie 0

Obr. 32:

Rožmitál pod Třemšínem (okres Příbram), zámecký park – mostek je zcela novodobým utilitárním technickým objektem bez památkového významu, podřadné kvality, avšak nerušícím, příklad objektu hodnotové kategorie 0 (foto Jan Pešta, 2014)

Obr. 33:

Břežnice (okres Příbram), zámecký park – oplocení v zadní části je zcela novodobým utilitárním objektem bez památkového významu, avšak nerušícím, příklad objektu hodnotové kategorie 0 (foto Jan Pešta, 2014)

4

DRUHY A STUPNĚ PRŮZKUMŮ STAVEBNÍCH, TECHNICKÝCH A UMĚLECKÝCH OBJEKTŮ V PAMÁTKÁCH ZAHRADNÍHO UMĚNÍ

Za průzkum stavebních, technických a uměleckých objektů v památkách zahradního umění ve smyslu této metodiky považujeme formu komplexního poznání historického stavebního fondu a dalších umělých objektů historických zahrad a parků všeho druhu (stavby, umělecká díla, vodní díla, úpravy terénu apod.) dle definic v kapitolách 2 a 3, která systematicky zaznamenává a vyhodnocuje všechny objekty dle sledovaných kritérií na vymezeném území, předem stanovenou metodou a postupem. Sledujeme výhradně jevy umělé, v rámci této metodiky se nezabýváme přírodními podmínkami parků a zahrad (přírodní terén, geologické a půdní podmínky, klima, přirozený vodní režim apod.), vegetační složkou, ani základními kompozičními aspekty.

Průzkumy dle podrobnosti a tematického zaměření dělíme na několik druhů (stupňů): stavebněhistorický průzkum, archeologický průzkum, stavebně-technický průzkum, umělecko-historický průzkum (rozbor), restaurátorský průzkum. Předmětem této metodiky je v zaměření na stavební, technické a umělecké objekty v památkách zahradního umění plošný stavebněhistorický průzkum areálu, standardní nedestruktivní stavebněhistorický průzkum (SHP) a archeologický průzkum.

Smyslem průzkumů všech stupňů je zachytit (textově, fotograficky, kresebně, zákresem do mapy, plánovou dokumentací, prostorovým 3D skenem apod.) pokud možno všechny objekty zahradní architektury, technická nebo umělecká díla, samozřejmě v podrobnosti odpovídající měřítku průzkumu a rozsahu zkoumaného území. Výstup může mít různorodou podobu (digitální, tištěný), forma map a plánové dokumentace může být řešena v klasickém kresebném provedení nebo digitálně (CAD, GIS). Přesto je důležité, aby výsledný materiál byl v maximální možné míře srovnatelný a metodicky kompatibilní po obsahové i formální stránce s jinými průzkumy nejen v památkách zahradního umění, ale i průzkumy dalších druhů památek, a to v rozsahu celé ČR, bez ohledu na osobu zpracovatele.

Metodická východiska jednotlivých druhů (stupňů) průzkumu stavebních, technických a uměleckých objektů v památkách zahradního umění jsou kompatibilní s metodikami a články, zabývajícími se průzkumy a dokumentací památkového fondu a kulturního dědictví obecně: Plošný průzkum lidové architektury a venkovských sídel (PEŠTA 2014); MACEK, KREJČÍŘÍK 2003 pro plošný stavebněhistorický průzkum; MACEK 1997, 2001; BERÁNEK, BERÁNKOVÁ, ČEVONOVÁ, MACEK, PATRNÝ, ZÁHORKA, ZAHRADNÍK v tisku pro standardní nedestruktivní stavebněhistorický průzkum (SHP); Operativní průzkum a dokumentace historických staveb (BLÁHA, JESENSKÝ, MACEK, RAZÍM, SOMMER, VESELÝ 2005) pro detailnější a specializované formy průzkumů nebo operativní průzkumovou dokumentaci.¹⁰ Uvedené přístupy je nutné přizpůsobit objektům v památkách zahradního umění, na což se bude v dalším textu tato metodika především soustředit.

ÚVOD

METODICKÁ
VÝCHODISKA
A
TERMINOLOGIE

KATEGORIE
PAMÁTKOVÉHO
HODNOCENÍ
OBJEKTŮ

DRUHY
A STUPNĚ
PRŮZKUMŮ

OBECNÉ
METODY
A POSTUP
DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ
PRINCIPY
PĚČE

LITERATURA

SEZNAM
LITERATURY
PŘEDCHÁZEJÍCÍ
METODICE

DESTRUKTIVNÍ
ARCHEOLOGICKÝ
VÝZKUM

Stavebněhistorický průzkum

Stavebněhistorický (též vžitě stavebně historický; stavebně-historický) průzkum je obecně nástrojem pro komplexní poznání historického stavebního fondu. V tradičním pojetí je nejčastěji chápán jako průzkum jednotlivé stavby (nebo souboru staveb). Takový průzkum nazýváme jako standardní nedestruktivní stavebněhistorický průzkum. Ve skutečnosti ale stavebněhistorický průzkum může mít mnohem širší předmět zájmu, od inventárního průzkumu pro větší územní celek, přes celkový plošný stavebněhistorický průzkum v rozsahu urbanistického celku (v našem případě celého zámeckého areálu i s parkem), standardní nedestruktivní stavebněhistorický průzkum (SHP; ev. SSHP), až po různé formy průzkumů dílčích, označované dle zaměření jako hloubkový stavebněhistorický průzkum, dílčí průzkum, operační průzkumová dokumentace (OPD) apod.

Z podstaty jsou to právě jednotlivé stupně stavebněhistorického průzkumu, s nimiž se v rámci dokumentace stavebních, technických a uměleckých objektů v památkách zahradního stavitelství budeme setkávat nejčastěji. Nutné je však rozlišovat, zda termín „stavebněhistorický průzkum“ používáme pro označení procesu zkoumání historické architektury (v celé šíři chápání tohoto procesu) nebo pro produkt tohoto zkoumání, tedy výsledný elaborát, kodifikovaný metodikou (nejčastěji standardní nedestruktivní stavebněhistorický průzkum).

Plošný stavebněhistorický průzkum areálu

Plošné stavebněhistorické průzkumy (též sídelní průzkumy, pasporty)¹¹ v památkové praxi jsou zaměřeny především na dokumentaci urbanistických celků (nejčastěji měst a vesnic). Právě díky svému měřítku a míře podrobnosti ale výborně vyhovují i pro potřeby dokumentace historických areálů památek zahradního umění (parky, zahrady), ačkoli v tomto případě byly dosud využívány jen zřídka. V oboru památek zahradního stavitelství jsou plošné průzkumy dosud jen málo rozšířené – častěji jsou zpracovávány pro území sídelních souborů (měst a vesnic). Plošný stavebněhistorický průzkum areálu by měl vznikat v úzké součinnosti či navazovat na plošný kompoziční průzkum areálu památky zahradního umění a plošnou evidenci a hodnocení vegetačních prvků v památkách zahradního umění (viz BULÍŘ a kol. 2015). Výsledkem výše uvedených průzkumů a hodnocení by měl být plošný průzkum areálu dané památky zahradního umění. Mnohé z již v minulosti realizovaných průzkumů sídel ale zachycují i území parků a zahrad (např. pro město Mnichovo Hradiště). Ačkoli se jedná o poměrně frekventovanou formu dokumentace (zejména díky průzkumům SÚRPMO), dosud nebyla kodifikována metodikou.

Cílem plošného stavebněhistorického průzkumu je získání celkového, avšak poměrně podrobného přehledu o zahradních stavbách, umělecké výzdobě i technických objektech na území jednoho parku či zahrady. Díky tomu, že předmětem zájmu je jedna konkrétní lokalita, lze postupovat poměrně do velké úrovně podrobnosti, což platí i pro získávání podkladů (archivní prameny), srovnávací studium a v neposlední řadě i pro získávání informací z dokumentovaných objektů coby hmotného pramene stavební, umělecké nebo technické povahy.

V terénu provádíme dokumentaci a vyhodnocení všech objektů a jevů na sledovaném území (nejčastěji v areálu zahrady či parku) bez výjimky, včetně objektů narušených, torzálních, novodobých, recentně zaniklých apod. (kategorie A až O, viz kapitola 3). Sledujeme tedy jak pozitivní, tak negativní jevy. Průzkum může zahrnovat nejen objekty bezprostředně související s památkami zahradního umění, ale také ostatní objekty na území lokality (feudální stavby, sakrální stavby, veřejné stavby), což bude patrně běžná praxe (obr. 34).

Plošný stavebněhistorický průzkum stavebních, technických a uměleckých objektů v parku nebo zahradě je komplexním materiálem velkého rozsahu. Vzhledem k velkému objemu zpracovávaných dat je žádoucí přehledné strukturování elaborátu na jednotlivé kapitoly obecné a katalog objektů, případně v tabulkové či databázové formě.

Výstupem plošného průzkumu je obsáhlý popis jednotlivých staveb a dalších objektů (plošných, lineárních i bodových) v rámci jedné památky zahradního umění – zahrady či parku. Popisy mohou být uspořádány do podoby jednoduchých katalogových (databázových) listů nebo mohou mít podobu stručné textové zprávy. Areál (park, zahrada) by měl mít dále již v rámci možností detailně a podrobně zpracovaný přehled historie a souhrnné památkové hodnocení, dále celkový rozbor (kompoziční charakteristika, slohové zařazení, analýza historického vývoje na základě kompilace archivních a hmotných pramenů apod.) a dendrologický rozbor. Vítané jsou další související průzkumy a rozборы, zejména přírodovědného charakteru, dále pasporty osvětlení, povrchů, mobiliáře apod.

11 V památkové praxi se pro plošný stavebněhistorický průzkum (nejčastěji sídel – měst a vesnic) běžně používá termín „pasport“. V krajinářské architektuře se používá termín pasport jiném smyslu (pasport zeleně). V následujícím textu se proto termínu „pasport“ záměrně vyhýbáme, aby nedošlo ke zmatení pojmů, nadále bude používán termín „plošný stavebněhistorický průzkum areálu“.

Přílohou by měla být historická ikonografie (dostupné starší mapy, plány, ikonografické prameny a starší fotodokumentace, včetně pohlednic), fotodokumentace současného stavu (základní fotografie jak celku, tak jednotlivých objektů, včetně interiérů a vybraných detailů) a dále mapová dokumentace v měřítku odpovídajícím řešenému území. Mapy mohou mít měřítko 1 : 500, 1 : 1 000 až 1 : 2 500 (podle rozsahu a složitosti areálu) s reálným plošným, lineárním a bodovým zákresem jednotlivých objektů, odpovídajícím jejich skutečnému půdorysu a poloze (v GIS polygony, linie, body).

Základní údaje

- **stupeň průzkumu:** plošný průzkum objektů v parku nebo zahradě (tzn. komplexní stavebněhistorický průzkum a dokumentace veškerého stavebního fondu, uměleckých a technických objektů na území parku nebo zahrady,
- **podrobnost:** veškerá zástavba na území parku nebo zahrady v plném půdorysném rozsahu, veškeré umělecké objekty, technické objekty (vodní díla, komunikace, terénní úpravy) a další umělé objekty a zásahy,
- **zaměření:** stavebněhistorické vyhodnocení a památkové hodnocení zástavby, uměleckých, technických a dalších stabilních umělých objektů.

Metoda zpracování

Plošný stavebněhistorický průzkum stavebních, technických a uměleckých objektů v areálu parku nebo zahrady vyžaduje poměrně podrobné znalosti o jednotlivých objektech i o areálu jako celku, získané obdobnými metodami, jako při standardním nedestruktivním stavebněhistorickém průzkumu (SHP). Jedná se v zásadě o tyto metody výzkumu, rozdíel je v míře podrobnosti (zaměření na všechny objekty v areálu v plošném průzkumu x zaměření na jeden objekt v SHP):

- archivní rešerše (k parku/zahradě i k jednotlivým objektům)
- podrobný terénní průzkum (prohlídka areálu i jednotlivých objektů), zaměřený na dokumentaci polohy objektů, dispozice, vnější podoby, konstrukcí a detailů; v případě uměleckých a technických děl pak specializovaný pohled (uměleckohistorický rozbor apod.)
- srovnávací studium, analogie
- případně výsledky přírodních věd (zejména dendrochronologie apod.)

Archivní rešerše k areálu zahrady či parku i k jednotlivým objektům by měla být zpracována obdobným způsobem jako v případě standardního stavebněhistorického průzkumu. Nedá se však předpokládat, že by podrobnost mohla dosáhnout takové úrovně jako při standardním SHP – s ohledem na rozsah práce, dokumentace a počet zpracovávaných objektů. V případě parku nebo zahrady je žádoucí mít k dispozici základní údaje, týkající se první doložené zmínky, základních majetkových převodů a příslušnosti k feudálním statkům, stručných dějin ústředního feudálního sídla nebo jiné ústřední stavby (církevní stavby, lázni, městského celku apod.), k níž park náleží, přehled základní topografické, místopisné a odborné literatury, věnované lokalitě, dostupnou historickou mapovou dokumentací (mapy panství, vojenské mapování, staré katastrální mapy), plánovou dokumentací (plány zahrady či parku a jednotlivých objektů) a ikonografií (historické pohledy, fotografie a pohlednice celku i jednotlivých staveb).

Terénní průzkum se zpracovává dle možností systematicky nejprve v rozsahu parku či zahrady jako celku a poté po jednotlivých objektech. Nutné je zaznamenávat veškeré objekty v areálu, i architektonicky či památkově bezcenné nebo rušivé (adekvátně stručným záznamem). Optimální je podrobná prohlídka exteriérů i interiérů objektu, vyžadující předchozí přípravu. V případě, že k ní nedojde, hrozí možnost opomenutí významných stavebních detailů a jevů v interiéru (klenby, stropy, stavební detaily, výzdoba apod.). Na rozdíl od běžných sídelních průzkumů ale dokumentujeme i objekty umělecké výzdoby parku (sochy, kašny, památníky apod.) a rovněž technické objekty (vodní díla, komunikace, terénní úpravy apod.) (obr. 35). V případě uměleckých děl se nelze obejít bez kvalitního uměleckohistorického rozboru, vyžadujícího solidní znalosti z oboru dějin umění. V případě technických děl pak je žádoucí průzkum doplnit fundovaným rozbohem technické podstaty díla.

Využití dendrochronologické metody datování dřevěných konstrukcí lze považovat za doporučené rozšíření standardu plošného průzkumu. Její použití bude záviset na možnosti získání vzorků z dřevěných konstrukcí. Množství drobných staveb zahradního umění však jakékoli dřevěné konstrukce postrádá nebo jsou nepřístupné. Přesto je dendrochronologie dnes již nejdůležitější a nejvíce využívanou doplňkovou analýzou stavebněhistorického průzkumu, která jako jediná umožňuje prokazatelné a spolehlivé exaktní datování stavby.

Plošný průzkum zahrady či parku může být v podstatě komplexním pohledem na objekty v památce zahradního umění. Protože jen málokdy je v silách jediného odborníka realizovat všechny složky průzkumů na patřičné

ÚVOD

METODICKÁ
VÝCHODISKA
A
TERMINOLOGIE

KATEGORIE
PAMÁTKOVÉHO
HODNOCENÍ
OBJEKTŮ

DRUHY
A STUPNĚ
PRŮZKUMŮ

OBECNÉ
METODY
A POSTUP
DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ
PRINCIPY
PĚČE

LITERATURA

SEZNAM
LITERATURY
PŘEDCHÁZEJÍCÍ
METODICE

DESTRUKTIVNÍ
ARCHEOLOGICKÝ
VÝZKUM

úrovni, jedná se o průzkum multidisciplinární, který klade vysoké odborné nároky nejen na jednotlivé zpracovatele (archivář či historik, architekt, zahradní architekt, historik umění, dendrolog, ev. archeolog, stavař, hydrolog, vodohospodář apod.), ale i na jejich vzájemnou spolupráci a koordinaci.

K metodám dokumentace podrobněji viz kapitola 5.

Výstup – výsledný elaborát

Elaborát plošného stavebněhistorického průzkumu parku nebo zahrady by měl obsahovat následující části:

A. textová část

titulní list

- titulní list, obsahující základní údaje k průzkumu (lokalita, název areálu památky zahradního umění, zpracovatelé, doba vzniku elaborátu, případně zadavatel a další údaje)

identifikační údaje

- anotace (doporučeno)
- identifikační údaje památky zahradního umění (lokalita, kraj, okres, územní obvod obce s rozšířenou působností, obec, katastrální území, kód CZ2000, seznam kulturních památek na území parku nebo zahrady vč. rejstříkového čísla)
- identifikační údaje průzkumu (autor, objednavatel, důvod pořízení, datum pořizování terénní dokumentace, datum zpracování)

úvod

- základní informace k areálu (poloha, vymezení hranic, základní charakteristika dochovaného stavebního fondu, uměleckých děl, vodních děl, komunikací, terénních úprav)
- okolnosti zpracování průzkumu (roční období, možnosti vstupu do objektů, časové podmínky apod.)

historie objektů v parku nebo zahradě na podkladě pramenů

- dějiny parku nebo zahrady (historická rešerše), zpracované profesionálním historikem na základě písemných, mapových a ikonografických pramenů

prameny (seznam použitých pramenů a informačních zdrojů)

- prameny písemné
- mapy, plány, ikonografie
- edice pramenů, literatura

rozbor objektů v parku nebo zahradě

- situace (poloha objektu v parku nebo zahradě, vztah k okolí, feudálnímu sídlu nebo jinému ústřednímu objektu, vztah k urbanistickému celku, terénní a přírodní podmínky)
- architektonický rozbor (základní přehled stavebního fondu parku nebo zahrady, zahrnující veškerou zástavbu vč. novodobé, drobné objekty), věcně formulovaný
- uměleckohistorický rozbor uměleckých prvků zahrady (základní přehled), věcně formulovaný

stavební a umělecký vývoj objektů v parku nebo zahradě¹²

- vývoj stavebních, uměleckých a technických objektů parku nebo zahrady od počátků po současnost (s důrazem na hlavní zachované časové vrstvy)

celkové hodnocení objektů v parku nebo zahradě

- architektonické, uměleckohistorické a památkové hodnocení zástavby v parku nebo zahradě, uměleckých děl, technických objektů (datování, autorství, hodnocení a význam apod.)

soupis hodnotných staveb a objektů

Soupis hodnotných staveb a objektů (taxativní výčet) – dle jednotlivých kategorií s vysvětlením:

- ústřední objekty a ostatní významné stavby a dominanty
- zahradní stavby, technické a umělecké objekty – kategorie A+ a A
- zahradní stavby, technické a umělecké objekty – kategorie B
- hodnotné terénní úpravy apod.

soupis závad¹³

Soupis architektonicky, urbanisticky a památkově rušivých objektů (taxativní výčet):

- architektonicky rušivé objekty – kategorie D
- rušivé zásahy do kompozice areálu
- rušivé terénní zásahy, zpevněné plochy apod.

doporučení a směrnice

- doporučení a směrnice pro další vývoj objektů v parku nebo zahradě jako celku (doporučené změny, doporučení pro využití objektů, doplnění chybějících a odstranění rušivých jevů apod.).

soupis příloh

- seznamy grafických a mapových příloh, včetně citací.

B. ikonografie

Historická ikonografie a kartografické prameny (staré mapy, plány a obrazová dokumentace, vztahující se k objektům v parku nebo zahradě).¹⁴ Nutné je věnovat velkou pozornost popisům s řádnou citací a odkazem na uložení originálu.

C. základní fotodokumentace

Fotodokumentace současného stavu objektů v parku nebo zahradě (základní vnější a panoramatické pohledy, nejvýznamnější pohledy), pokud možno bez vegetačního krytu a s vhodným nasvícením – tištěné fotografie 13x18cm, rozlišení 300 DPI).¹⁵ Nutné je věnovat velkou pozornost popisům.

D. katalog objektů

Katalogové (databázové) listy všech objektů (stavebních, uměleckých, technických) v řešeném území parku nebo zahrady. Záznamy k jednotlivým objektům je možné zpracovávat buď jako souvislý text, lepší a přehlednější je ale zpracování v podobě databázové karty nebo tabulky.

Při textovém zápisu, ať již ve formě databáze, katalogových listů, tabulky nebo textové zprávy, je třeba uvádět ke každému objektu následující informace:

katalogový list

- umístění v památce zahradního umění
- identifikační údaje objektu (číslo popisné /č. p./ nebo číslo evidenční /č. e./ je-li přiděleno, číslo parcelní, GPS /WGS 84/ a/nebo kód IDOB_PG /kód paGIS/, poloha v rámci areálu /parku, zahrady/, rejstříkové číslo Ústředního seznamu kulturních památek)¹⁶
- historie objektu, je-li k dispozici (stručný přehled zjištěných dat k objektu na základě běžně dostupných archivních pramenů)
- zevrubný popis objektu (v případě stavebních objektů dispozice, konstrukce, průčelí, stavební a řemeslné detaily, výzdoba; v případě uměleckých děl materiál, kompozice, popis celku a detailů; v případě technických objektů strukturovaný popis dle potřeby konkrétního objektu; v případě kombinovaných jevů dle konkrétní potřeby)
- stavební, umělecký nebo technický vývoj objektu (datování, vznik, autorství, původní podoba, kompozice, změny v čase až po současnost)
- hodnocení objektu (relativní hodnota v rámci areálu, lokality i absolutní hodnota v rámci regionu, památkového fondu ČR apod.); klasifikace památkové hodnoty
- základní přehled komponent (stavebních, řemeslných, výtvarných apod.) určujících hodnotu objektu (výčet – nelze mít za vyčerpávající; nenahrazuje standardní SHP)
- základní přehled architektonicky, umělecky a památkově rušivých jevů – závad (nelze mít za vyčerpávající; nenahrazuje standardní SHP)
- základní doporučení, směrnice pro zachování, údržbu, restaurování a obnovu objektu, případně doporučení k rehabilitaci objektu (nelze mít za vyčerpávající; nenahrazuje standardní SHP)
- autorizace a datování záznamu

přílohy katalogového listu

- ikonografie, vztahující se ke konkrétnímu objektu
- fotodokumentace současného stavu konkrétního objektu – celkové snímky objektu, v případě stavebních objektů interiéry a vybrané detaily, včetně poškozených a narušených míst a závad

ÚVOD

METODICKÁ
VÝCHODISKA
A
TERMINOLOGIE

KATEGORIE
PAMÁTKOVÉHO
HODNOCENÍ
OBJEKTŮ

DRUH
A STUPNĚ
PRŮZKUMŮ

OBECNÉ
METODY
A POSTUP
DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ
PRINCIPY
PÉČE

LITERATURA

SEZNAM
LITERATURY
PŘEDCHÁZEJÍCÍ
METODICE

DESTRUKTIVNÍ
ARCHEOLOGICKÝ
VÝZKUM

12 Kompoziční průzkum parku bude předmětem samostatné metodiky.

13 Na tomto místě jsou sepsány pouze závady architektonického a památkového rázu, nikoliv závady ryze technického rázu, jako je např. celkově špatný stav objektů, technických prvků apod.

14 Prameny k jednotlivým objektům budou publikovány v katalogové části průzkumu.

15 Fotografie k jednotlivým objektům budou publikovány v katalogové části průzkumu.

16 K identifikaci podrobně viz kapitola 5.

Tab. 1a:

Doporučený vzor katalogového listu objektu plošného stavebněhistorického průzkumu zahrady/parku:

KATALOGOVÝ LIST OBJEKTU			
Plošný stavebněhistorický průzkum objektu v zahradě/parku			
název objektu:	UŽÍVANÝ NÁZEV / OZNAČENÍ OBJEKTU		
číslo popisné /č. p./ nebo číslo evidenční /č. e./:	č. p. / č. e.	číslo(a) parcelní	číslo parcelní
rejstříkové číslo ÚSKP:	<i>uvede se jen u zapsaných nemovitých kulturních památek (KP), ostatní stavby nevyplněno</i>	GPS (WGS84):	uvedou se souřadnice odečtené z mapy ¹⁷
kód IDOB_PG (paGIS):	<i>identifikátor nemovitosti v Integrovaném informačním systému památkové péče – IISP</i>	přirůstkové číslo ISPP (PC):	<i>přirůstkové číslo (ev. více přirůstkových bodů v rámci areálu), který doplňuje řadu IDOB_PG (paGIS) u objektů, které nemají identifikátor přidělený</i>
identifikační fotografie:	<i>volitelné – vložená informativní náhledová fotografie</i>	zákres do mapy:	<i>volitelné – vložený informativní zákres do mapy</i>
poloha:	<i>uvede se stručná poloha v rámci památky zahradního umění, dle světových stran, komunikací, veřejných prostor, vodotečí apod.</i>		
historie objektu:	<i>popíše se historie objektu (stručný přehled zjištěných dat k objektu na základě běžně dostupných písemných a obrazových archivních pramenů)</i>		
stručný popis objektu:	<i>stručná charakteristika objektu – popíše se situace, dispozice, exteriéry objektu vč. návaznosti na ostatní objekty v rámci památky zahradního umění (zahrady či parku)</i>		
stavební vývoj objektu:	<i>popíše se základní přehled stavebního vývoje (časové zařazení, hlavní stavební změny a úpravy) na základě poznatků z terénu a případně pramenů archivní povahy</i>		
památkové hodnocení:	<i>uvede se celkové památkové (architektonické, uměleckohistorické) hodnocení objektu</i>		
přehled hodnotných jevů a konstrukcí:	<i>uvede se základní přehled jevů (stavebních, řemeslných, výtvarných apod.), určujících hodnotu objektu (výčet – nelze mít za vyčerpávající; nenahrazuje standardní SHP)</i>		
přehled architektonicky a památkově rušivých jevů:	<i>uvede se základní přehled architektonicky a památkově rušivých jevů – závad (nelze mít za vyčerpávající; nenahrazuje standardní SHP)</i>		
doporučení, směrnice:	<i>základní doporučení, směrnice pro zachování, údržbu a rekonstrukci objektu, případné doporučení k rehabilitaci objektu (nelze mít za vyčerpávající; nenahrazuje standardní SHP)</i>		
literatura, dokumentace apod.	<i>volitelně se uvede literatura, archivní a jiné prameny k objektu</i>		
autorizace:	<i>autor, datum zpracování, datum aktualizace údajů</i>		
přílohy:	<i>fotodokumentace současného stavu objektu – celkové snímky objektu, interiéry a vybrané stavební detaily, vybraná historická ikonografie</i>		

1

2

3

4

5

6

7

8

Apendix

Tab. 1b:

Doporučený vyplněný vzor katalogového listu objektu plošného stavebněhistorického průzkumu zahrady/parku:

KATALOGOVÝ LIST OBJEKTU – strana 1			
Plošný stavebněhistorický průzkum objektu v zámeckém parku BAVOŘICE U STRAKONIC			
název objektu:	GLORIET		
číslo popisné /č.p./ nebo číslo evidenční /č.e./:	---	číslo(a) parcelní	st. 78
rejstříkové číslo ÚSKP:	32460/3-4266 (součást areálu)	GPS (WGS84):	49°11'38.616"N; 13°47'53.478"E
kód IDOB_PG (paGIS):	---	přirůstkové číslo ISPP (PC):	---
identifikační fotografie:		zákres do mapy:	
poloha:	V jihozápadní části zámeckého parku, vestavěný do západní ohradní zdi.		
historie objektu:	<p>Objekt je poprvé doložen na mapě stabilního katastru z roku 1837 a je zřetelně zachycen již na jedné z prvních vedut Bavořic z 30. let 19. století. Popis z roku 1833 stavbu nezmiňuje, avšak dle údajů z roku 1872 již existovala. Podrobnější zpráva je obsažena v popisu z roku 1842 se uvádí následující: „Zahradní domek v parku v Bavořicích je postavený z kamene na vápno ve tvaru šestiúhelníku (sic!), jedno patro vysoký, v průměru 3 sáhy, krytý šindelovou střechou. Obsahuje v přízemí klenutý prostor, který slouží pro sadbu; ze zahrady vede předložené schodiště s kamennými stupni do horního podlaží, v něm se nachází zahradní salón opatřený rákosovým stropem a cihelnou dlažbou. Budova je v použitelném stavu.“ Popis z roku 1877 uvádí: „Gloriet se sadbovým sklepem v zámeckém parku. Postaven při západní ohradní zdi parku, z pevného materiálu, dvě podlaží vysoký, pod věžovitou špičatou šindelovou střechou, založen ve tvaru pravidelného osmiúhelníku, s volně založeným přístupovým schodištěm do horního podlaží se zděným parapetem, opatřeným kamennými stupni, obsahuje tento stavební objekt – založený jako Bellevue – ve svém spodním podlaží, zčásti zapuštěném do terénu, klenutý sadbový sklep a nahoře salón s rákosovým stropem a cihelnou dlažbou. Průměr polygonu obnáší 3°1'0" = 4,00 metrů. Kromě částečně silně dožilé šindelové krytiny je jinak stavební stav této budovy dobrý.“</p>		

ÚVOD

METODICKÁ
VÝCHODISKA
A
TERMINOLOGIE

KATEGORIE
PAMÁTKOVÉHO
HODNOCENÍ
OBJEKTŮ

DRUHY
A STUPNĚ
PRŮZKUMŮ

OBECNÉ
METODY
A POSTUP
DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ
PRINCIPY
PÉČE

LITERATURA

SEZNAM
LITERATURY
PŘEDCHÁZEJÍCÍ
METODICE

DESTRUKTIVNÍ
ARCHEOLOGICKÝ
VÝZKUM

17 Vždy je třeba udávat souřadnicový systém, ve kterém jsou souřadnice naměřeny – buď WGS 84 (například: 50°36'51.475"N, 14°51'41.748"E); nebo S-JTSK (například: X -829 840, Y -992 477).

KATALOGOVÝ LIST OBJEKTU – strana 2

Plošný stavebněhistorický průzkum objektu v zámeckém parku BAVOŘICE U STRAKONIC

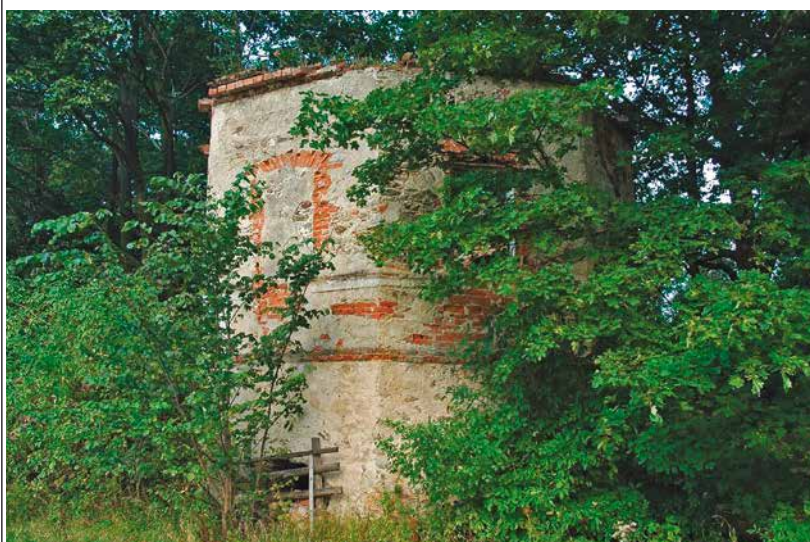
stručný popis objektu:	<p>Objekt gloriety je dnes v torzálním stavu. Věžovitá patrová stavba na osmibokém půdorysu je zapojená do ohradní zdi parku.</p> <p>Interiéry: V přízemí je jediná prostora, v patře byla také jediná prostora, přístupná po samo-statném schodišti zvenčí. Drobná prostora na osmibokém půdorysu v přízemí má obvodovou zeď z cihelného zdiva, původně omítanou. Vstupní otvor bez výplně je na jižní straně, na severozápadě a severovýchodě jsou zbytky patrně okenních otvorů. Na jihovýchodní straně (pod schodištěm) je drobná nika, zaklenutá konchou. Místnost měla původně osmibokou klášterní cihelnou klenbu. Klenba se ve střední části zřítla, zůstaly zachované jen náběhy.</p> <p>Drobná prostora na osmibokém půdorysu v patře věže gloriety má obvodové stěny ze smíšeného zdiva, původně omítané. Vstupní otvor bez výplně byl na jihovýchodní straně. Na ostatních stranách byly okenní otvory v nikách se šikmými špaletami a segmentovými záklenky (okna se nedochovala). Druhotně byly do oken na severozápadní, severovýchodní a východní straně vloženy zazdívky (zůstaly zachovány mělké niky se šikmými špaletami a segmentovými záklenky) a na jihozápadní straně komínové těleso. Ostatní okna byla zmenšena ve špaletách subtilními plentami. Místnost měla rovný strop s plochým omítaným podhledem, lemovaný po obvodu odsazeným fabionem. Dochoval se fragment fabionové římsy s plastickým vlysem v podobě vejcovce.</p> <p>Exteriéry: Stavba má podobu osmiboké věže navenek z kamenného, resp. smíšeného zdiva. Přízemí bylo prolomeno na jižní straně vstupními dveřmi, na severozápadě a severovýchodě byla okna. Fasády byly omítané, na nárožích byla provedena kvádrová bosáž. Na jihovýchodní straně byla ke gloriety předsazena zděná rampa s přístupovým schodištěm, vyzděná z cihel. Je patrně s tělesem věže konstrukčně svázána. Patro je oddělené profilovanou římsičkou a dále průběžnou parapetní římsou. Až po úroveň parapetní římsy dosahovala nárožní kvádrová bosáž, dále vzhůru byly na nárožích jen lizénové pásy. Okna měla prosté pásové šambrány. Druhotně byly do oken na severozápadní, severovýchodní a východní straně vloženy zazdívky. Lícová strana zazdívek byla pojednána jako malovaná iluzivní šestitubulková okna. Stavba byla zakončena z cihel vysazenou profilovanou římsou.</p> <p>Na jihovýchodním nároží je patrná starší vrstva omítky, s malovaným šedým pásem.</p>
stavební vývoj objektu:	<p>Stavbu neumíme přesněji datovat. Obdobné vyhlídkové romantické pavilony se objevují v parcích většinou až s nástupem 19. století – klasicismu a zejména romantismu, i když ojediněle se stavěly již v barokní době. Podoba gloriety s tím není v rozporu, může být tedy klasicistní (teoreticky i starší). Poprvé je stavba doložena na mapě stabilního katastru z roku 1837 (není ovšem vybarvena), popis z roku 1833 ji nezmiňuje (což ovšem nic nemusí znamenat, popis z roku 1872 uvádí, že stavba existovala již roku 1833, tehdejší popis ji však ignoroval). Podrobnější zpráva je obsažena v popisu z roku 1842. Z informace o tom, že budova je v použitelném stavu, ovšem vyplývá, že tehdy již musela nějakou dobu existovat.</p> <p>Do ohradní zdi parku, kterou rámcově datujeme do barokního období, byl gloriety patrně vložen druhotně. Přízemí stavby na osmibokém půdorysu bylo klenuté neckovou klášterní klenbou. Podle popisů z roku 1842 a 1872 bylo využíváno jako sadbový sklep. Plochostropé patro, přístupné venkovním předloženým schodištěm, bylo na všechny strany otevřeno okny a sloužilo jako vyhlídka („Bellevue“). Dominantní stavba byla krytá vysokou jehlancovou šindelovou střechou. Z tohoto důvodu je zřetelně zachycena již na jedné z prvních vedut Bavořic z doby první poloviny 19. století.</p> <p>Pozdější vývoj přinesl úpravu horní místnosti pro dlouhodobější pobyt – zazdění některých oken (na fasádě byla namalována iluzivní výzdoba) a vložení kominového sopouchu do jednoho okna. Rámcově k tomu mohlo dojít někdy ve druhé polovině 19. století. Ve druhé polovině 20. století gloriety přišel vlivem zanedbané údržby o střechu i klenbu v přízemí.</p>
památkové hodnocení:	Objekt gloriety je dnes v torzálním stavu. Jinak je hodnotnou součástí zámeckého parku, svou hodnotou se řadí k významným objektům svého druhu v jihočeském regionu.
přehled hodnotných jevů a konstrukcí:	Celková podoba stavby, obvodové stěny, zbytky povrchových úprav, torzo klenby.
přehled architektonicky a památkově rušivých jevů:	Torzální stav.

KATALOGOVÝ LIST OBJEKTU – strana 3**Plošný stavebněhistorický průzkum objektu v zámeckém parku BAVOŘICE U STRAKONIC**

doporučení, směrnice: Objekt je určen k památkové ochraně. Pokud to bude výhledově možné, doporučuji obnovení alespoň vnější podoby gloriety dle ikonografických pramenů. Do té doby je nutné stav progresivně chátrající zříceniny stabilizovat a konzervovat.

literatura, dokumentace apod.

autorizace: Ing. arch. Jan Pešta, 2007

Celkový pohled od jhozápadu (foto Jan Pešta, 2007)

přílohy:

Celkový pohled od jihovýchodu (foto Jan Pešta, 2007)

Celkový pohled od severovýchodu (foto Jan Pešta, 2007)

ÚVOD

METODICKÁ
VÝCHODISKA
A
TERMINOLOGIE

KATEGORIE
PAMÁTKOVÉHO
HODNOCENÍ
OBJEKTŮ

DRUHY
A STUPNĚ
PRŮZKUMŮ

OBCENÉ
METODY
A POSTUP
DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ
PRINCIPY
PÉČE

LITERATURA

SEZNAM
LITERATURY
PŘEDCHÁZEJÍCÍ
METODICE

DESTRUKTIVNÍ
ARCHEOLOGICKÝ
VÝZKUM

1

2

3

4

5

6

7

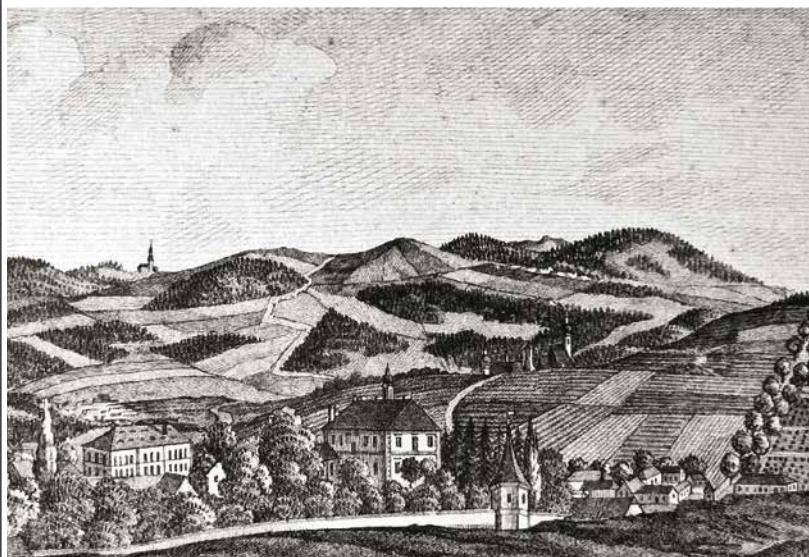
8

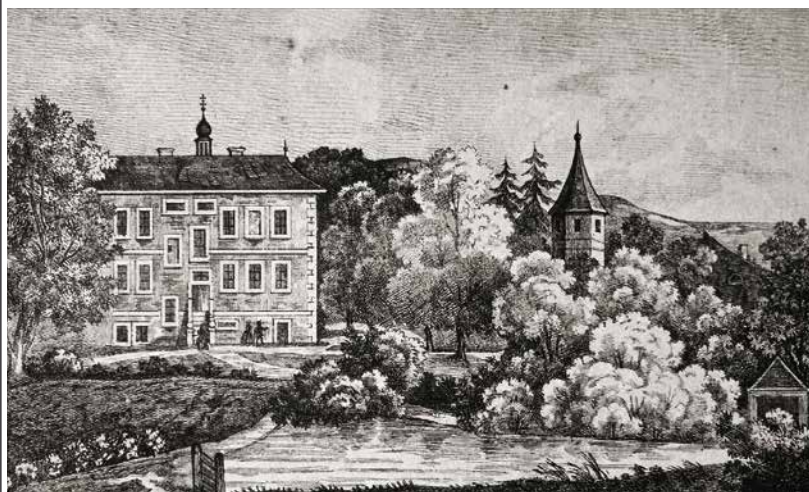
Interiér přízemí (foto Jan Pešta, 2007)

Interiér patra (foto Jan Pešta, 2007)

Historické vyobrazení zámku v Bavořicích od severozápadu, v popředí ohradní zeď parku s věžovým gloriem, kolem 1830 (archiv NM)

Historické vyobrazení zámku v Bavořicích od severovýchodu (z parku), vpravo věžový gloriem, kolem 1830 (archiv NM)

ÚVOD

METODICKÁ
VÝCHODISKA
A
TERMINOLOGIE

KATEGORIE
PAMÁTKOVÉHO
HODNOCENÍ
OBJEKTŮ

DRUHY
A STUPNĚ
PRŮZKUMŮ

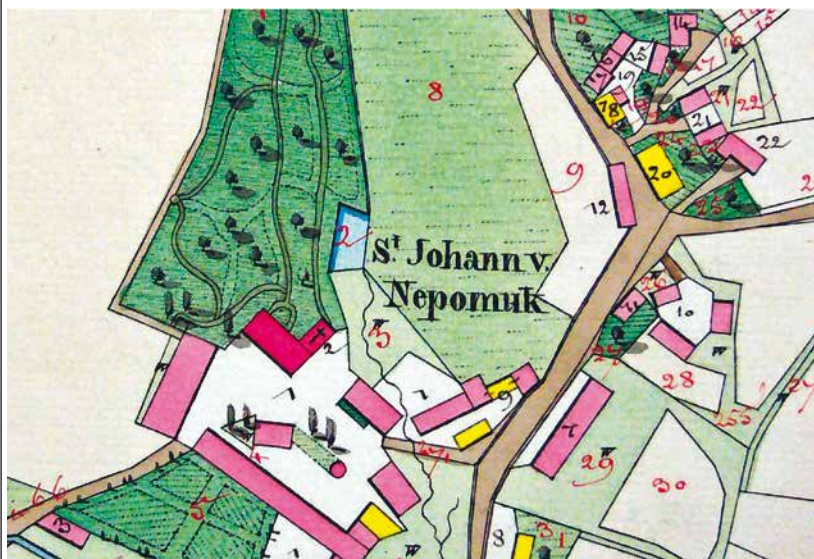
OBECNÉ
METODY
A POSTUP
DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ
PRINCIPY
PÉČE

LITERATURA

SEZNAM
LITERATURY
PŘEDCHÁZEJÍCÍ
METODICE

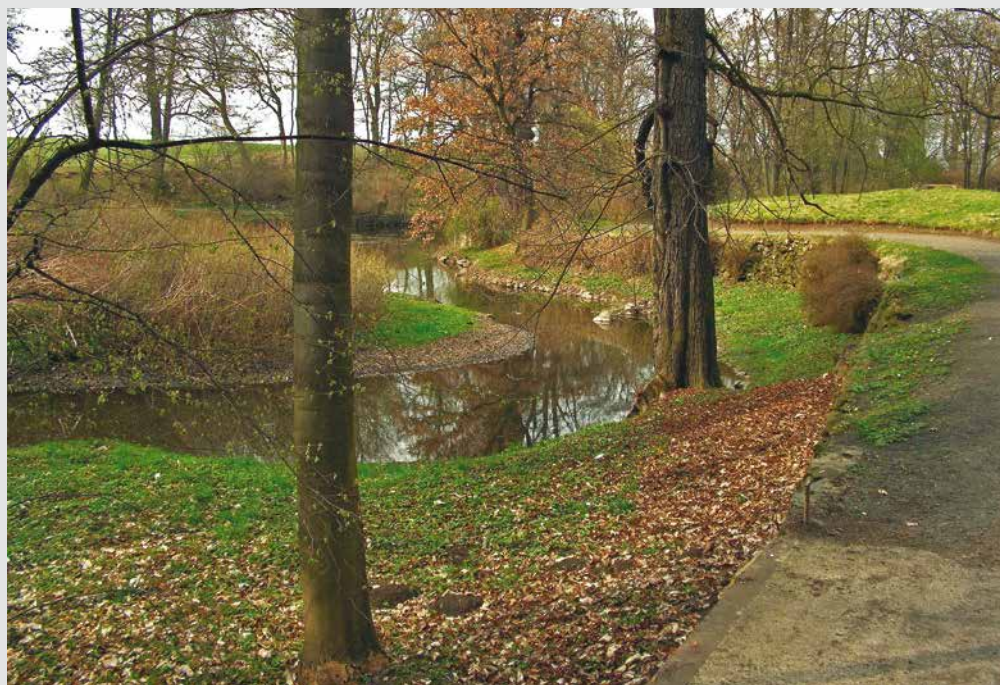
DESTRUKTIVNÍ
ARCHEOLOGICKÝ
VÝZKUM

Situace areálu zámku v Bavořicích na mapě císařského otisku stabilního katastru z roku 1837 (©ÚAZK)

Historický snímek gloriety od jihozápadu, asi kolem 1910 (soukromý archiv rodiny Dlahoweských)

Obr. 34:

Petrohrad (okres Louny), zámecký park – kaplička Panny Marie Lourdské postavená na paměť padlým v první světové válce. Příklad sakrální stavby druhotně doplněné do zámeckého parku (foto Markéta Šantrůčková, 2013)

Obr. 35:

Krásný Dvůr (okres Louny), zámecký park – parková cesta a uměle trasované koryto vodního toku. Příklad technických objektů v zámeckém parku (foto Markéta Šantrůčková, 2009)

E. mapová dokumentace

Mapové přílohy pro potřeby plošného stavebněhistorického průzkumu objektů v parku nebo zahradě se vyhotoví v měřítku 1 : 500, 1 : 1 000 nebo 1 : 2 500; v případě plošně velkých lokalit (s malou hustotou jednotlivých objektů – obory apod.) pak výjimečně i v měřítku 1:5000. Podrobnost je nutné volit tak, aby zákres umožnil bezpečné rozlišení i drobných staveb a objektů alespoň bodovým symbolem nebo značkou. Základem jsou dvě tematické mapy s obsahem, významově odpovídajícím plánům standardního stavebněhistorického průzkumu: jedná se o mapu stavebněhistorického vyhodnocení objektů v parku nebo zahradě a mapu architektonického a památkového hodnocení objektů v parku nebo zahradě. Doporučené je dále zařazení „slepé“ mapy současného stavu; dále lze zařadit dle potřeby i další tematické mapy.

Následující seznam ukazuje přehled povinných, doporučených a dalších možných tematických map sloužících jako přílohy k plošnému stavebněhistorickému průzkumu stavebních, technických a uměleckých objektů v parku nebo zahradě. Tučně jsou vyznačeny povinné mapy, kurzívou volitelné, ostatní jsou doporučené.

0. mapa současného stavu objektů v parku nebo zahradě 1 : 500, 1 : 1 000 až 1 : 2 500; výjimečně 1 : 5 000 („slepá“; doporučeno). Mapa je analogií „slepého“ výkresu stávajícího stavu ve standardním SHP; jedná se o podkladovou mapu s vyznačením parcelních čísel (ev. dle potřeby popisných, resp. evidenčních čísel) nejčastěji na podkladě adekvátně zvětšené katastrální mapy (mapa č. 0).
1. **mapa stavebněhistorického vyhodnocení objektů v parku nebo zahradě 1 : 500, 1 : 1 000 až 1 : 2 500; výjimečně až 1 : 5 000 s barevnou nebo černobílou legendou. Mapa je analogií výkresu „vyhodnocení stavebního vývoje“ dle standardního nedestruktivního SHP.¹⁸ Barevná schémata se používají ve zjednodušené podobě, nejčastěji plošně jedinou barvou pro celý objekt dle dominující stavební etapy (mapa č. 1a, mapa č. 1b).**
2. **mapa architektonického a památkového hodnocení objektů v parku nebo zahradě 1 : 500, 1 : 1 000 až 1 : 2 500; výjimečně až 1 : 5 000 s barevnou nebo černobílou legendou. Mapa je analogií výkresu „hodnocení objektu“ dle standardního SHP, s mírně modifikovanou legendou (mapa č. 2a, mapa č. 2b).¹⁹**
3. *mapa souhrnného památkového hodnocení objektů v parku nebo zahradě 1 : 500, 1 : 1 000 až 1 : 2 500; výjimečně 1 : 5 000 s barevnou legendou (volitelně – v odůvodněných případech může nahradit mapu č. 2) (mapa č. 3)²⁰*
4. *mapa památkové ochrany v měřítku 1 : 500, 1 : 1 000 až 1 : 2 500; výjimečně 1 : 5 000 s barevnou legendou (volitelně) (mapa č. 4)*
5. *tzv. legislativní mapa parku nebo zahrady a objektů 1 : 1 000 až 1 : 2 500; výjimečně 1 : 5 000 s barevnou legendou (volitelně) (mapa č. 5)²¹*
6. *alternativně další tematické mapy (výsledky dalších specializovaných průzkumů)*

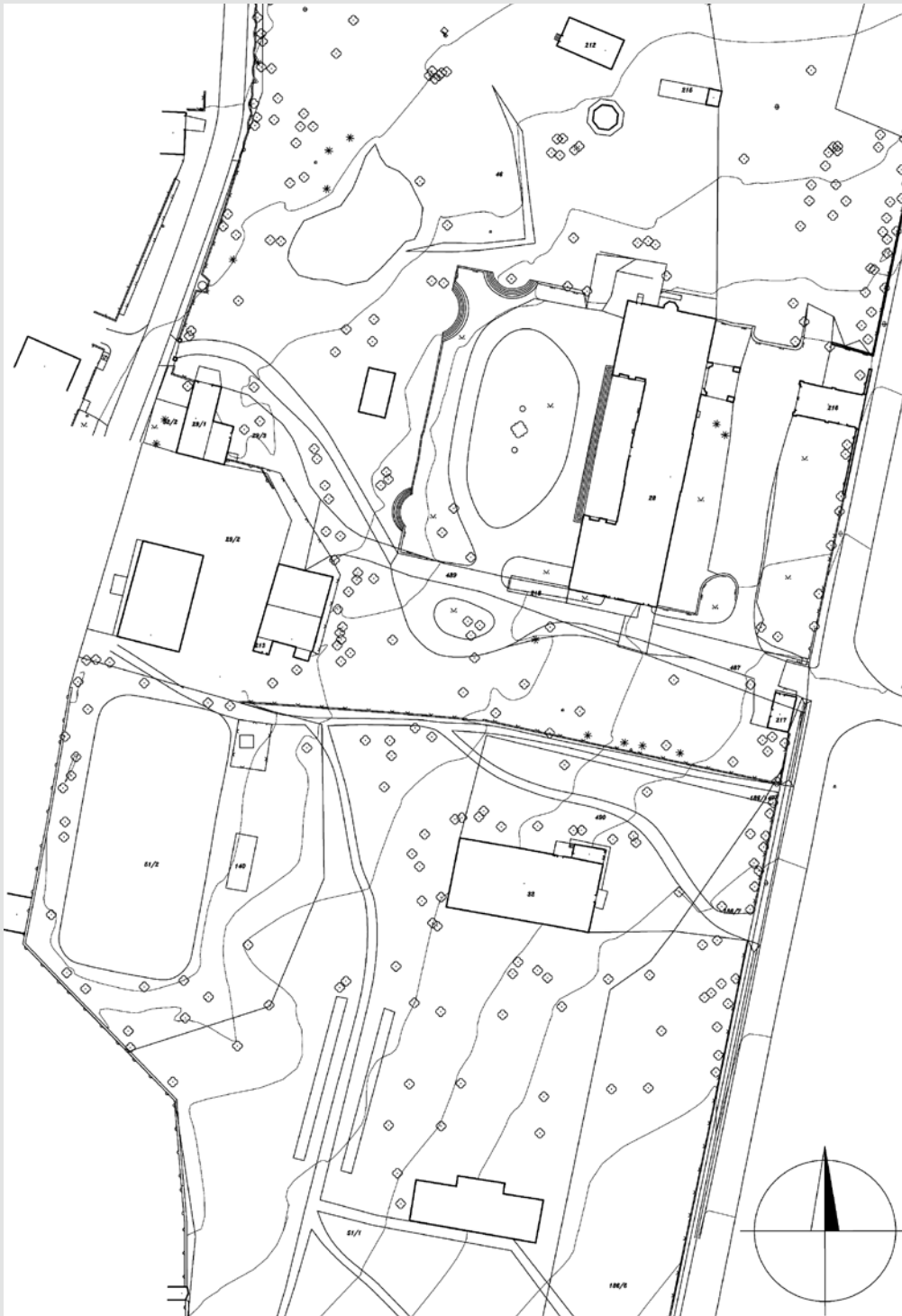
Kromě celkových map je možné využít náhledový výřez mapy pro konkrétní objekt, zařazený přímo do karty objektu nebo do tabulky.

18 Dle legendy pro stavebněhistorický průzkum (MACEK 1997, 2001; BERÁNEK a kol. v tisku).

19 Tamtéž.

20 Podle: KUČA, K., KUČOVÁ, V. (2000): Principy památkového urbanismu. Praha. Později modifikováno. Metodika k plánům ochrany (KUČA, KRATOCHVÍLOVÁ, KUČOVÁ 2012: Plány ochrany Památkových rezervací a památkových zón. Praha) publikovaná online na webu MKČR hodnotící výkres (tzv. výkres 0 – památkové hodnocení) nezahrnuje, přesto jej považujeme za vypovídající a pro hodnocení parku/zahrady užitečný.

21 Používaná metoda A. Vošahlíka.

Příloha – mapa č. 0:
Vzorová mapa současného stavu objektů v parku/zahradě („slepý“ výkres plošného stavebněhistorického průzkumu) 1 : 1 000

1

Doporučená základní legenda mapy plošného stavebněhistorického vyhodnocení objektů v areálu parku nebo zahrady (mapa č. 1a a 1b):²²

2

objekty prostory, plochy²³
barevná černobílá barevná černobílá
plošná rastrová plošná rastrová
legenda legenda legenda legenda

3

    románské období

    gotika

    renesance

    baroko

4

    první polovina 19. století (klasicismus)

    druhá polovina 19. století (eklekticismus, historismus)

5

    první polovina 20. století (koncepční stavební etapy do roku 1945 – secese, moderna, období -ismů)²⁴

    novodobé stavby po roce 1945 (výjimečně 1950)

6

  vodní plochy

7

Doplňková legenda mapy plošného stavebněhistorického vyhodnocení objektů v areálu parku nebo zahrady k typu objektů:²⁵

 stavební objekty – reálný zákres do mapy (barva dle příslušného období – zde na příkladu barokní stavby; v GIS polygony)

 liniové objekty (např. ohradní zdi, brány apod.; v GIS liniové objekty)

8

 drobná architektura, umělecká díla, drobné sakrální objekty (sochy, milníky, sloupy, kříže apod.; v GIS bodové objekty)

 sklepy (je-li třeba je odlišit od stavby samotné, ev. samostatné sklepy a podzemní prostory; v GIS bodové objekty)

 stavební objekty zanikající a torzální (zříceniny)

 stavební objekty recentně²⁶ zaniklé (relikty, ev. zaniklé beze stop, zjištěné archeologicky nebo díky ikonografickým pramenům)

 hranice řešeného území²⁷

Doplňková legenda mapy plošného stavebněhistorického vyhodnocení objektů v areálu parku nebo zahrady k vyjádření vrstevnatosti stavební struktury:²⁸

- převážně homogenní stavební podstata (zde např. stavba barokní)
- dvě dominující stavební etapy v jediném objektu vertikálně nad sebou (zde např. přízemí barokní / patro 20. století)
- složitější stavební vývoj, pokud jej považujeme za nutné schematicky vyjádřit (zde např. jádro barokní, lokální úpravy klasicistní a ve 20. století); v GIS se značí doplňkovými symboly
- dvě dominující stavební etapy (zde např. jádro barokní, přestavba klasicistní); v GIS se značí doplňkovými symboly
- úprava průčelí (zde např. stavební podstata barokní, průčelí klasicistní)

Vyhodnocení objektů v památkách zahradního umění má řadu specifíků, vyžadujících často operativní doplnění používané klasické legendy. V takovém případě bude nezbytné, aby veškeré modifikace byly obsaženy v přehledné souhrnné legendě.

ÚVOD

METODICKÁ
VÝCHODISKA
A
TERMINOLOGIE

KATEGORIE
PAMÁTKOVÉHO
HODNOCENÍ
OBJEKTŮ

DRUHY
A STUPNĚ
PRŮZKUMŮ

OBECNÉ
METODY
A POSTUP
DOKUMENTACE

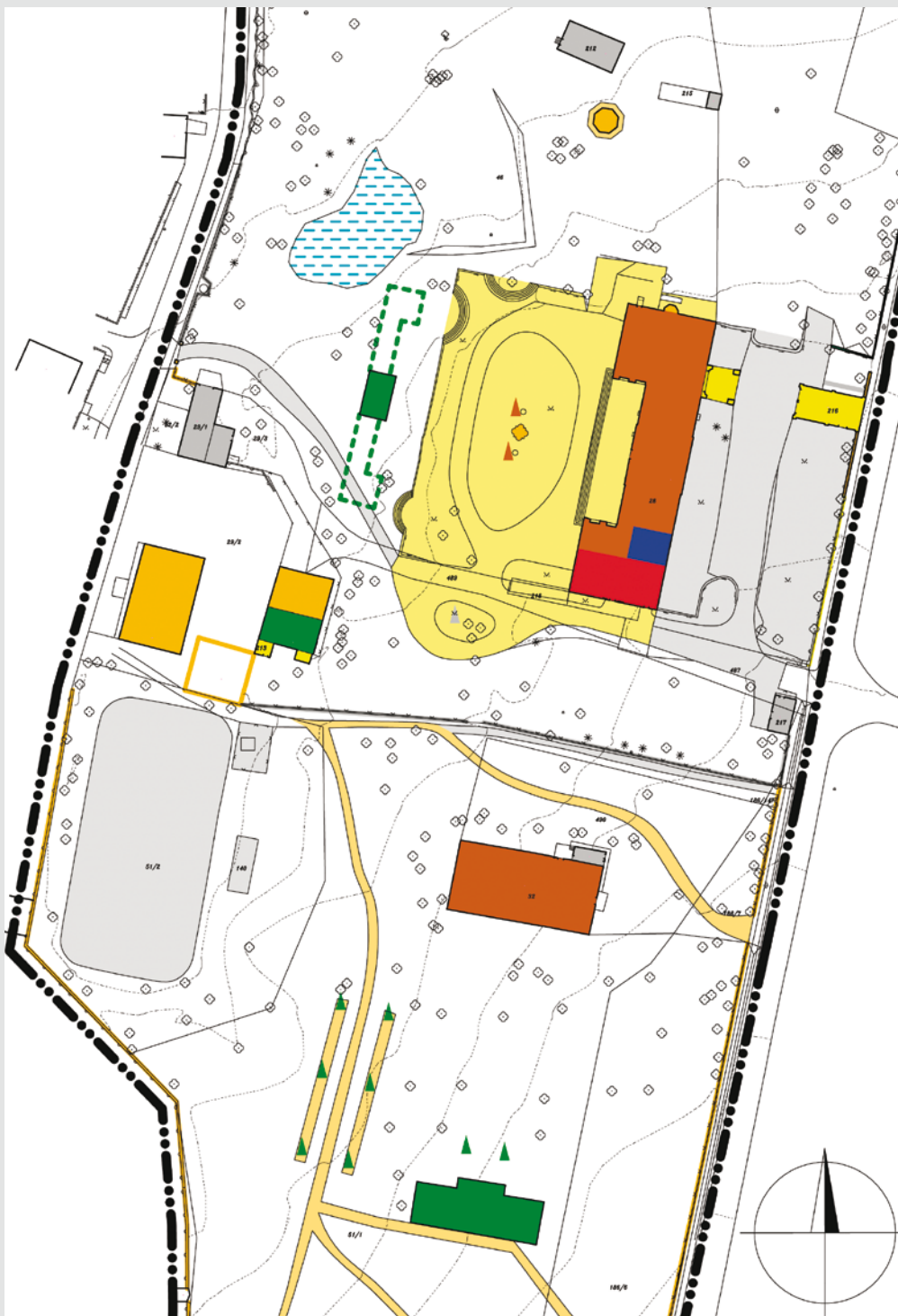
ZÁKLADNÍ
PRINCIPY
PÉČE

LITERATURA

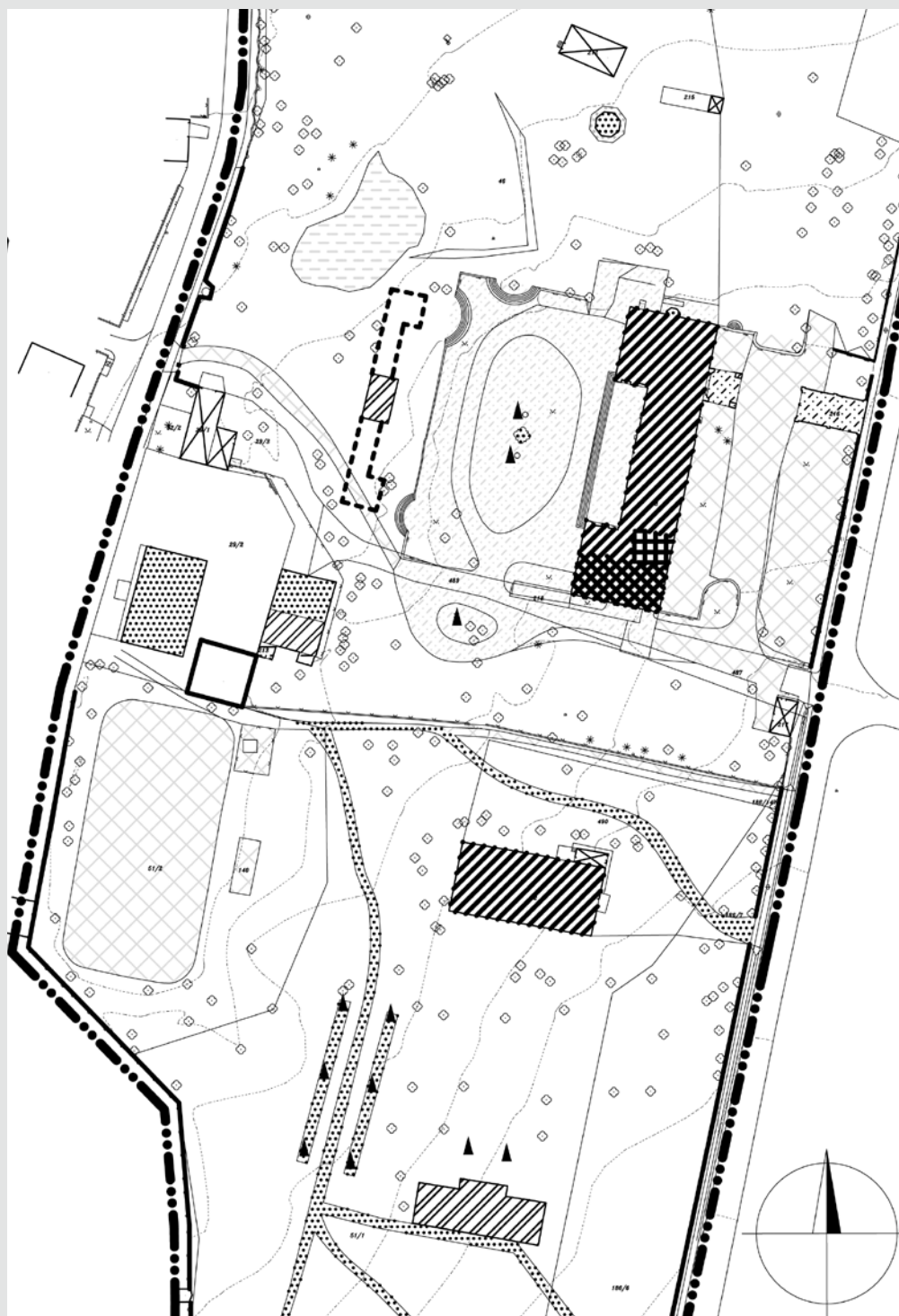
SEZNAM
LITERATURY
PŘEDCHÁZEJÍCÍ
METODICE

DESTRUKTIVNÍ
ARCHEOLOGICKÝ
VÝZKUM

- 22 Vychází z metodiky Standardní nedestruktivní stavebněhistorický průzkum (MACEK 1997, 2001). V současné době se připravuje nová podoba metodiky (BERÁNEK a kol. v tisku). Barevnost je zažitá a využívá se již řadu desetiletí v prostředí stavebněhistorických průzkumů u nás.
- 23 Významné uměle upravené plošné jevy (terénní úpravy, komunikace, vodní plochy apod.). V případě vodních ploch je žádoucí doplnit rastrem (vodorovná šrafa).
- 24 Klasická metoda SHP prozatím první a druhou polovinu 20. století nerozlišuje.
- 25 Barva se udává dle konkrétního slohového období.
- 26 Zánikový horizont cca po roce 1945.
- 27 Tj. hranice památky zahradního umění.
- 28 Barva se udává dle konkrétního slohového období.

Příloha – mapa č. 1a:
Vzorová mapa plošného stavebněhistorického vyhodnocení objektů v parku nebo zahradě (plošného stavebněhistorického průzkumu) 1 : 1 000, barevná verze

Příloha – mapa č. 1b:
Vzorová mapa plošného stavebněhistorického vyhodnocení objektů v parku nebo zahradě (plošného stavebněhistorického průřezu) 1 : 1 000, černobílá verze

1

Doporučená základní legenda mapy architektonického a památkového hodnocení objektů v parku nebo zahradě (mapa č. 2a a 2b):

2

objekty	prostory, plochy ²⁹	
barevná plošná legenda	černobílá plošná legenda	barevná plošná legenda
černobílá plošná legenda	černobílá plošná legenda	černobílá plošná legenda
		
		
		<i>neznačí se</i>
		
		
		
		
		

objekty / prostory nejhodnotnější, určující památkové hodnoty lokality (kategorie A+)

objekty / prostory hodnotné, dotvářející památkové hodnoty lokality (kategorie A)

objekty hodnotné z hlediska celkového kontextu, dotvářející památkové hodnoty lokality

objekty / prostory architektonicky a památkově neutrální (kategorie C nebo O)

objekty / prostory rušivé – lokální závady (kategorie D)

objekty / prostory rušivé – komplexní závady (kategorie D+)

objekty recentně (od roku 1945) zaniklé, doporučené k obnově

vodní plochy

3

4

5

6

Doplňková legenda mapy architektonického a památkového hodnocení objektů v parku nebo zahradě k podobě průčelí:

7

Značí se jako čára před průčelím.

8

  hodnotné průčelí (na příkladu hodnotného objektu) – silná čára před průčelím

  průčelí narušené (zde např. hodnotný objekt) – silná čára před průčelím

  průčelí doporučené k obnově a rehabilitaci (zde např. hodnotný objekt) – silná čára před průčelím

29 Významné uměle upravené plošné jevy (terénní úpravy, komunikace, vodní plochy apod.). V případě vodních ploch je žádoucí doplnit rastroem (vodorovná šrafura).

Doplňková legenda mapy architektonického a památkového hodnocení objektů v parku nebo zahradě k typům objektů:

- stavební objekty – reálný zákres do mapy (barva a šrafura dle příslušného hodnocení – zde na příkladě hodnotného objektu kategorie A)
- liniové objekty (např. ohradní zdi, brány apod.; v GIS liniové objekty)
- drobná architektury a umělecká díla (sochy, milníky, sloupy, kříže apod.; v GIS bodové objekty)
- sklepy (je-li třeba je odlišit od stavby samotné, ev. samostatné sklepy a podzemní prostory; v GIS bodové objekty)
- stavební objekty zanikající a torzální (zříceniny)
- stavební objekty recentně zaniklé (relikty, ev. zaniklé beze stop, zjištěné archeologicky nebo díky ikonografickým pramenům)
- hranice řešeného území

Doplňková legenda mapy architektonického a památkového hodnocení objektů v parku nebo zahradě k vyjádření vrstevnatosti stavební struktury:

Používá se výjimečných případech (je žádoucí maximálně omezit – např. pokud je nutné rozlišit historickou hodnotnou část objektu a novodobou rušivou přístavbu). Pravidla jsou stejná jako v případě mapy plošného stavebněhistorického vyhodnocení objektů v parku nebo zahradě (viz výše).

- převážně homogenní stavební podstata (zde např. stavba hodnotná kategorie A)
- dvě dominující hodnotové vlastnosti v jediném objektu vertikálně nad sebou (zde např. přízemí hodnotné kategorie A+ / patro rušivé kategorie D)
- složitější hodnotová struktura, pokud jej považujeme za nutné schematicky vyjádřit; v GIS se značí doplňkovými symboly
- dvě dominující hodnotové vlastnosti, pokud jej považujeme za nutné schematicky vyjádřit; v GIS se značí doplňkovými symboly

ÚVOD

METODICKÁ
VÝCHODISKA
A
TERMINOLOGIE

KATEGORIE
PAMÁTKOVÉHO
HODNOCENÍ
OBJEKTŮ

DRUHY
A STUPNĚ
PRŮZKUMŮ

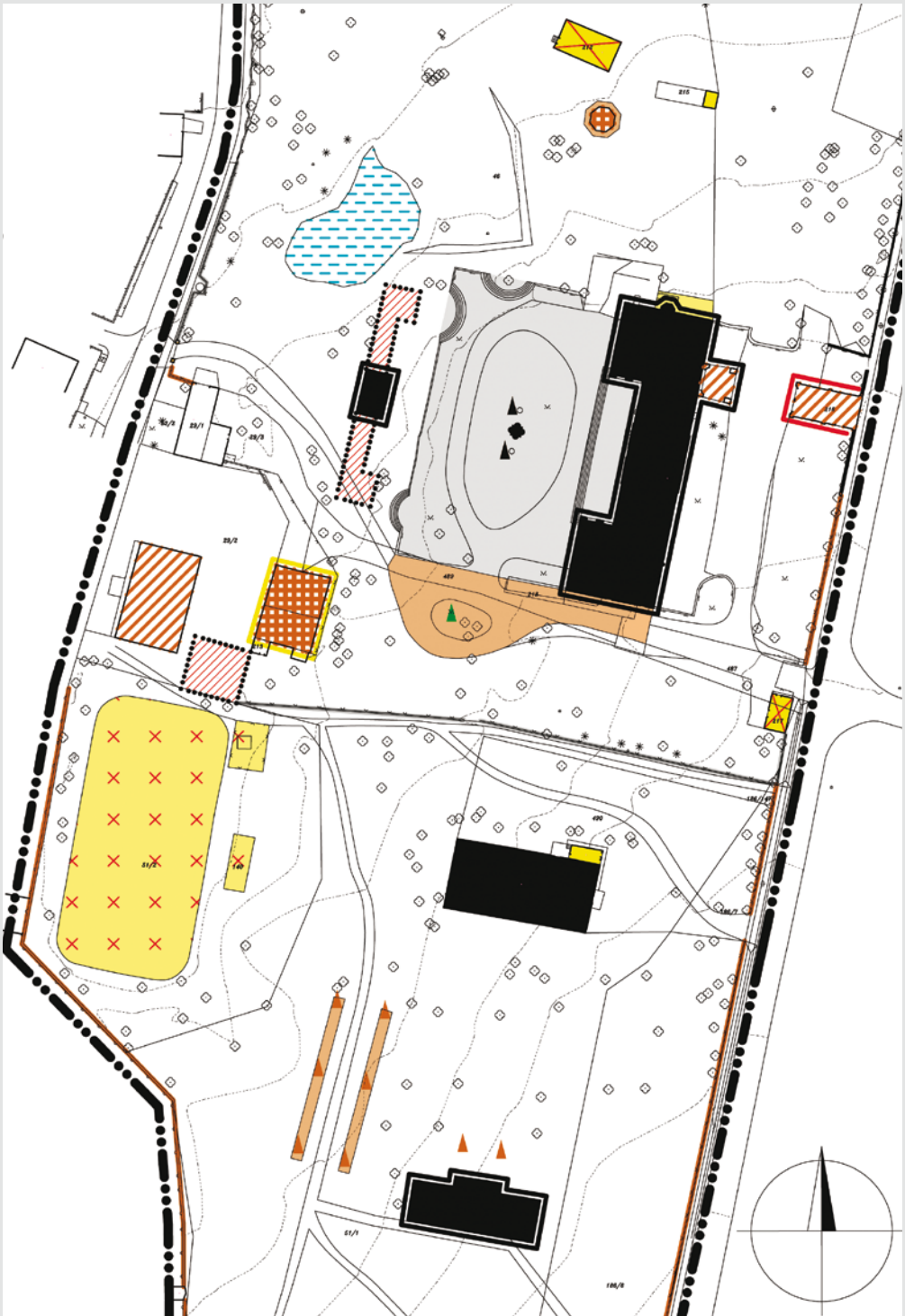
OBECNÉ
METODY
A POSTUP
DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ
PRINCIPY
PÉČE

LITERATURA

SEZNAM
LITERATURY
PŘEDCHÁZEJÍCÍ
METODICE

DESTRUKTIVNÍ
ARCHEOLOGICKÝ
VÝZKUM

Příloha – mapa č. 2a:
Vzorová mapa architektonického a památkového vyhodnocení objektů v parku nebo zahradě (plošného stavebněhistorického průzkumu) 1 : 1 000 – barevná verze

Příloha – mapa č. 2b:

Vzorová mapa architektonického a památkového vyhodnocení objektů v parku nebo zahradě (plošného stavebněhistorického průřezu) 1 : 1 000 – černobílá verze

1

Doporučená legenda mapy souhrnného památkového hodnocení objektů v parku nebo zahradě (mapa č. 3):³⁰

2

**prostory,
objekty plochy³¹**

objekty – prostory mimořádně architektonicky cenné (kategorie A+)

objekty – prostory architektonicky cenné (kategorie A)

objekty – prostory urbanisticky cenné (kategorie B)

objekty – prostory bez památkové hodnoty, hmotově nerušící (kategorie C)

objekty – prostory hmotově rušivé (kategorie D)

objekty – prostory podřadné, z hlediska charakteru území indiferentní (kategorie O)

stavební dominanta (orámování půdorysu)

vodní plochy

hranice řešeného území

5

6

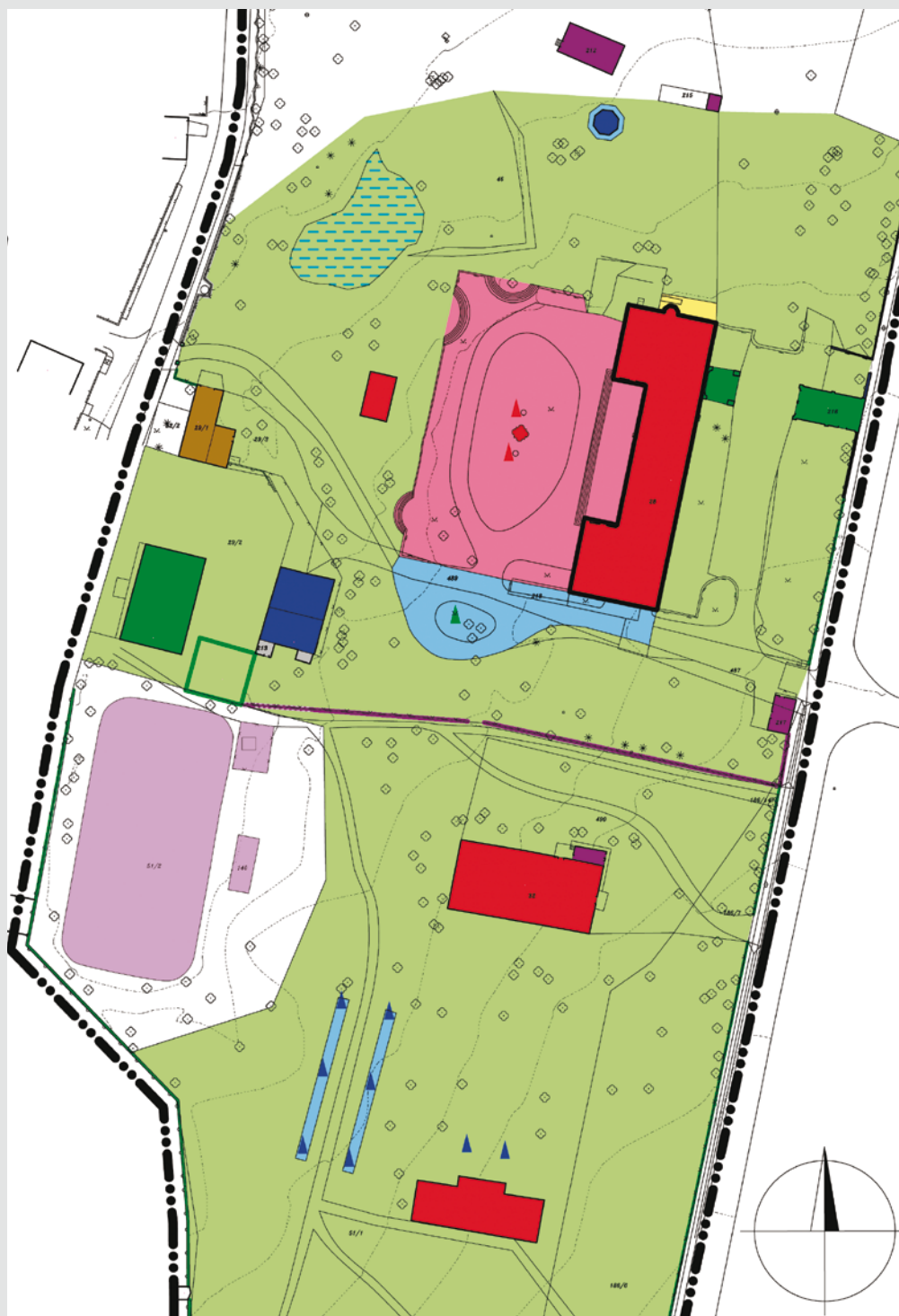
7

8

Apendix

³⁰ Podle: KUČA, K., KUČOVÁ, V. (2000): Principy památkového urbanismu. Praha. Později modifikováno.

³¹ Významné uměle upravené plošné prvky (terénní úpravy, komunikace, vodní plochy apod. V případě vodních ploch je žádoucí doplnit rastrem (vodorovná šrafura).

Příloha – mapa č. 3:
Vzorová mapa souhrnného památkového hodnocení objektů v parku nebo zahradě (plošného stavebně-historického průzkumu) 1 : 1 000

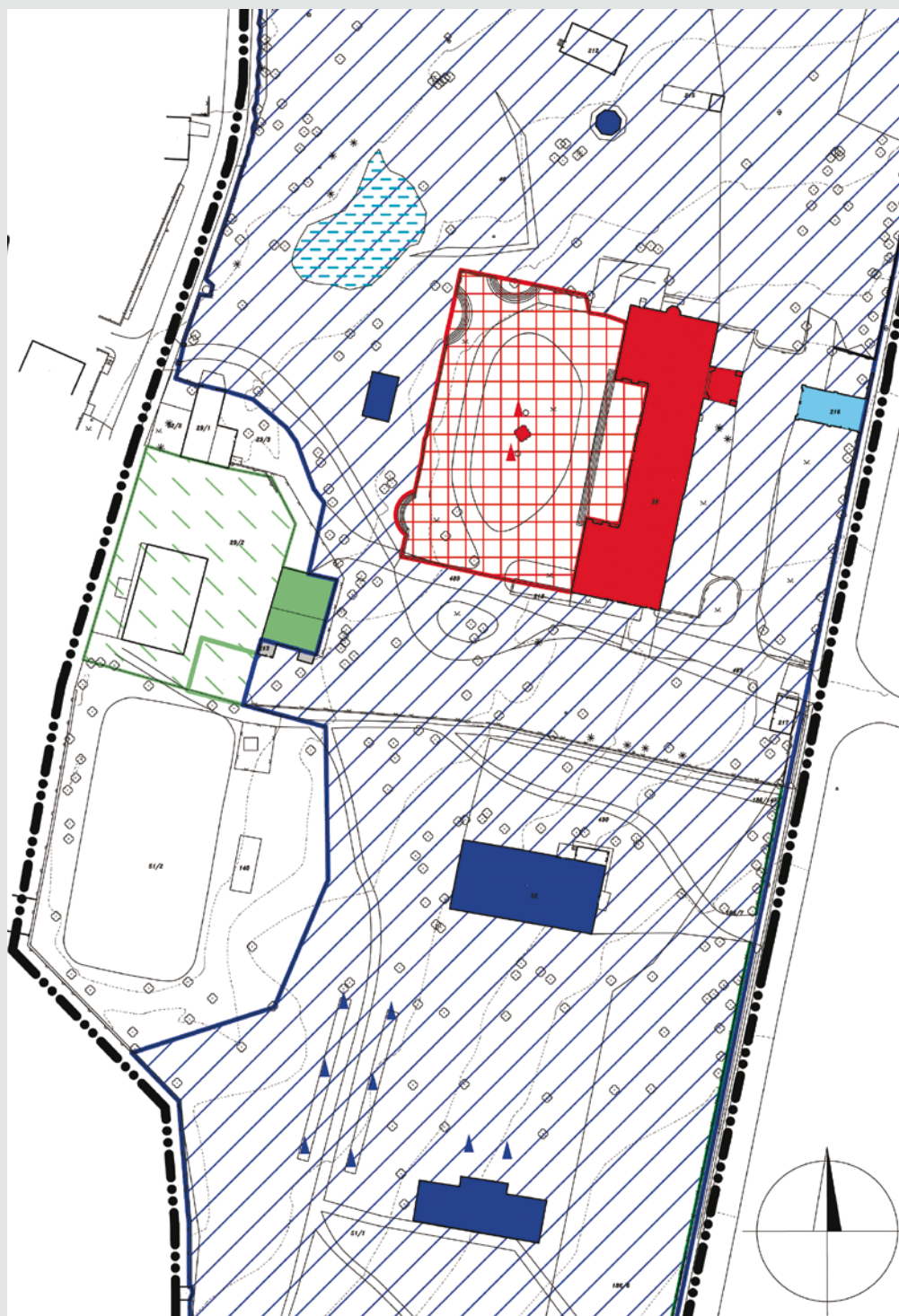
Doporučená legenda mapy památkové ochrany (mapa č. 4):

	areály objekty (plochy)	areály (hranice) ³²	
			národní kulturní památky
			nemovitě kulturní památky
			objekty navržené k prohlášení za nemovitou kulturní památku (= probíhá legislativní proces)
			objekty doporučené ke zpracování návrhu na prohlášení za nemovitou kulturní památku (= doporučené k ochraně)
			vodní plochy
			hranice řešeného území

V praxi dnes existují také další varianty mapy památkové ochrany s odlišnou barevnou a grafickou legendou.³³ Jejich nevýhodou je to, že neznačí stavby v procesu návrhu za nemovitou kulturní památku a objekty doporučené k prohlášení za KP. Zde uvedená legenda se přidružuje starší varianty tzv. plánů zásad památkové ochrany. V odůvodněných případech je možné použít i jinou variantu mapy památkové ochrany.

³² Značí se hranice (obrys) rozsah kulturní památky (národní kulturní památky), vlastní plocha šrafurou bez ohraničení.

³³ Např. KUČA, K., KRATOCHVÍLOVÁ, I., KUČOVÁ, V. (2012): Plány ochrany Památkových rezervací a památkových zón. Praha; publikováno online na webu MKČR; výkres č. 1.

Příloha – mapa č. 4:

Vzorová mapa památkové ochrany parku (plošného stavebněhistorického průřezu) 1 : 1 000

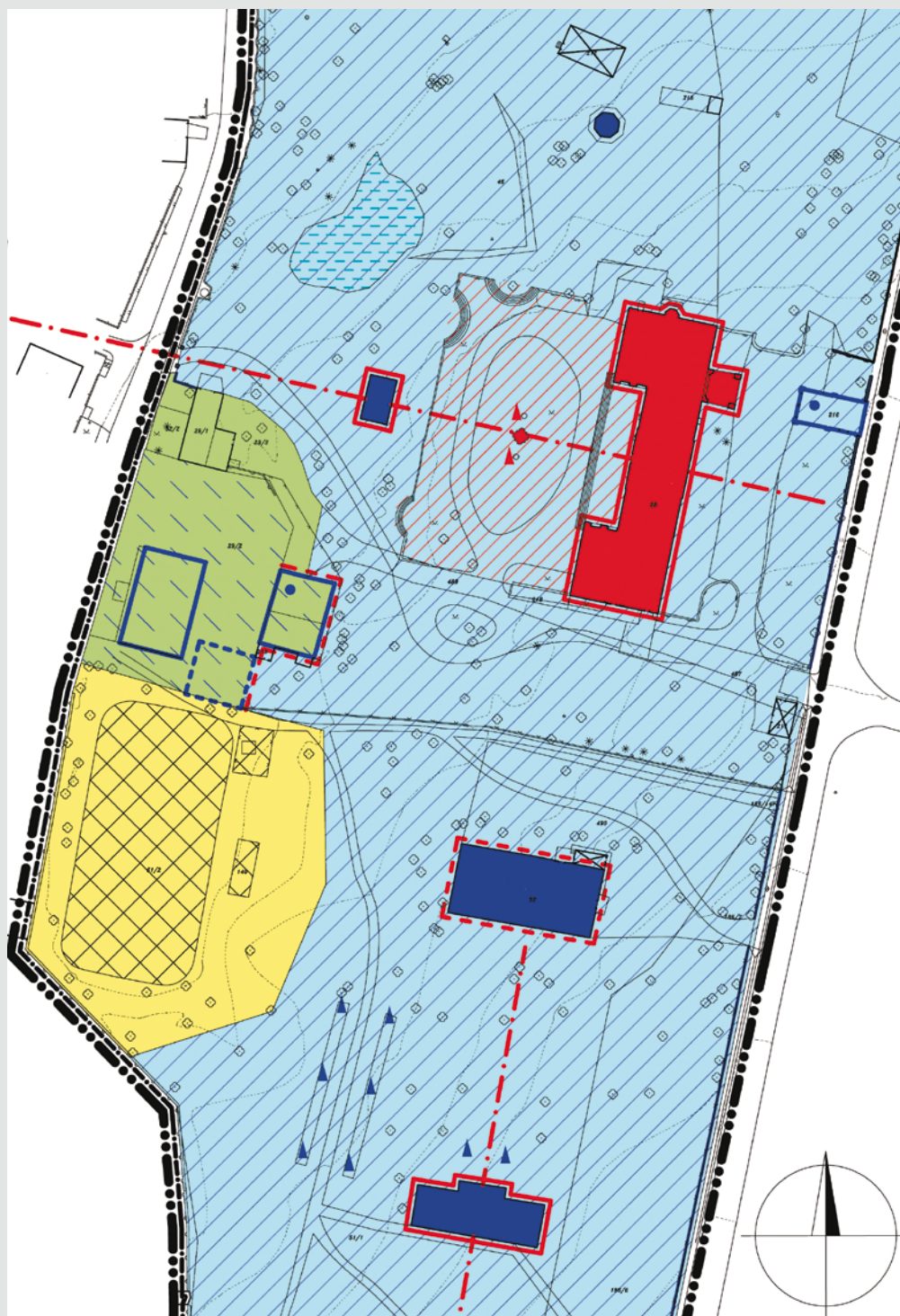
Doporučená legenda tzv. legislativní mapy parku nebo zahrady, odvozené z legendy používané pro památkové zóny (mapa č. 5):

objekty	prostory, plochy	
		národní kulturní památky
		nemovitě kulturní památky – plochy (areály)
		objekty doporučené k prohlášení za kulturní památku (tradičně se značí doplňkovým symbolem – tečkou; v GIS se značí hustou šrafurou)
		ostatní hodnotné (tradiční) objekty
		objekty neutrální
		objekty památkově, architektonicky a urbanisticky rušivé
		území „A“ památkové rezervace / zóny – území určující hodnoty území (někdy se odstínem rozlišují urbanistické bloky a nezastavěné – volné prostory)
		území „B“ památkové rezervace / zóny – území dotvářející hodnoty území (někdy se odstínem rozlišují urbanistické bloky a nezastavěné – volné prostory)
		území „C“ památkové rezervace / zóny – území doplňující hodnoty území (někdy se odstínem rozlišují urbanistické bloky a nezastavěné – volné prostory)
		vodní plochy
		kompoziční soubory určující hodnoty území
		kompoziční soubory dotvářející hodnoty území
		kompoziční osy, průhledy
		hranice chráněného území
		hranice řešeného území

Doplňková legenda k typům objektů:

	liniové objekty (např. ohradní zdi, brány apod.)
	drobná architektury a umělecká díla (sochy, milníky, sloupy, kříže apod.)
	sklepy (je-li třeba je odlišit od stavby samotné, ev. samostatné sklepy a podzemní prostory)
	stavební objekty zanikající a torzální (zříceniny); stavební objekty zaniklé

Tzv. „Vošahlíkova legenda“ (nazvaná podle ing. arch. A. Vošahlíka, tvůrce koncepce plošné ochrany měst formou památkových zón) pro tzv. „legislativní mapy“ kombinuje právní stav ochrany a hodnocení, což je jí také nejvíce vytýkáno. Nedostatky jsou zřejmé. V praxi to znamená, že zdůrazňuje stavby chráněné bez ohledu na jejich skutečnou památkovou hodnotu a současně ukazuje hodnocení území bez ohledu na právní ochranu. U drobných a liniových objektů se nerozlišuje stav ochrany (ohradní zeď bude značena modrou linií ať je kulturní památkou nebo jenom hodnotným objektem). Na druhou stranu umožňuje velmi jednoduché a přehledné zaznamenání hodnot konkrétního parku nebo zahrady, které v naprosté většině případů obsahově vyhovuje. Tato mapová legenda se v památkové praxi běžně používá (a v budoucnosti bude nadále používat) pro území památkových rezervací a zón (zejména městských), na jejichž území se mnohé z významných parků nacházejí (např. zámecké parky Břežnice, Český Krumlov, Holešov, Hradec nad Moravicí, Jaroměřice nad Rokytnou, Mnichovo Hradiště, Valtice a mnohé další; lázeňské parky Františkovy Lázně, Karlovy Vary, Luhačovice, Mariánské Lázně, Poděbrady; městské parky Brno, Hradec Králové, Praha apod.). Navíc tzv. „legislativní mapy“ jsou pro řadu lokalit přístupné např. přes rozhraní MIS internetového portálu NPÚ. Pro parky a zahrady mimo plošně chráněná území je využití legislativních map méně praktické, principiálně není však vyloučeno.

Příloha – mapa č. 5:
Vzorová mapa tzv. legislativní mapy parku nebo zahrady (plošného stavebněhistorického průzkumu)
1 : 1 000

Samostatnou redukovanou variantou plošného průzkumu, uplatňovanou ve specifických případech, je tzv. památkový průzkum (Plošný památkový průzkum zámeckého parku nebo zahrady). Takovým případem může být např. vyhodnocení parku nebo zahrady pro potřeby plošné ochrany (návrh památkové zóny), návrhu památkové ochrany areálu (prohlášení za nemovitou kulturní památku), ev. pro zpracování specializovaných dokumentů památkové péče – zejména tzv. plánů ochrany.

Památkový průzkum se omezuje na hodnotové vlastnosti objektů, nikoli na jejich stáří, stavební vývoj a další vlastnosti sledované při stavebněhistorickém průzkumu. Z toho vyplývá i omezený rozsah mapových příloh – obvykle se využije jediná mapa památkového hodnocení.

Standardní nedestruktivní stavebněhistorický průzkum (SHP; SSHP)

Standardní nedestruktivní stavebněhistorické průzkumy (též SHP, SSHP) v památkové praxi jsou zaměřeny na dokumentaci konkrétních budov nebo jejich souborů. V praxi dokumentace v parcích a zahradách vyhovují zejména pro potřebu dokumentace jednotlivých zahradních staveb (pavilony, kasína, oranžerie, skleníky, ohrazení, gloriety apod.) a technických objektů.

Cílem standardního nedestruktivního stavebněhistorického průzkumu (SHP) objektu v památce zahradního umění je získání komplexního a zároveň podrobného přehledu o stavbě, případně i umělecké výzdobě nebo technickém objektu. Důvodem pro pořízení standardního nedestruktivního stavebněhistorického průzkumu může být potřeba komplexní dokumentace jednotlivé stavby nejčastěji před plánovanou obnovou nebo jinými stavebními úpravami. Standardní nedestruktivní stavebněhistorický průzkum (SHP) je proto nástrojem památkové péče.

Standardní nedestruktivní stavebněhistorický průzkum stavebních objektů v parku nebo zahradě je materiálem velkého rozsahu. Jeho struktura je dána metodikou pro standardní nedestruktivní stavebněhistorický průzkum – SHP (MACEK 1997, 2001; BERÁNEK, BERÁNKOVÁ, ČEVONOVÁ, MACEK, PATRNÝ, ZÁHORKA, ZAHRADNÍK v tisku). Základní informace k oboru SHP, včetně metodických otázek, aktualit apod. poskytuje i webový portál Sdružení pro stavebněhistorický průzkum – www.svornik.cz. Cílem této metodiky je uvést modifikace a doplnění specializované oborové metodiky nutné pro potřeby studia objektů v památkách zahradního umění. Objekty v památkách zahradního umění mohou mít řadu specifik a jsou velmi různorodé. Nachází se zde objekty výrazné liniové (např. cestní síť, ohradní zdi) či plošné (např. terasy). Různorodost platí i pro stavby, které sice mnohdy vznikly v jedné časové periodě, ale poté byly účelově upravovány. Poměrně často se lze setkat s torzy či objekty ve špatném technickém stavu či degradovanými.

Výstupem standardního nedestruktivního stavebněhistorického průzkumu – SHP je obsáhlý strukturovaný popis konkrétního objektu, doplněný archivním historickým průzkumem, vyhodnocením stavebního vývoje, doplněným o specializované analýzy (např. dendrochronologické datování dřevěných prvků) apod. Na základě provedené terénní dokumentace a detailních znalostí objektu pak stavebněhistorický průzkum (SHP) stanovuje i podmínky a zásady pro budoucí využití objektu, jeho obnovu, další průzkumy apod. a obsahuje taxativní výčet hodnotných prostor, jevů, konstrukcí, detailů apod. Elaborát dále obsahuje obsáhlé grafické přílohy (dostupné starší mapy, plány, ikonografické prameny a starší fotodokumentaci, včetně pohlednic, komplexní fotodokumentaci současného stavu – fotografie celku, exteriérů, interiérů a vybraných detailů) a plánovou dokumentaci k objektu (2–3 sady plánů, obvykle v měřítku 1 : 50 až 1 : 200). Zpracování plánů může být provedeno klasickou kreslebnou metodou, kombinovanou technikou (digitálně vybarvené kreslené plány), v současné době však nejčastěji jako výkresy CAD.

V oboru studia stavebních a technických objektů v památkách zahradního umění jsou standardní nedestruktivní stavebněhistorické průzkumy (SHP) dosud jen relativně málo rozšířené a využívané – nejčastěji jsou zahradní stavby zpracovány v rámci širších zámeckých areálů (Němčice u Volyně, Lázně Bělohrad, Tvoršovice) nebo pro parkové a zahradní objekty samostatně (Brandýs nad Labem). Méně často jsou zpracovány i průzkumy pro konkrétní objekty v rámci parků a zahrad (Jemniště). Přesto se v památkové praxi jedná o materiál zásadního významu, který by při obnově jednotlivých objektů neměl být v žádném případě opomíjen.

Základní údaje

- **stupeň průzkumu:** standardní nedestruktivní stavebněhistorický průzkum (SHP) v rozsahu a podrobnosti dle závazné metodiky (MACEK 1997, 2001),
- **podrobnost:** konkrétní stavební objekt nebo soubor objektů,
- **zaměření:** stavebněhistorické vyhodnocení a památkové hodnocení konstrukcí, prostor a detailů, včetně uměleckých, technických a dalších složek objektu; stanovení zásad pro budoucí využití a opravu objektu.

Metoda zpracování

Standardní nedestruktivní stavebněhistorický průzkum objektu zahradní architektury vyžaduje podrobné znalosti o typologii staveb, dějinách architektury a umění, včetně znalostí vývoje zahradního umění. Podrobné znalosti o konkrétním objektu se získávají různými metodami, které v naprosté většině případů vyžadují interdisciplinární spolupráci (minimálně historik – archivář, historik architektury nebo umění, krajinářský architekt, stavař, ev. hydrolog a další). Jedná se v zásadě o tyto metody výzkumu:

- archivní rešerše (k parku/zahradě i ke konkrétnímu objektu, který je předmětem badatelského zájmu)
- podrobný průzkum (prohlídka objektu), zahrnující terénní dokumentaci exteriérů, dispozice, konstrukcí (stěny, stropy, klenby, krovy, výplně otvorů, povrchové úpravy, výzdoba apod.) a zaměřený na dokumentaci charakteristických znaků, detailů, anomálií apod.
- srovnávací studium, analogie (výtvarná podoba, typologie, dispozice, konstrukce apod.)
- výsledky přírodních věd (zejména dendrochronologie)

Archivní rešerše by měla být zpracována pro potřeby standardního stavebněhistorického průzkumu k jednotlivým zájmovým objektům se zřetelem k jejich pozici v areálu zahrady nebo parku. V případě parku nebo zahrady jako celku je žádoucí mít k dispozici veškeré dostupné údaje týkající se majetkových převodů, účetnictví, stavební agendy a popisů areálu (často zpracovaných pro potřeby majetkových převodů, odkazů apod.), podrobný přehled základní topografické, mistopisné a odborné literatury věnované lokalitě, veškerou historickou mapovou dokumentaci (mapy panství, vojenské mapování, starší katastrální mapy), plánovou dokumentaci (plány zahrady či parku a jednotlivých objektů) a ikonografii (historické pohledy, fotografie a pohlednice celku i jednotlivých staveb). Je třeba počítat s tím, že pramenná základna k jednotlivým objektům nemusí být obsáhlá, a navíc může být častou součástí jiné dokumentace příslušného velkostatku (zejména vztahující se ke konkrétnímu zámku apod., což klade velké odborné i časové nároky na zpracovatele, přičemž výsledek může být poměrně chudý.

Terénní průzkum zaznamenává v rámci konkrétního objektu veškeré konstrukce, detaily i anomálie (zazdívky, plenty, spáry), které mohou poskytnout informace o stavebním vývoji objektu. Nezbytná je detailní, často opakovaná podrobná prohlídka exteriérů i interiérů objektu, vyžadující předchozí přípravu. V případě uměleckých děl (sochařská, ev. malířská výzdoba, sgrafito apod.) se nelze obejít bez kvalitního umělecko-historického rozboru, vyžadujícího solidní znalosti dějin umění. V případě technických děl pak je žádoucí průzkum doplnit fundovaným rozbohem technické podstaty díla.

Využití dendrochronologické metody datování dřevěných konstrukcí lze v současnosti považovat již za standard. Mezi drobnými zahradními stavbami bývá i řada dřevěných (altány, kiosky, loubí, pavilony). Množství dalších drobných staveb (ohrazení, terasy, temply, grotty) však jakékoli dřevěné konstrukce postrádá nebo jsou nepříístupné. Přesto je dendrochronologie dnes již nejdůležitější a nejvíce využívanou doplňkovou analýzou stavebněhistorického průzkumu, která jako jediná umožňuje prokazatelné a spolehlivé exaktní datování stavby. V případě potřeby je možné standardní nedestruktivní stavebněhistorický průzkum doplnit i průzkumem archeologickým a případně dalšími odbornými průzkumy a analýzami.

Stejně jako v případě plošného stavebněhistorického průzkumu je i standardní nedestruktivní stavebněhistorický průzkum vysoce specializovaným odborným odvětvím. Protože jen málokdy je v silách jediného odborníka realizovat na fundované úrovni všechny složky průzkumů na patřičné úrovni, jedná se o průzkum multidisciplinární, který klade vysoké odborné nároky nejen na jednotlivé zpracovatele (archivář či historik, architekt, historik umění, ev. dendrochronolog, archeolog, dendrolog, krajinářský architekt, stavař, hydrolog apod.), ale i na jejich vzájemnou koordinaci.

Výstup – výsledný elaborát

Elaborát standardního nedestruktivního stavebněhistorického průzkumu objektu zahradní architektury by měl obsahovat následující části:

ÚVOD

METODICKÁ
VÝCHODISKA
A
TERMINOLOGIE

KATEGORIE
PAMÁTKOVÉHO
HODNOCENÍ
OBJEKTŮ

DRUH
A STUPNĚ
PRŮZKUMŮ

OBECNÉ
METODY
A POSTUP
DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ
PRINCIPY
PĚČE

LITERATURA

SEZNAM
LITERATURY
PŘEDCHÁZÉJÍCÍ
METODICE

DESTRUKTIVNÍ
ARCHEOLOGICKÝ
VÝZKUM

A. textová část**titulní list**

- titulní list, obsahující základní údaje k průzkumu (lokality, název areálu, název objektu, zpracovatelé, doba vzniku elaborátu, případně zadavatel a další údaje)

identifikační údaje

- anotace (doporučeno)
- identifikační údaje parku nebo zahrady (lokality, kraj, okres, územní obvod obce s rozšířenou působností, obec, katastrální území, kód CZ2000, seznam kulturních památek na území parku nebo zahrady vč. rejstříkového čísla)
- identifikační údaje objektu (číslo popisné /č. p./ nebo číslo evidenční /č. e./ je-li přiděleno, číslo parcelní, GPS /WGS 84/ a/nebo kód IDOB_PG /kód paGIS/, poloha v rámci areálu /parku, zahrady/, rejstříkové číslo Ústředního seznamu kulturních památek)³⁴
- identifikační údaje průzkumu (autor, objednavatel, důvod pořízení, datum pořizování terénní dokumentace, datum zpracování)

úvod

- základní stručné informace k areálu a řešenému objektu (poloha, základní charakteristika vč. kompozice a dochovaného stavebního fondu, uměleckých děl, vodních děl, komunikací, terénních úprav a vegetace)
- okolnosti zpracování průzkumu (roční období, technický stav objektu, časové podmínky, limity poznání apod.)

historie objektu na podkladě písemných pramenů

- dějiny objektu (souhrnně též parku nebo zahrady) zpracované profesionálním historikem na základě písemných a ikonografických pramenů (historická rešerše)

prameny (seznam použitých pramenů a informačních zdrojů)

- prameny písemné
- mapy, plány, ikonografie
- edice pramenů, literatura

architektonický nebo umělecko-historický rozbor objektu (podle charakteru objektu)

- situace (poloha v krajině, parku nebo zahradě, vztah k okolí, feudálnímu sídlu nebo jinému ústřednímu objektu, vztah k urbanistickému celku, terénní a přírodní podmínky)
- architektonický rozbor (podrobný popis dispozice, interiérů, fasád, jednotlivých konstrukcí a detailů, včetně uměleckých prvků), věcně formulovaný, optimálně jasně a přehledně strukturovaný³⁵
- umělecko-historický rozbor výtvarné složky objektu, věcně formulovaný
- technický rozbor objektu (konstrukce, technické provedení)

dendrochronologický průzkum (doporučeno)

- dendrochronologický průzkum dřevěných konstrukcí, ev. další doplňkové analýzy

stavební a umělecký vývoj objektu

- základní historický vývoj parku nebo zahrady jako celku
- na základě hluboké a podrobné komplexní znalosti jasně a přehledně (strukturovaně) formulovaný stavební a umělecký vývoj objektu od doloženého počátku (s informací o stavu před vznikem objektu) až po současnost. Pozornost je třeba zaměřit na otázku autorství, analogie, srovnání apod.

architektonické a památkové hodnocení objektu

- pregnantně a jasně vyjádřené architektonické, umělecko-historické a památkové hodnocení objektu, jeho konstrukcí, výzdoby a detailů, výjimečnost objektu, jeho historický či umělecký význam apod.

soupis hodnotných prostor, konstrukcí a detailů (taxativní výčet)

- hodnotné prostory
- hodnotné konstrukce
- hodnotné detaily
- hodnotné uměleckořemeslné komponenty (výzdoba)
- ev. další vyjádřitelné hodnoty objektu

soupis závad

Soupis architektonických, urbanistických a památkových závad (taxativní výčet):³⁶

- architektonicky rušivé prvky (příčky, nevhodná okna, krytina apod.)
- rušivé kompoziční zásahy, včetně exteriérových, s objektem přímo fyzicky nesouvisějících

doporučení a směrnice

- doporučení a směrnice pro další vývoj objektu (zásady pro využití, kompoziční zásady, doporučené změny – odstranění příček, náhrada výplní otvorů apod., doplnění chybějících prvků, zásahy do kompozice parku nebo zahrady související s objektem apod.); požadavky na další specializované nebo prohloubené průzkumy apod.

závěr

- přehledně a jasně formulovaný závěr se stručným vystižením nejdůležitějších výsledků průzkumu

soupis příloh

- seznamy grafických a mapových příloh, včetně citací

B. ikonografie

Historická ikonografie a kartografické prameny (staré mapy, plány a obrazová dokumentace, vztahující se k parku nebo zahradě jako celku i k jednotlivému konkrétnímu objektu).³⁷ Nutné je věnovat velkou pozornost popisům s řádnou citací a odkazem na uložení originálu.

C. podrobná fotodokumentace

Základní fotodokumentace současného stavu parku nebo zahrady jako celku (základní vnější a panoramatické pohledy), maximálně podrobná fotodokumentace objektu (celkové pohledy, exteriéry, interiéry, detaily, konstrukce, výzdoba apod.). Fotografie je vhodné pořizovat pokud možno bez vegetačního krytu a s vhodným nasvícením – tištěné fotografie 13 × 18cm, rozlišení 300 DPI).³⁸ Nutné je věnovat velkou pozornost popisům.

D. plánová dokumentace

Plánové přílohy pro potřeby standardního nedestruktivního stavebněhistorického průzkumu parku nebo zahrady (SHP) se vyhotoví v měřítku 1 : 50 až 1 : 200; výjimečně v jiném měřítku u drobných nebo naopak mimořádně rozlehlých objektů (altánek/dlouhá ohradní zeď).

Podrobnost je nutné volit tak, aby zakresl umožnil bezpečné zachycení všech požadovaných podrobností. Základem jsou dva tematické plány s obsahem, definovaným metodikou pro standardní nedestruktivní stavebněhistorický průzkum: jedná se o plán stavebněhistorického vyhodnocení objektu a plán architektonického a památkového hodnocení objektu. Doporučené je dále zařazení „slepého“ výkresu současného objektu s doporučeným zákresem všech detailů, nálezoých situací apod. Možné je samozřejmě i zařazení dalších tematických plánů, např. zakresl pohledů fotografií, plánů týkajících se výzdoby, plánů skrytých konstrukcí apod.

Následující seznam ukazuje přehled povinných a doporučených plánů, sloužících jako přílohy ke standardnímu stavebněhistorickému průzkumu (SHP) objektu zahradní architektury. Tučně vyznačeny povinné plány, kurzívou volitelné, ostatní jsou doporučené.

0. plán současného stavu objektu 1 : 50 až 1 : 200; výjimečně v jiném měřítku („slepák“; doporučeno). Plán by měl zachycovat všechny významné nálezoové situace s možným popisem, avšak bez interpretace (plán 0a, 0b, 0c).
1. **plán vyhodnocení stavebního vývoje objektu 1 : 50 až 1 : 200; výjimečně v jiném měřítku s barevnou nebo černobílou legendou.**³⁹ Barevná (nebo černobílá rastrová) schémata jsou užívána již řadu desetiletí v oboru stavebněhistorického průzkumu (plán 1).⁴⁰
2. **plán architektonického a památkového hodnocení objektu 1 : 50 až 1 : 200; výjimečně v jiném měřítku s barevnou nebo černobílou legendou (plán 2).**
3. *plán se zákresem záběrů fotografií*
4. *plán skrytých konstrukcí (nosné konstrukce stropů, podlah apod.)*
5. *další tematické plány dle potřeby.*

34 K identifikaci podrobně viz kapitola 5.

35 Lze použít buď formu kontinuálního textu nebo (lépe) strukturovaný text (podle konstrukcí, detailů apod.), tabulky, databázi apod. V takovém případě je vhodné doplnit souhrnný základní popis. V poslední době se rozvíjí jako plnohodnotná metoda tzv. „raumbuch“, kdy na jednom místě je v tabulce (na kartě) soustředěn popis, základní informativní plány i fotodokumentace.

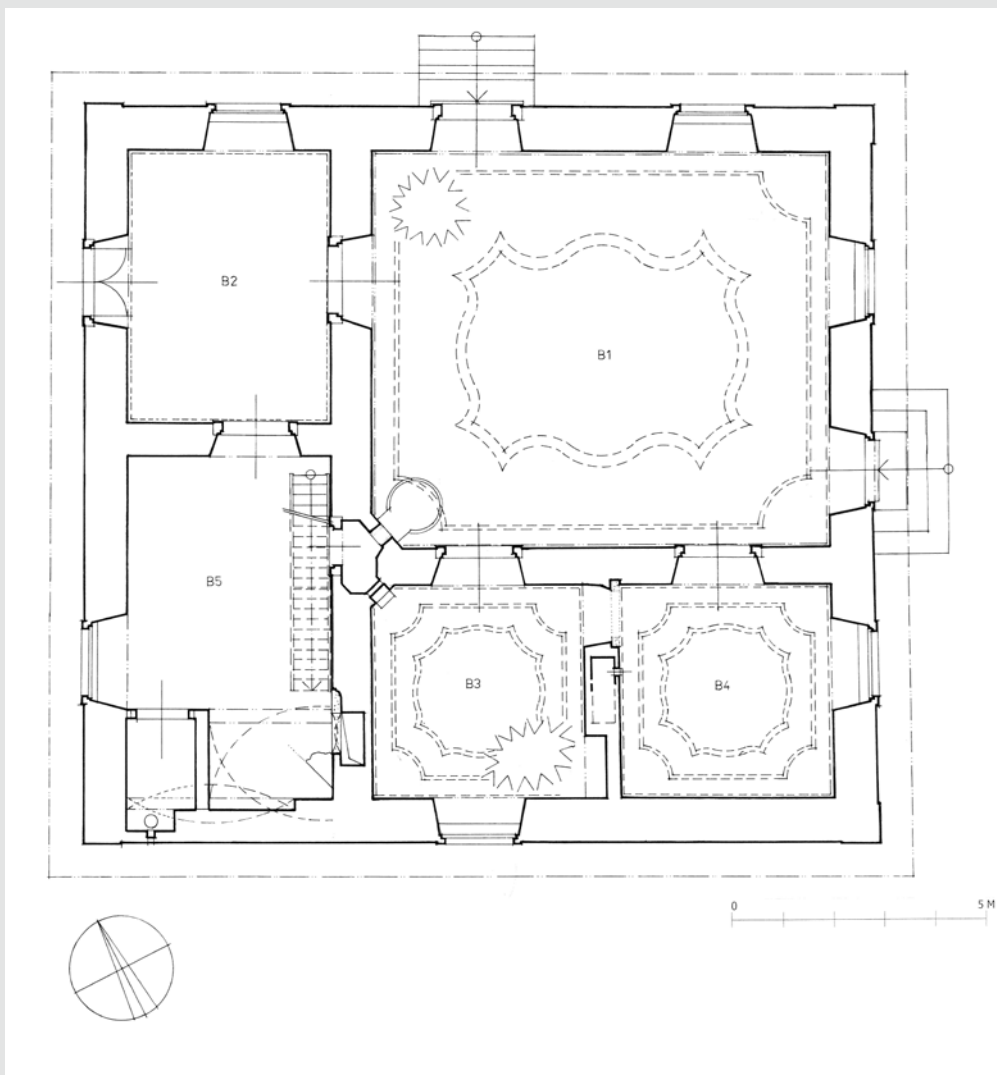
36 Na tomto místě jsou sepsány pouze závady architektonického a památkového rázu, nikoliv závady ryze technického rázu, jako je např. celkové špatné stav objektu, jeho konstrukcí, technických prvků apod.

37 Prameny k jednotlivým objektům budou publikovány v katalogové části průzkumu.

38 Fotografie k jednotlivým objektům budou publikovány v katalogové části průzkumu.

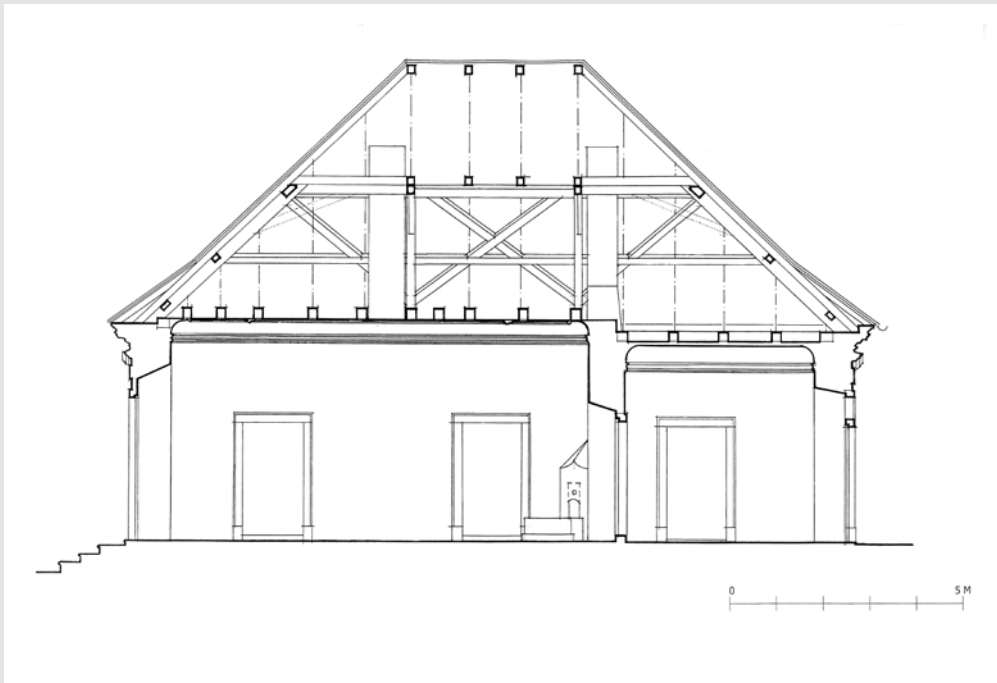
39 Přestože metodika (MACEK 1997, 2001) černobílou rastrovou legendu dosud uvádí, pro potřeby zejména drobných, ale také vývojově komplikovaných objektů je velmi nepraktická a nelze ji obecně pro naše potřeby doporučovat.

40 Nově pro naše potřeby zavádíme jedině světle šedý odstín pro konstrukce novodobé (obecně po roce 1945), je-li nutné tyto rozlišovat od moderních stavebních etap první poloviny 20. století.

Příloha – plán č. 0a:

Slepý stavební plán zahradního objektu (stavebněhistorického průzkumu), originál 1:50 – Jemniště (okres Benešov), jižní zahradní domek – půdorys přízemí (kresba na podkladě zaměření M. Příhonské – F. Balážka z roku 1972, Jan Pešta, 2007)

Příloha – plán č. 0b:

Slepý stavební plán zahradního objektu (stavebněhistorického průzkumu), originál 1:50 – Jemniště (okres Benešov), jižní zahradní domek – podélný řez (kresba na podkladě zaměření M. Příhonské – F. Balážka z roku 1972, Jan Pešta, 2007)

Příloha – plán č. 0c:

Slepý stavební plán zahradního objektu (stavebněhistorického průzkumu), originál 1:50 – Jemniště (okres Benešov), jižní zahradní domek – severovýchodní průčelí (kresba na podkladě zaměření M. Příhonské – F. Balážka z roku 1972, Jan Pešta, 2007)

Doporučená základní legenda plánu stavebněhistorického vyhodnocení objektu (plán č. 1):⁴¹

1

2

3

4

5

6

7

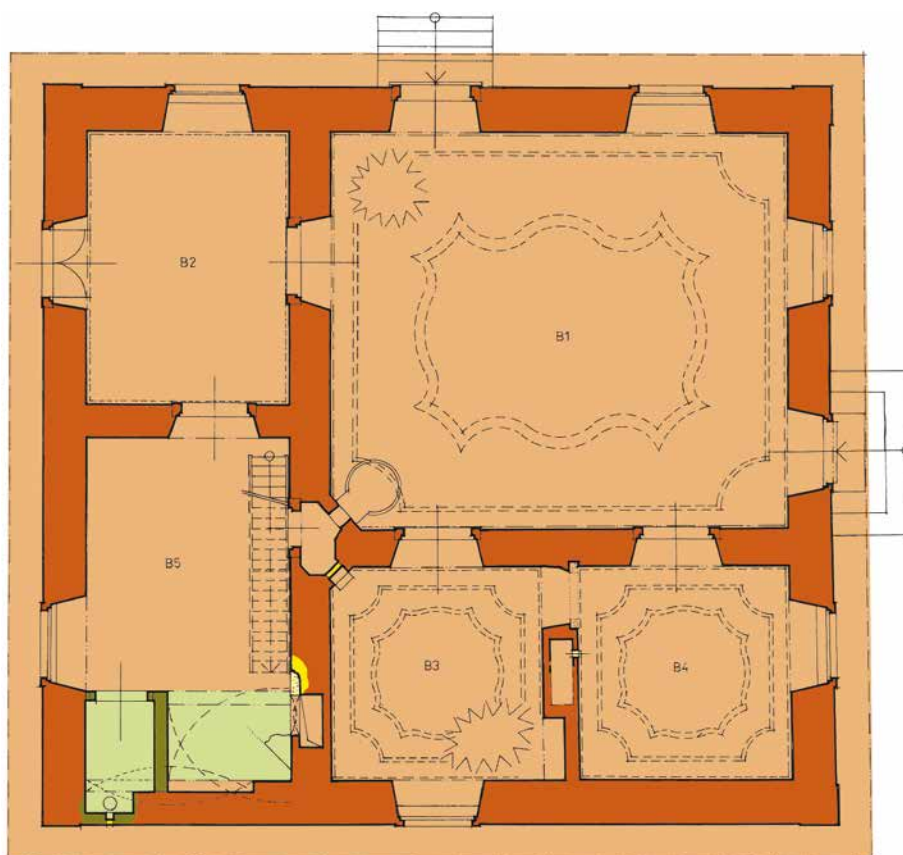
8

konstrukce v řezu		stropy a klenby (pohled)		
barevná plošná legenda	černobílá rastrová legenda	barevná plošná legenda	černobílá rastrová legenda	
				románské období
				gotika
				renesance
				baroko
				první polovina 19. století (klasicismus)
				druhá polovina 19. století (eklekticismus, historismy)
				první polovina 20. století (koncepční stavební etapy do roku 1945 – secese, moderna, období -ismů) ⁴²
				novodobé stavby po roce 1945 (výjimečně 1950)

Apendix

41 Vychází z metodiky Standardní nedestruktivní stavebněhistorický průzkum (MACEK 1997, 2001). V současné době se připravuje nová podoba metodiky (BERÁNEK a kol. v tisku). Barevnost je zařítá a využívá se již řadu desetiletí v prostředí stavebněhistorických průzkumů u nás.

42 Klasická metoda SHP prozatím první a druhou polovinu 20. století nerozlišuje.

Příloha – plán č. 1:

Plán vyhodnocení stavebního vývoje zahradního objektu (stavebněhistorického průzkumu), originál 1 : 100 – Jemniště (okres Benešov), jižní zahradní domek – půdorys přízemí (kresba na podkladě zaměření M. Příhonské – F. Baláčka z roku 1972, Jan Pešta, 2007)

Doporučená základní legenda architektonického a památkového hodnocení objektu (plán č. 2):⁴¹

1

konstrukce
v řezu

stropy
a klenby
(podhled)

2

konstrukce / prostory nejhodnotnější, určující památkové hodnoty objektu

3

konstrukce / prostory hodnotné, dotvářející památkové hodnoty objektu

4

konstrukce / prostory architektonicky a památkově neutrální

konstrukce / prostory rušivé – architektonické a památkové závady

konstrukce / prostory rušivé – architektonické a památkové závady zásadního rázu

konstrukce / prostory doporučené k obnově

5

hodnotné povrchové úpravy (průčelí)

6

narušené hodnotné povrchové úpravy (průčelí)

7

hodnotné prvky – svislé konstrukce

8

hodnotné prvky – stropy a klenby

hodnotné prvky – stropy a klenby (narušené)

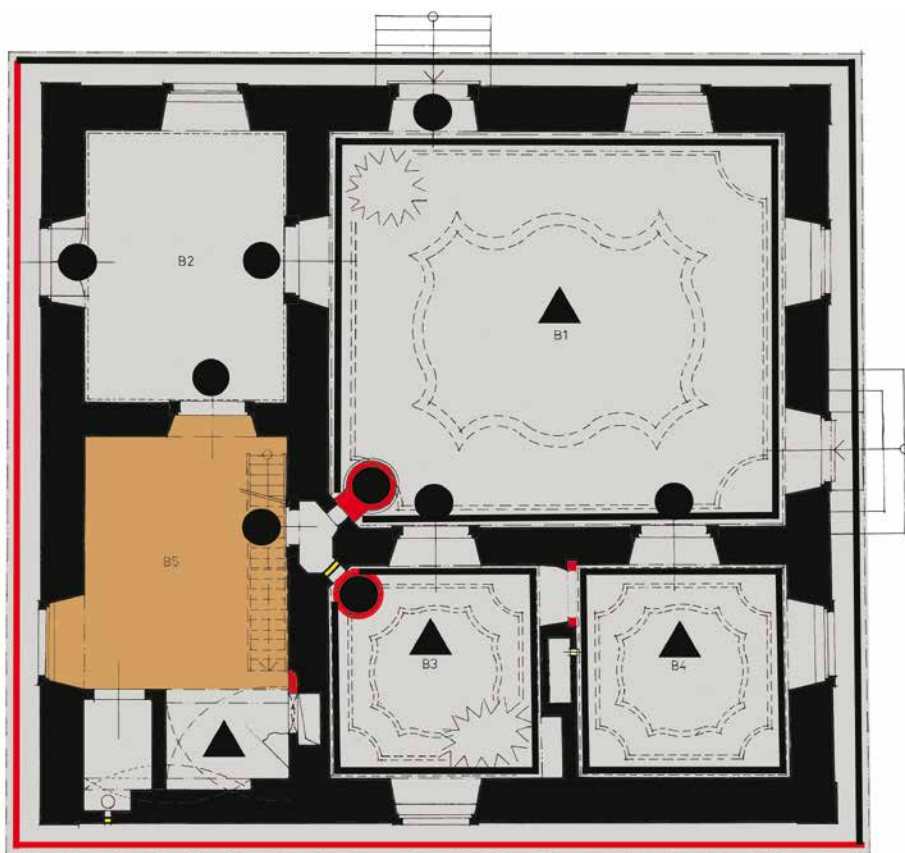
hodnotné prvky – podlahy

hodnotné prvky – podlahy (narušené)

Apendix

Dále je možné dle potřeby používat další doplňkové symboly pro hodnotné detaily a prvky, výzdobu, mobiliář apod., modifikované dle konkrétní potřeby zdůraznění hodnoty, ev. stupně narušení.

Příloha – plán č. 2:

Plán architektonického a památkového hodnocení zahradního objektu (stavebněhistorického průzkumu), originál 1:100 – Jemniště (okres Benešov), jižní zahradní domek – půdorys přízemí (kresba na podkladě zaměření M. Příhonské – F. Baláčka z roku 1972, Jan Pešta, 2007)

Operativní, dílčí, hloubkové, záchranné a další průzkumy (OPD)

Různé formy vesměs podrobných stavebněhistorických průzkumů, zahrnujících různé formy dokumentace:

- operativní průzkum, též operativní průzkumová dokumentace (OPD) – průzkum různé formy zpracovaný za specifických okolností; zahrnuje veškerou jinak nezařaditelnou dokumentaci (od stručného náhledu na celek budovy po dílčí průzkum nálezové situace apod.). Tato forma je fixována příslušnou metodikou (BLÁHA, JESENSKÝ, MACEK, RAZÍM, SOMMER, VESELÝ 2005)
- dílčí průzkum – průzkum zaměřený na omezenou část budovy (dokumentovanou např. v průběhu stavebních prací; příklad – fasáda).
- hloubkový průzkum – průzkum vycházející ze standardního SHP, doplněný o cílenou sondáž (jedná se o destruktivní formu průzkumu; nutné projednat se zástupci NPÚ a výkonného orgánu památkové péče).
- záchranný průzkum – specifické označení pro různě zaměřenou dokumentaci stavebněhistorického průzkumu, pořízenou s ohledem „vytěžit“ maximum informací před zánikem objektu (ať již přirozeným nebo uměle vyvolaným)

V praxi dokumentace objektů v parcích a zahradách se můžeme setkat se všemi formami této jinak jen obtížně definovatelné průzkumové dokumentace. Pořizování průzkumové dokumentace v průběhu stavebních prací, před zánikem objektu apod. I když dosud se podobná dokumentace v mnoha případech vůbec nepořizuje, lze její užití maximálně doporučit. Ani provedení standardního nedestruktivního stavebněhistorického průzkumu (SHP) nezaručuje dokonalé poznání stavby. Proto by mělo být průběžné sledování a dokumentování staveb, zejména v průběhu probíhajících stavebních prací, s cílem zjištění maxima informací v památkové péči standardem. Tato skutečnost samozřejmě klade na dokumentátory velké nároky (zejména na jejich časovou flexibilitu), neboť nálezové situace často mohou být viditelné pouhé dny.

Výstupy takto široké skupiny průzkumů mohou být velmi různorodé. Obecně se pro ně používá označení nálezová zpráva (NZ). Její možnou podobu ukazuje výše citovaná metodika (BLÁHA, JESENSKÝ, MACEK, RAZÍM, SOMMER, VESELÝ 2005), na niž v tomto směru odkazujeme. Definovat přesnou podobu výsledků OPD a dalších forem průzkumů překračuje rámec této metodiky, z podstaty nebude velký rozdíl mezi běžnými stavebními památkami a objekty v památkách zahradního umění. Zpravidla vždy nálezová zpráva obsahuje textovou část (identifikační údaje, anotace, popis nálezové situace apod.), grafickou dokumentaci (plány, skici, zaměření apod.) a fotodokumentaci. Zpracování plánů může být provedeno klasickou kreslebnou metodou, kombinovanou technikou (digitálně vybarvené kreslené plány), v současné době však nejčastěji jako výkresy CAD; jejich měřítko může být přitom dle potřeby velmi různorodé.

Základní údaje

- **stupeň průzkumu:** operativní průzkumová dokumentace (OPD) v podobě dle metodiky (BLÁHA, JESENSKÝ, MACEK, RAZÍM, SOMMER, VESELÝ 2005),
- **podrobnost:** konkrétní objekt nebo dílčí části objektu dle potřeby,
- **zaměření:** dokumentace nálezové situace, dílčí stavebněhistorické vyhodnocení konstrukcí, prostor a detailů, včetně uměleckých, technických a dalších složek objektu.

Metoda zpracování

Metoda pořizování terénní dokumentace je velmi různorodá podle typu objektu a zaměření průzkumu. V zásadě využívá podobné metody jako standardní nedestruktivní stavebněhistorický průzkum (SHP), rozšířené dle potřeby o dílčí sondážní práce (destruktivní forma průzkumu). V případě sondáže je vždy nutné pečlivě zvažovat její přínos v porovnání s možnými negativními vlivy. Každý destruktivní zásah nese rizika poškození nebo zjištění při sondáži odstraňovaných historických vrstev, dále riziko poškození odkrývaného jevu (např. historické omítky apod.). Proto by měla být sondáž cíleně zaměřena na místa, kde se předpokládá stavební činnost (prorážení otvorů, vedení elektroinstalace apod.) a vždy by měla zvažovat možná rizika. Provádění sondáže coby destruktivního zásahu do podoby památky je nezbytně nutné projednávat se zástupci NPÚ a výkonného orgánu památkové péče.

Výstup – výsledný elaborát

Elaborát nálezové zprávy k operativní průzkumové dokumentaci i dalším formám stavebněhistorického průzkumu může mít velmi různorodou podobu v závislosti na podobě objektu, stupni poznání, měřítku i zaměření průzkumu. Nejjednodušší formou je tzv. hlášení o nález (slangově „HLON“). Podobu nálezové zprávy obecně stanovuje metodika BLÁHA, JESENSKÝ, MACEK, RAZÍM, SOMMER, VESELÝ 2005.

A. evidenční list nálezové zprávy OPD

identifikační údaje

- identifikační údaje parku nebo zahrady (lokality, kraj, okres, územní obvod obce s rozšířenou působností, obec, katastrální území, kód CZ2000, seznam kulturních památek na území parku nebo zahrady vč. rejstříkového čísla)
- identifikační údaje objektu (číslo popisné /č. p./ nebo číslo evidenční /č. e./ je-li přiděleno, číslo parcelní, GPS /WGS 84/ a/nebo kód IDOB_PG /kód paGIS/, poloha v rámci areálu /parku, zahrady/, rejstříkové číslo Ústředního seznamu kulturních památek), zkoumaná část objektu
- identifikační údaje průzkumu (autor, objednavatel, důvod pořízení, datum pořizování terénní dokumentace, datum zpracování)

charakteristika výsledků/anotace

- základní stručné informace k areálu a řešenému objektu (poloha, základní charakteristika vč. dochovaného stavebního fondu, uměleckých děl, vodních děl, komunikací, terénních úprav a vegetace)
- okolnosti zpracování průzkumu (roční období, technický stav objektu, časové podmínky, limity poznání apod.)

B. přílohy

Přílohy číslované v jedné souvislé řadě dle potřeby:

- textové terénní záznamy
- fotodokumentace
- terénní skici
- zaměření
- analytické plány apod.

Pro analytické plány je nutné používat shodnou barevnou nebo grafickou legendu jako v případě standardního stavebněhistorického průzkumu (SHP), v případě dle potřeby mírně modifikovanou (je-li potřeba rozlišit více etap od jednoho slohového období, tedy od jedné barvy) (výkres 1, 2, 3, 4).

ÚVOD

METODICKÁ
VÝCHODISKA
A
TERMINOLOGIE

KATEGORIE
PAMÁTKOVÉHO
HODNOCENÍ
OBJKTŮ

DRUH
A STUPNĚ
PRŮZKUMŮ

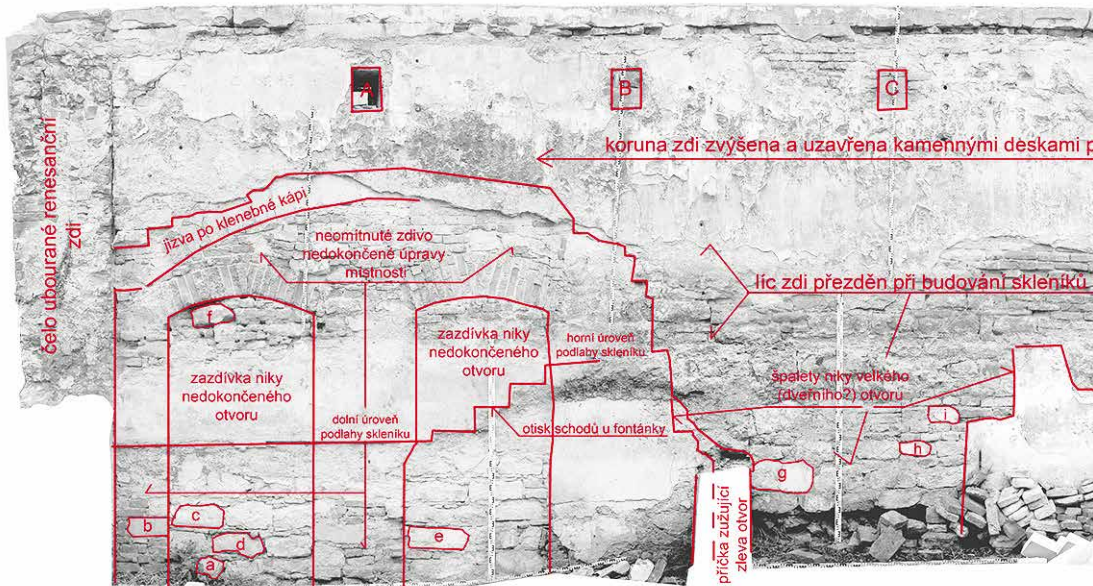
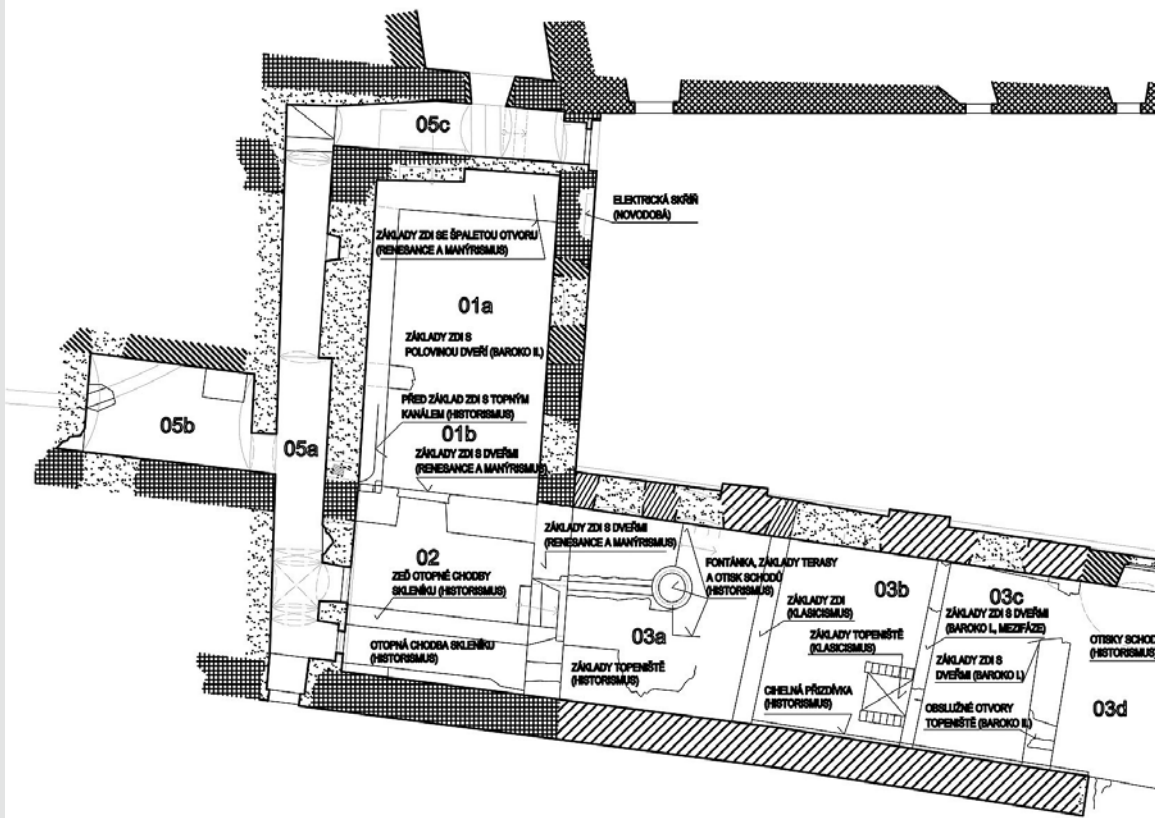
OBECNÉ
METODY
A POSTUP
DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ
PRINCIPY
PĚČE

LITERATURA

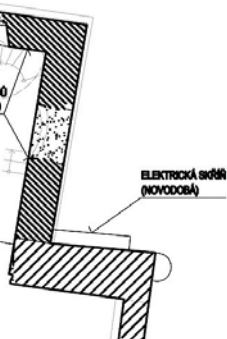
SEZNAM
LITERATURY
PŘEDCHÁZEJÍCÍ
METODICE

DESTRUKTIVNÍ
ARCHEOLOGICKÝ
VÝZKUM

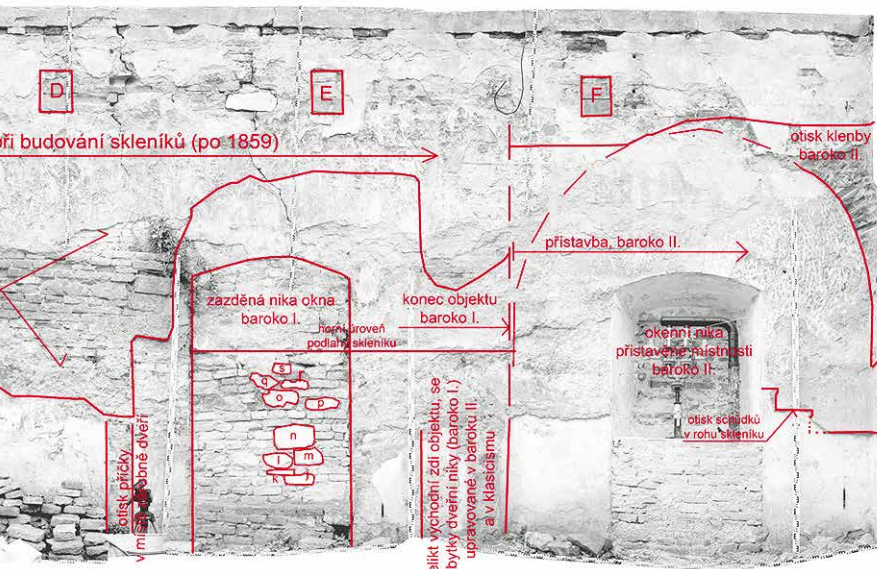
A-F - větrací průduchy skleníku

a - s : druhotně použité kamenické články nebo kameny s omítkou (a - kám

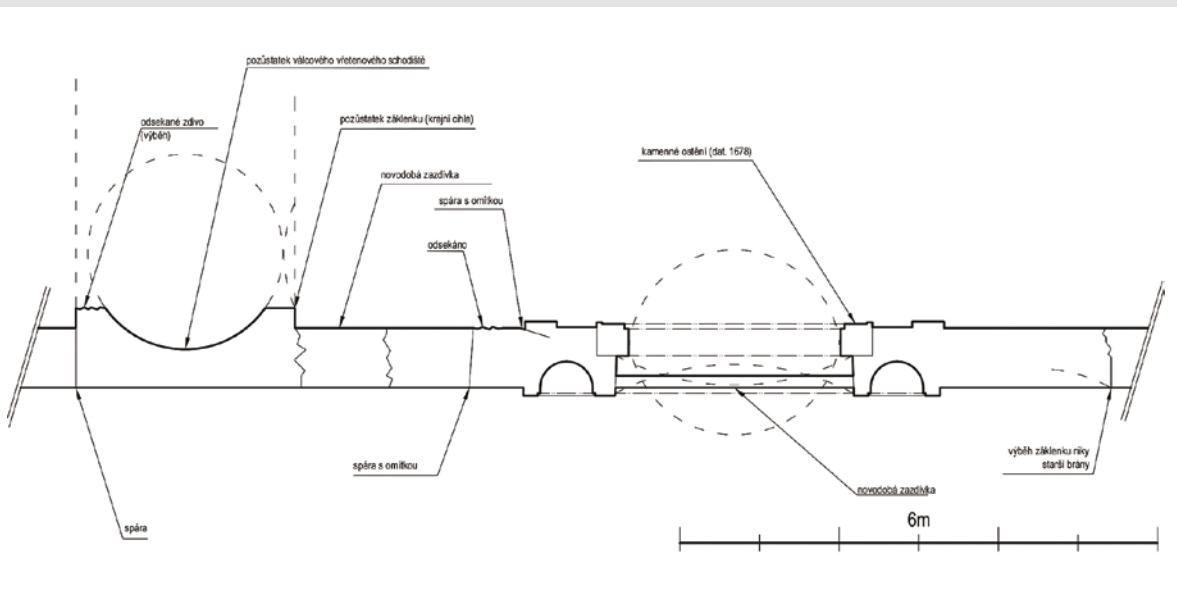

Příloha – výkres č. 1:
Plán hloubkového stavebněhistorického průřezu. Brandýs nad Labem – skleníky na západních valech (torzo), půdorys
 (zaměření a vyhodnocení Jan Veselý, 2006)

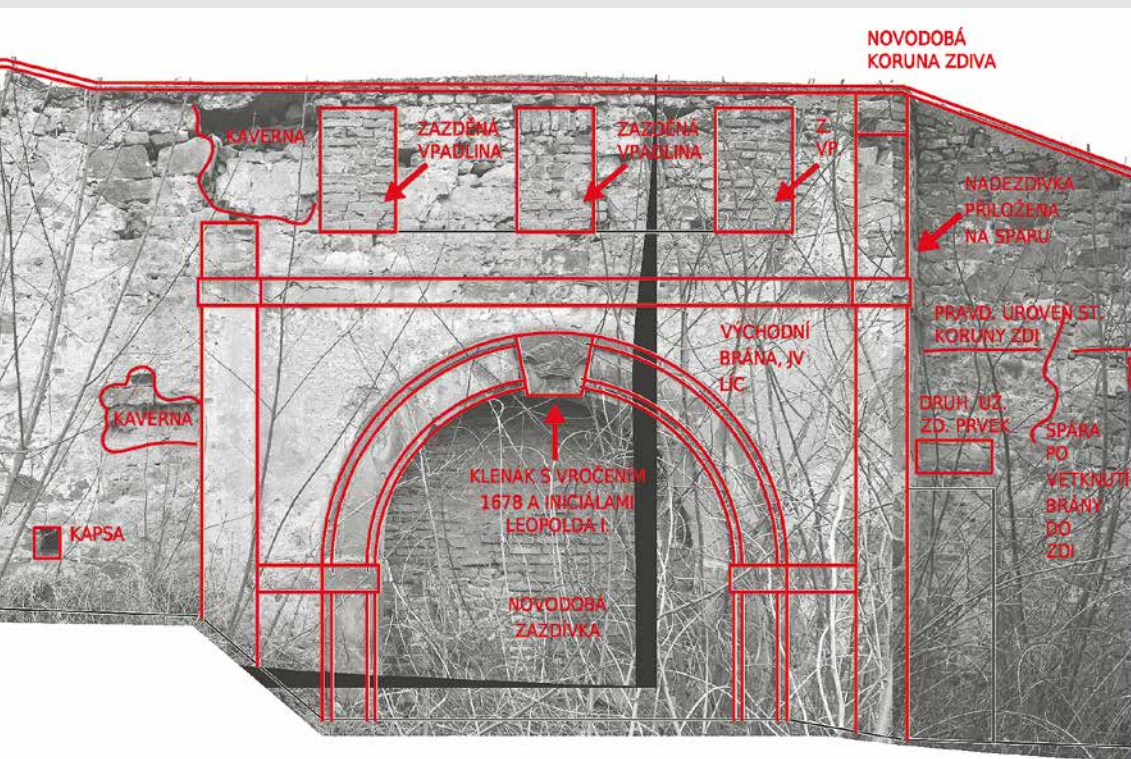
Příloha – výkres č. 2:
Plán hloubkového stavebněhistorického průřezu. Brandýs nad Labem – skleníky na západních valech (torzo), fotoplán stěny
 (zaměření a vyhodnocení Jan Veselý, 2006)

en se sgrafitovou omítkou; c - část renesančního profilovaného ostění)

Příloha – výkres č. 3:
Plán hloubkového stavebněhistorického průřezu. Brandýs nad Labem – zadržovaná východní brána, půdorys (zaměření a vyhodnocení Jan Pešta, 2006)

Příloha – výkres č. 4:
Plán hloubkového stavebněhistorického průřezu. Brandýs nad Labem – zadržovaná východní brána, foto-plán stěny (zaměření a vyhodnocení Jan Pešta, 2006)

Archeologický průzkum

Cílem této části metodiky je odpověď na následující otázky: Zda a kde (přesně) se v zahradách a parcích před zánikem či destrukcí nacházely určité stavební, technické anebo umělecké objekty. Archeologie bývá často také jako jediná skupina metod schopna ještě dnes něco říci k účelu, způsobu nebo náročnosti provedení těchto zaniklých objektů v památkách zahradního umění.

Samotné destruktivní archeologické výzkumy mohou podle § 22 odst. 2 zákona č. 20/1987 Sb. o státní památkové péči provádět pouze oprávněné organizace. Nicméně okruh osob zainteresovaných na možnostech, limitech, podmínkách a výstupech archeologických výzkumů je nepoměrně širší. Tato část metodiky je primárně určena všem, kdo řeší problematiku obnovy, respektive průzkumu historických parků a zahrad a potřebují získat širší přehled o dostupných metodách a možnostech archeologického výzkumu, aby bylo projekt obnovy možné náležitě naplánovat, financovat a provést. Pro samotné archeology může mít význam například v kontextu záchranné archeologie, kde jsou jen omezené možnosti specializace na specifická odvětví. Připomenout je též třeba fakt, že archeologický výzkum je možné realizovat celou řadou způsobů, i když je prováděn oprávněnou organizací.

V obecnější rovině je cílem archeologie průzkum jako vyhledávání neznámých objektů v parcích a zahradách, dokumentace jako nástroj k zachování informací o kulturním dědictví, evidence jako dlouhodobé uchovávání a správa těchto informací a konečně prezentace, která slouží k předávání kulturních a informačních hodnot zjištěných archeologií mezi odborníky i mimo obor.

Archeologické metody poznání zaniklých stavebních a technických objektů zahrnují rozsáhlou škálu možných přístupů a metod. V následujícím textu se soustředíme pouze na ty nejdůležitější, respektive na ty, které již v minulosti přinesly k tématu výsledky. Některé pasáže, které mívají tradiční či logické místo v jisté konkrétní kapitole, se z důvodu metodických překryvů mohou nacházet v popisu příbuzných metod.

Referované postupy se liší v mnoha směrech, zde však jsou seřazeny podle „vzdálenosti“ od objektu svého zájmu. Tato vlastnost je obvykle přímo úměrná intenzitě či detailu výstupních informací. Postupováno tak bude od metod, které dávají „málo intenzivní“ či málo exaktní informace o rozsáhlých prostorech až k metodám produkujícím poměrně přesná a jasně uchopitelná fakta, pocházející však jen z prostorově limitovaných kontextů.

Archeologie v památkách zahradního umění obecně

Metody archeologického výzkumu jsou jedním ze základních nástrojů k identifikaci zaniklých stavebních, technických a uměleckých objektů v zahradách a parcích. Svě místo si našly i v tzv. Florentské chartě z roku 1982 (charta ICOMOS – IFLA o ochraně historických zahrad), kde je požadováno v článku 15 vycházet při památkové obnově památek zahradního umění z důkladné studie, která je založena na multidisciplinárním výzkumu dané památky, kde své významné místo hraje i archeologický výzkum (POLÁKOVÁ 2007).

Pro seznámení se s metodami archeologického výzkumu památek zahradního umění lze doporučit zahraniční publikace „Garden Archaeology. A Handbook“ (CURRIE 2005) nebo „Sourcebook for Garden Archaeology. Methods, Techniques, Interpretations and Field Examples“ (MALEK 2013). Základní teze archeologie historických zahrad a parků publikovali u nás Gražyna Novotná (NOVOTNÁ 2003) a Milan Jančo (JANČO 2008, 2009). V rámci projektu Národní centrum zahradní kultury vznikla práce „Archeologický výzkum památek zahradního umění“ (GOJDA a kol. 2015), která seznámí zájemce se stavem poznání a metodami archeologického výzkumu. Obecný přehled o možnostech a limitech nedestruktivních metod archeologického výzkumu lze nalézt v publikaci „Nedestruktivní archeologie“ (KUNA a kol. 2004).

První výzkumy historických zahrad byly realizovány od druhé poloviny 19. století v Itálii v souvislosti se zájmem o antické památky. První archeologické výzkumy v prostředí historických zahrad severně od Alp byly uskutečněny ve 30. letech 20. století ve Velké Británii (zahrady Kirby Hall v Northamptonshire) a v Německu (terasové zahrady Tschifflick ve Zweibrücken). Ve druhé polovině 20. století se archeologický výzkum historických zahrad postupně zintenzivňuje jak v zemích západní Evropy, tak i ve Spojených státech amerických. Mezi neznámější realizace archeologických výzkumů v zahraničí patří výzkum terasových zahrad paláce Het Loo v Holandsku nebo zahrada v Hampton Court (Londýn). Další významné archeologické výzkumy proběhly například v bývalém Sovětském svazu, v Německu (zahrady zámku Gottorf, zahrada Mramorového paláce Friedricha Wilhelma II. v Postupimi, zahrada zámku Veitshöchheim, konventní zahrada kláštera Dalheim), v Rakousku (zahrada zámku Hof), Švýcarsku (zahrada zámku Arenberg) nebo v Polsku (Białystok, Wilanow). Na území dnešní České republiky

ÚVOD

METODICKÁ
VÝCHODISKA
A
TERMINOLOGIE

KATEGORIE
PAMÁTKOVÉHO
HODNOCENÍ
OBJEKTŮ

DRUHY
A STUPNĚ
PRŮZKUMŮ

OBECNÉ
METODY
A POSTUP
DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ
PRINCIPY
PÉČE

LITERATURA

SEZNAM
LITERATURY
PŘEDCHÁZející
METODICE

DESTRUKTIVNÍ
ARCHEOLOGICKÝ
VÝZKUM

liky byly první výzkumy realizovány v areálu Nového lesa u Kuksu začátkem 20. let 20. století a ve 30. letech byl proveden výzkum Zpívající fontány na Pražském hradě. Archeologické průzkumy proběhly u nás například v kroměřížské Květné zahradě, ve Valči, v Ostrově nebo v palácových zahradách pod Pražským hradem (GOJDA a kol. 2015).

V době přípravy projektu archeologického výzkumu by měl být k dispozici plošný stavebněhistorický průzkum objektů příslušné památky zahradního umění. Bylo by vhodné, aby tento materiál sledoval též zdroje vody pro zahradu, které od ní mohou být vzdáleny i několik kilometrů. Dalším vítaným podkladem jsou georeferencované staré mapy a plány. Při studiu starých map a plánů se nezdá spokojujeme se studiem jejich reprodukcí. Je vhodné prostudovat i originály z důvodů registrace retušovaných ploch. Může se sice jednat o nápravu omylu, ale také se může jednat o „aktualizaci“ obsahu mapového listu, jak to dokládá případ z Veltrus.⁴³ Na základě těchto materiálů lze napláňovat archeologický výzkum, jenž bude proveden efektivně a pokusí se zodpovědět na předem zformulované otázky.

Nedestruktivní archeologický výzkum

Nedestruktivní archeologický výzkum je souborem odborných činností, technik a postupů zaměřených na vyhledávání a vyhodnocení komponent s archeologickým potenciálem (archeologických pramenů) bez destruktivních zásahů do intaktních archeologických terénů. Nedestruktivní archeologický výzkum tedy oproti destruktivnímu terénnímu archeologickému výzkumu nepoškozuje archeologický pramen v jeho primárním stavu a jeho nejvýznamnějším přínosem je skutečnost, že jej lze opakovat, a to i s využitím různých přístupů. Nedestruktivní metody archeologického výzkumu nemusí sloužit pouze jako doplněk k destruktivnímu archeologickému výzkumu, ale může se jednat o plnohodnotný, samostatně pojmávaný archeologický výzkum s vlastními hypotézami a způsoby jejich ověření. Pro provádění nedestruktivního archeologického průzkumu není potřeba oprávnění podle § 22 odst. 2 zákona č. 20/1987 Sb.

Letecká archeologie

Letecká archeologie (LA) je součástí skupiny nedestruktivních metod dálkového průzkumu země (DPZ).⁴⁴ Při identifikaci zaniklých stavebních a technických objektů v prostorech zahrad a parků se uplatní především jako kolmé a šikmé letecké snímkování. LA se obvykle provádí jako průzkum a/nebo dokumentace. Při průzkumu je cílem prohlídka vybrané oblasti, kde lze předpokládat identifikaci zaniklých objektů nebo zjištění nových skutečností o již známých lokalitách. Dokumentace má obvykle za cíl zachytit již známé skutečnosti. Často následují oba postupy těsně po sobě, kdy jsou nově detekované objekty rovnou dokumentovány.

Šikmé letecké snímky jsou pořizovány obvykle z nízko letícího letadla nebo z UAV⁴⁵ a je pro ně charakteristické, že výběr snímané situace a úhel záběru volí archeolog, pilot nebo operátor UAV během letu. Je proto třeba mít určité zkušenosti. Výhodou je výběr podstatných míst nebo takového úhlu záběru, který dokumentuje nebo dobře vystihuje podstatné situace. Předností je rovněž výběr vhodného termínu pro průzkum, typicky období bez vegetace nebo brzkých či pozdních hodin, kdy dlouhé stíny nízkého slunce vykreslují terénní detaily (obr. 36).

Druhým základním způsobem leteckého průzkumu jsou kolmé snímky. Ty jsou obvykle pořizovány plošně, často bez primárního archeologického záměru. Jejich výhodou jsou lepší geometrické parametry, usnadňující ortorektifikaci⁴⁶ a georeferencování⁴⁷. Mají téměř vždy větší záběr a k dispozici jsou i rozsáhlé archivy starých snímků s počátky ve 30. letech 20. století.

43 Na Štaufkově mapě z roku 1820 je vyznačena v okolí Chrámů přátel zahrad a venkova jedna cesta, zatímco druhá je vyretušovaná. V terénu lze dohledat dvě zaniklé cesty odpovídající svým průběhem cestám na zmíněné Štaufkově mapě (ECLER 2011).

44 Vzhledem k omezeným možnostem rozlišení při studiu malých záběrů krajiny anebo k dosavadním minimálním výsledkům v rámci ČR nebude věnována pozornost družicovým snímkům, multispektrálnímu a hyperspektrálnímu leteckému snímkování.

45 UAV: Unmanned aerial vehicle – malý bezpilotní letecký prostředek, typicky dron (hexakoptéra, oktokooptéra), který je ovládán operátorem ze země.

46 Ortorektifikace znamená odstranění geometrického zkreslení snímku daného optickou soustavou fotoaparátu a převedení centrální projekce snímku do kolmého zobrazení především pomocí vřícovacích bodů. To jsou takové body, které lze dohledat jak na snímku, tak ve fotografovaném terénu. Význam ortorektifikace narůstá především v členitém terénu, u rovinných území není její role tak zásadní.

47 Georeferencování je usazení snímku do správných geografických souřadnic. To umožňuje jeho kombinaci s dalšími mapovými podklady. Provádí se opět především podle bodů identifikovatelných jak na snímku, tak na mapě – např. katastrální nebo Základní mapě 1:10 000 (ZM10).

48 Většina zmíněných přírodních procesů je také více či méně ovlivněna předchozí lidskou aktivitou. Jde však o vliv nepřímý, tzn. obvykle nezáměrný.

Základní způsoby detekce archeologických objektů jsou v zásadě dvojího druhu. První z nich, stínové příznaky, počítá alespoň s částečným zachováním reliéfu a jeho zviditelněním pomocí nízkého slunečního světla v ranních či podvečerních hodinách. Jeho výhodou je, že jej lze využít i v krajině s lesním porostem, pakliže není příliš hustý a na zatrávněných místech.

Porostové, půdní nebo vlhkostní příznaky umožňují zjistit podpovrchové objekty i na zcela zarovnaném povrchu. Princip zviditelnění zde stojí na rozdílu mezi archeologickými objekty a jejich okolím. Výplně zavezených příkopů, jam či nádrží jsou většinou vlhčí a bohatší na živiny, než je jejich okolí. Vegetace je v těchto místech buď vyšší anebo dříve dozrává a tyto rozdíly jsou patrné i z větších výšek. Naopak části konstrukcí nebo pohřbené destrukce objektů existující nízko pod povrchem způsobují horší růst rostlin v jejich nadloží nebo rychlejší vysychání půdy. Rozdíly se uplatňují i v zimě, kdy sníh nad objekty pod zemí a v jejich okolí odtává různě rychle a napomáhá tak jejich zvýraznění. Zmíněné principy se však uplatňují jen v otevřené krajině a na zemědělsky obdělávané půdě, v prostředí zahrad, parků a obor jen tam, kde byl odstraněn porost. Rozdílná vitalita rostlin (intenzita zbarvení a vzrůst), indikující zaniklé objekty, může být pozorována i z různých vyvýšených míst, jako jsou například věž přilehlého zámku nebo protější svah.

Význam letecké archeologie se pro studium zahrad a parků po nástupu využití dat leteckého laserového skenování (LLS) redukuje na dokumentaci a „vizualizaci“ prostorových vztahů, například architektonicko-urbanistických kompozic a jejich krajinářský kontext, kde je role šikmého snímkování nezastupitelná. V roli průzkumu a odhalování nových struktur, zachovaných v terénním reliéfu, nemůže šikmé snímkování datům LLS konkurovat, s výjimkou objektů zviditelněných porostovými, půdními nebo vlhkostními příznaky.

Analýza terénního reliéfu

Analýza terénního reliéfu se obvykle dělí na relativně oddělené postupy (povrchový průzkum, dálkový průzkum země apod.), které se aplikují především podle vstupních otázek a finančních možností. Přestože se liší, hlavně podrobností svého záběru, byl pro účel této metodiky popis sloučen do jedné kapitoly. Hlavním důvodem je společný jmenovatel těchto metod – povrch terénu. Druhým důvodem je pokrok v oblasti leteckého laserového skenování, který mění i celkovou metodiku analýzy terénního reliéfu a jehož role v poznání povrchu parku nebo zahrady je ve srovnání s ostatními popsány způsoby dokumentace reliéfu nejdůležitější.

Následující text bude v první části věnován základním charakteristikám terénního reliéfu a metodickým základům jeho průzkumu, evidence, dokumentace a analýzy. V druhé části budou blíže popsány hlavní postupy, specifické pro jednotlivé metody.

Základní obecné otázky, naznačené v úvodu této části metodiky, lze konkretizovat následovně:

Existence zaniklých objektů (zda vůbec něco existovalo), lokalizace (kde přesně to existovalo), intenzita (kvalita provedení), případně počet stavebních fází nebo superpozice s jinými objekty.

Samotné tvary terénního reliéfu lze z hlediska původu rozdělit na dvě základní skupiny – objekty vzniklé přímou činností člověka a tvary zformované přírodními procesy.⁴⁸ Objekty druhé skupiny, např. říční a potoční meandry, splachové kužely a plochy sesuvů nebo erozní rýhy, jsou spíše doménou historické ekologie, významnější je proto prvně zmíněná skupina.

Škála antropogenních terénních tvarů je velmi pestrá. V první řadě jde o objekty, jejichž funkční interpretace je alespoň částečně zřejmá. V prostředí parků a zahrad se jedná nejčastěji o relikty komunikací, které svým trasováním nebo doprovodnými valy či příkopy nezřídka formují i základní kompoziční osy. Dále jde o různé příkopy, terasy či meze, relikty vodních nádrží a hrází nebo stopy záhonů. V druhé řadě je třeba zmínit objekty s nejasnou interpretací, u nichž je jasný pouze jejich antropogenní původ. Jsou to obvykle nepravidelné konvexní či konkávní útvary, které mohly vzniknout odtěžením či navezením materiálu, následkem destrukce stojících objektů či poklesem do níže ležících prostor.

V úvahu je třeba vždy vzít i transformaci objektů, kdy současný tvar reliéfních objektů může být výsledkem i více různých přírodních či antropogenních procesů, které (de)formovaly jeho morfologii anebo velikost. Jako jeden z cílů povrchového průzkumu lze chápat i ověřování vypovídací schopnosti terénního reliéfu v určité oblasti, respektive míru jeho destrukce či aplanace.

V ideálním případě lze rozeznat i superpoziční situace, kdy je jeden objekt porušen jiným (pak je starší) anebo naopak překrývá či jinak zasahuje do objektu sousedního (a v tom případě je mladší). Tyto situace jsou ale poměrně vzácné a týkají se spíše liniových objektů, které mají díky svému delšímu průběhu největší šanci „potkat“ jiný objekt.

ÚVOD

METODICKÁ
VÝCHODISKA
A
TERMINOLOGIE

KATEGORIE
PAMÁTKOVÉHO
HODNOCENÍ
OBJEKTŮ

DRUHY
A STUPNĚ
PRŮZKUMŮ

OBCENÉ
METODY
A POSTUP
DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ
PRINCIPY
PÉČE

LITERATURA

SEZNAM
LITERATURY
PŘEDCHÁZEJÍCÍ
METODICE

DESTRUKTIVNÍ
ARCHEOLOGICKÝ
VÝZKUM

Základní rozlišení tvarů terénního reliéfu lze v prostředí menších a individuálně řešených krajinných transektů⁴⁹ provést synteticko-analytickým způsobem.⁵⁰ To znamená, že podle předpokládané funkce nebo funkcí se již v terénu či na digitálním modelu terénního reliéfu (DMR) dohledává či odhaduje i prostorový rozsah. V prvé řadě lze definici objektů (entit) provést podle zjištěného tvaru a velikosti přímo v terénu na základě všech na místě zjistitelných vlastností. Konkrétní postup evidence se liší podle vstupních otázek a možností, od jednoduchého zákresu do mapy, přes zaměření GPS, až po dokumentaci totální stanicí.⁵¹ U všech těchto metod je podstatné, že přímo v terénu musí někdo zkušený určit, co je součástí zájmového objektu a co už ne. Fáze syntézy zde probíhá již přímo v terénu. Druhou možností je prostorově a morfologicky definovat objekty až podle výstupů z dat LLS, pozemního laserového skenování nebo podrobné nivelace terénu získané měřením totální stanicí. Zde se role zkušeného interpretátora, nutného pro definici jednotlivých objektů, přesouvá z terénu „do kanceláře“. Oba postupy je samozřejmě výhodné kombinovat. Typické řešení je získání celkového přehledu z dat LLS a první definice objektů, obvykle v prostředí GIS. Po této fázi by měla následovat terénní revize s cílem ověřit a případně revidovat prostorový rozsah a základní funkce navržené v první fázi a případně zjistit stav objektů anebo jejich archeologický potenciál.

Povrchový průzkum terénního reliéfu je metoda, která se uplatňuje samostatně i jako doplnění dalších ne-destruktivních metod, např. letecké archeologie nebo analýzy dat LLS. Jeho základem je prohlídka předem vytipovaných míst nebo větších ploch, kde předpokládáme existenci zaniklých objektů či situací projevujících se ještě dnes tvarem reliéfu.

Do povrchového průzkumu patří i detekce torz stavebních konstrukcí či substrukcí. Zde už se však jedná spíše o doménu stavební historie (obr. 37).

Zpracování a vizualizace dat LLS závisí jak na vstupních otázkách, tak i na použitém druhu dat. Zjednodušeně lze říci, že je na výběr detailní a plošný přístup. Data LLS je v prvé řadě možné získat speciálně na zakázku, podrobnost a plošný rozsah jsou pak omezeny jen technickými limity použité aparatury a finančními možnostmi zadavatele. Jejich výhoda spočívá především ve volbě podrobnosti, přizpůsobené danému účelu a v možnosti vybrat si pro skenování optimální termín. Ten je pro kvalitu dat poměrně zásadní, hustý podrost nebo listí na stromech redukuje množství paprsků, které se odrazí od terénu zpět ke snímači a tím i hustotu dat. Z druhé strany vegetačního cyklu je limitující faktor sněhová pokrývka. Nevýhodou těchto dat je vysoká pořizovací cena. Druhou hlavní možností je používat data pořizovaná v rámci společného projektu s názvem „Projekt tvorby nového výškopisu České republiky“, na němž se podílí Český úřad zeměměřický a katastrální (ČÚZK), Ministerstvo obrany a Ministerstvo zemědělství České republiky. Jsou méně podrobná než předchozí typ, lze je ale pro poznání terénního reliéfu používat a jsou i výrazně levnější.

Důležitým krokem využití dat LLS je jejich vizualizace. Jde o takové postupy úpravy dat nebo změny způsobu jejich vykreslení, které zlepšují zobrazení terénního reliéfu nebo některých jeho partií.

Ve virtuálním prostředí lze například nízkým nasvícením terénu, jeho umělým převýšením nebo libovolným úhlem pohledu vytvořit takové podmínky, které by ve skutečné krajině nemohly nikdy nastat. Typickým prvním výstupem dat LLS je stínovaný model reliéfu, tzv. hillshade. Tento výstup lze získat snadno a bývá názorný, jeho nevýhodou je ale přítomnost zastíněných částí nebo ztráta zobrazení některých objektů, zejména tehdy, kdy jsou rovnoběžné se směrem osvětlení. Prostorový vjem (konvexnost, konkávnost) je navíc závislý na směru osvětlení. Hojně se využívá i svažitost, kde zobrazení terénu je tím tmavší, čím strmější jsou jeho plochy. Ta se často vytváří v kombinaci s klasickou barevnou hypsometrií, kde níže ležící plochy území mají jiný odstín než naopak jeho nejvýše položené části. Mezi složitější postupy patří algoritmy LRM či SVF.⁵² Pro většinu výstupů navíc platí, že neexistuje jediný univerzální způsob vhodný pro všechny druhy detekovatelných objektů a že je vhodné je kombinovat, přesněji řečeno míchat za pomoci průhlednosti jednotlivých vrstev (obr. 38).

49 Což je typické pro zahrady, parky a obory. Opačnou skupinu představují například relikvy komunikací či zemědělské činnosti, vyznačující se absencí ideových základů, častým opakováním a vysokou typizací.

50 U jiných typů archeologických památek, zachovaných v reliéfu ve větších kvantitách (typicky sídelní objekty zaniklých středověkých vesnic), se používají k navržení funkce i další analytické postupy. Ide například o shlukové analýzy, pomocí kterých je možné sledovat vzájemnou míru příbuznosti některých objektů podle jejich tvaru a velikosti. Důležité je také přidání dalších popisujících znaků (deskriptorů), např. nadmožské výšky, sklonu svahu, přítomnosti movitých nálezů apod. Teprve z takto nezávisle uspořádaných objektů a jejich deskriptorů se pak odvozuje jejich funkce nebo případně i základní chronologie. Zaniklé archeologické objekty v parcích a zahradách jsou však typické velkou individualitou a malými kvantitami, takže čistě analytické deskriptivní systémy zde příliš nefungují.

51 Případně kombinací teodolitu a laserového dálkoměru či pásma.

52 Zkratky znamenají Local Relief Model, který do povědomí uvedl R. Hesse, a Sky-View faktor (faktor výhledu) od slovinského týmu Ž. Kokalj, K. Zakšek a K. Oštir. LRM se zdá být výhodnější pro detekci a interpretaci reliéfních (konvexních) tvarů, SVF zase lépe zviditelňuje objekty zahlobené (konkávni).

ÚVOD

METODICKÁ
VÝCHODISKA
A
TERMINOLOGIE

KATEGORIE
PAMÁTKOVÉHO
HODNOCENÍ
OBJEKTŮ

DRUHY
A STUPNĚ
PRŮZKUMŮ

OBECNÉ
METODY
A POSTUP
DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ
PRINCIPY
PÉČE

LITERATURA

SEZNAM
LITERATURY
PŘEDCHÁZEJÍCÍ
METODICE

DESTRUKTIVNÍ
ARCHEOLOGICKÝ
VÝZKUM

Při analýze DMR z dat LLS jde v první řadě o zhruba tři druhy situací. Nejprve je obvykle přínosné ověřit rozsah památek již známých, respektive doplnit znalost jejich dosud neznámých částí. Dále jde o detekci neznámých a dosud nedokumentovaných, ale v terénu rozeznatelných objektů. Poslední možností je evidence památek, které jsou rozeznatelné pouze na datech LLS, v terénu však již nikoli.

Terénní reliéf se při dokumentaci obvykle vymezuje body (typicky středy objektů), polygony ploch (podle maximálního nebo pravděpodobného rozsahu) nebo liniemi, vyjadřujícími osu či nejmarkantnější hranu objektu. Osy se preferují tam, kde obrys objektu není zřetelný, ale přitom je rozeznatelné trasování objektu.

Vhodné je u objektů zaznamenat, kromě jednoznačného identifikátoru, také důvěryhodnost funkční interpretace, intenzitu (zda se jedná o objekt výrazně dochovaný nebo již téměř nezřetelný). Rovněž je žádoucí evidovat, které relikt byly podrobeny terénní revizi nebo kde se vyskytují superpoziční situace. Kritériem pro evidenci, respektive vektorizaci každého objektu, je obvykle jeho čitelnost (rozlíšitelnost) na digitálním modelu reliéfu nebo na některém z dalších podkladů.

Další dokumentační metody terénního reliéfu představují poměrně širokou škálu možností, zmínit je třeba alespoň několik hlavních. Laserové skenování se používá i v pozemní formě. Tato metoda již od svých počátků výrazně zlevnila a je dnes prostředkem, jak poměrně velmi rychle zdokumentovat i složité terénní situace. Jejím výhodou je rychlost a solidní mobilita, v reálném čase je navíc obvykle možné vidět rozsah jednotlivých skenovaných pásů, jejich překryv a nenaskenovaná či naopak špatně nasnímaná místa. Zároveň se kontinuálně pořizuje i fotodokumentace, takže okamžitým výstupem je bodové mračno, navíc obarvené podle pořizovaných fotografií. Nevýhodou metody je hlavně poměrně náročné post-procesní zpracování, kdy se z bodových mračen definují jednotlivé objekty a vytvářejí 2D řezy, řezopohledy a půdorysy nebo 3D modely.

Své využití najde tato metoda např. v záchranné archeologii, to jest v situaci ohrožených bezprostředním zánikem, a dále u složitých situací, u kterých ale tušíme vysokou vypovídací schopnost nebo jedinečnost. Vhodná je také tam, kde do budoucna uvažujeme o větším nasazení virtuální reality a 3D modelů, například pro účely prezentace.

Jistou alternativou laserového skenování je tzv. optické skenování, kdy jádrem metody je specializovaný software, který vytváří 3D modely přímo z fotografií. Jde o cenově poměrně dobře dostupnou alternativu předchozí metody, cílový objekt je však nutné fotografovat „hustě“, s velkými překryvy. Metoda je poměrně citlivá na kvalitu fotografií a především na světlo a je vhodnější spíše na objekty s hranami.

Zmínit je třeba i klasickou fotografickou dokumentaci, která je i po masivním nástupu moderních dokumentačních metod nezastupitelná. Zde je snad nutné poukázat jen na celkově obtížné fotografování terénních tvarů bez jednoznačných hran. Vhodným doplňkem je výtýčka, která určuje měřítko a zároveň uvozuje pozornost „čtenáře“.

Obr. 36:
Kačina (okres Kutná Hora), zámecký park – sněhový poprašek zvýrazňuje komunikace či osy zanikající kompozice (foto M. Gojda, 2012)

Obr. 37:
Valeč (okres Karlovy Vary), zámecký park – torzo objektu zachované jako část zídky. Situace na pomezí archeologie a stavební historie (foto O. Malina, 2015)

Obr. 38:
Valeč (okres Karlovy Vary), zámecký park – kombinace výstupů LRM, SVF a hillshade (data LLS poskytl ČÚZK Praha)

Dříve hojně užívaná metoda podrobné nivelace (mikrotopografie), kde se geodeticky měří nivelačním přístrojem nebo dnes již většinou totální stanicí podrobný výškopis (rozdíl v řádu centimetrů), má i dnes své uplatnění, i když se již spíše nahrazuje pozemním laserovým skenováním. Jejím cílem je detailní představa o průběhu povrchu terénu na určitém plošně omezeném území, kde předpokládáme, že zaniklé situace (např. tarasní zídky, komunikace, záhony, vodní prvky) se dodnes alespoň částečně projevují změnou výšky a že tyto změny lze alespoň částečně interpretovat. Cílem je, podobně jako u předchozích metod, zpřesnění topografie a zjištění míry dochování objektů.

Součástí povrchového průzkumu je i přímá geobotanická indikace⁵³ zaniklých objektů, konstrukcí či situací, která k jejich identifikaci využívá odlišnosti na nich rostoucí vegetace od vegetace okolní.⁵⁴ Ve službách archeologie je tato metoda využívána k lokalizaci zaniklých staveb více či méně zaniklých vegetačních komponent nebo i vodních objektů a systémů, které se na povrchu mohou projevovat díky dodnes odlišnému vodnímu režimu podzemních partií. Základní přehled o využití těchto metod v archeologii zpracoval Jaromír Beneš a Karel Prach (BENEŠ, PRACH 2004).

Tento způsob rozlišení zaniklých objektů v parcích a zahradách lze použít už při větším prostorovém záběru, kde se například na ortofotomapě nebo při leteckém průzkumu projeví odlišný porost na dříve různě využívaných pozemcích či v trase zaniklé komunikace.

Geofyzikální prospekce

Geofyzikální metody využívané v archeologii lze charakterizovat jako soubor technik užitých geofyziky, jež umožňují vyhledávání a identifikaci objektů a/nebo situací nacházejících se pod současným povrchem terénu. Základním principem je sledování určitých fyzikálních veličin v daném prostoru. Tyto metody byly původně vyvinuty pro potřeby geologů, ale časem si našly své uplatnění i v archeologii. Jejich výhodami jsou nízké náklady, rychlost získání, zpracování a vyhodnocení naměřených údajů. Vzhledem ke svému nedestruktivnímu charakteru jsou tyto metody vhodným nástrojem k poznání rozličných archeologicky cenných areálů včetně historických zahrad a parků.

Principy jednotlivých metod jsou popsány v pracích „Úvod do užitých geofyziky“ (MAREŠ a kol. 1990) nebo „Geofyzikální metody“ (KŘIVÁNEK 2004). Možností aplikace geofyzikálních metod v prostředí památek zahradního umění se zabýval Peter Milo, který na konkrétních případech od nás a ze zahraničí dokumentuje možnosti a limity jednotlivých metod (GOJDA a kol. 2015). V našich podmínkách se nejčastěji využívá magnetometrických a geoelektrických metod.

Geofyzikální měření využívané v archeologickém výzkumu je prováděno odborným nebo odborně zaškoleným pracovníkem s pomocí specializovaných přístrojů. V rámci terénní fáze výzkumu dochází k analýze formou sběru dat (naměřených hodnot). Následné vyhodnocení a interpretace dat probíhá s využitím specializovaného softwaru a s pomocí tvorby (nejčastěji) grafických výstupů.

Geofyzikální měření může být pojímáno pouze jako průzkum lokality před zahájením terénního archeologického výzkumu odkryvem pro prvotní orientaci a rekognoscaci výskytu archeologických komponent vhodných k průzkumu formou exkavace. V opačném případě může být geofyzikální měření pojímáno jako samostatná metoda archeologického výzkumu bez návaznosti archeologického výzkumu odkryvem. V tomto případě se jedná o plnohodnotný nástroj archeologického výzkumu, avšak s jistými omezeními. Podobně jako u destruktivního archeologického výzkumu odkryvem, lze i geofyzikální měření přizpůsobit charakteru dané výzkumné akce. Buď se využívá jako metoda předstihového výzkumu v plném rozsahu zkoumané plochy, případně předstihového průzkumu na prostorově omezené jednotce nebo jako součást záchranného výzkumu pro snazší orientaci v archeologickém potenciálu lokality. V praxi se jako nejvhodnější jeví kombinace geofyzikálního měření a mikrosondáže, přičemž na základě výstupů geofyzikálního měření se pomocí mikrosond ověřuje zjištěná situace přímo v terénu. Posléze, pokud je to účelné, se podle zjištěných skutečností doplní geofyzikální měření o další metody nebo stávající metody s upravenou hloubkou či vlastnostmi měření.

ÚVOD

METODICKÁ
VÝCHODISKA
A
TERMINOLOGIE

KATEGORIE
PAMÁTKOVÉHO
HODNOCENÍ
OBJEKTŮ

DRUH
A STUPNĚ
PRŮZKUMŮ

OBECNÉ
METODY
A POSTUP
DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ
PRINCIPY
PĚČE

LITERATURA

SEZNAM
LITERATURY
PŘEDCHÁZEJÍCÍ
METODICE

DESTRUKTIVNÍ
ARCHEOLOGICKÝ
VÝZKUM

53 Nepřímá geobotanická indikace slouží k poznání charakteru a intenzity antropogenního impaktu ve sledovaném prostoru a patří tak spíše do okruhu primárně environmentálních metod.

54 Principiálně jsou součástí geobotanické indikace i porostové příznaky, využívané leteckou archeologií.

Před zahájením geofyzikálního výzkumu je bezpodmínečná heuristická příprava probíhající v areálech historických zahrad a parků nejčastěji formou studia archivních materiálů v podobě starých map a plánů studovaných zahrad a parků, písemných pramenů v podobě inventářů, účtů nebo korespondence; dále prostřednictvím dálkového průzkumu země a analýzou terénního reliéfu. Účelem heuristické přípravy je zejména seznámení se s historickým vývojem studovaného areálu a znalost prostorových vztahů mezi jednotlivými objekty jako je zástavba (reprezentativní nebo užitková), kamenická nebo sochařská výzdoba, tvarování terénu, umístění reprezentativních nebo užitkových ploch, trasování komunikací, vedení vody apod. Tyto skutečnosti jsou nadále určující pro vytipování zájmových ploch, které mají být v rámci geofyzikálního měření postihnuty, a zejména pro volbu nejhodnější metody geofyzikálního měření. Na druhou stranu je nutné si uvědomit, že geofyzikální měření má limitující faktory, které mohou ovlivnit nebo i znemožnit kvalitní výstupy geofyzikálních metod. Zásadním limitujícím faktorem jsou novodobé zásahy, které zanechaly (mnohdy i nepřímo pozorovatelné) stopy na studovaném území. Recentní struktury v podobě výkopů, vedení inženýrských sítí, skládky odpadu, planýrky nebo naopak navážky např. stavebního odpadu, ale i instalace novodobých konstrukcí z železobetonu, meliorace aj., mohou značně ovlivnit proveditelnost geofyzikálního měření. Stejně tak i výskyt feromagnetických minerálů, chemické složení hornin i obsah organických složek nebo vlhkost půdy mohou být určující pro kvalitu měření a charakter výstupů. Stálost klimatických podmínek a stejně tak i prostupnost vegetace výrazně napomáhají k proveditelnosti terénního měření. Všechny výše zmíněné aspekty je nutné před zahájením prací zohlednit, protože jedním ze základních předpokladů úspěchu geofyzikálního měření je volba strategie výzkumu.

Ačkoliv přináší geofyzikální měření oproti exkavaci mnoho výhod – možnost opakování výzkumu, výběr různých přístupů a metod, nepoškození primárního archeologického pramene, postih pouhým okem nepozorovatelných aspektů atd., je nutné seznámit se s interpretačními možnostmi jednotlivých metod, protože ty mohou být v návaznosti na použité přístrojové vybavení značně specifické.

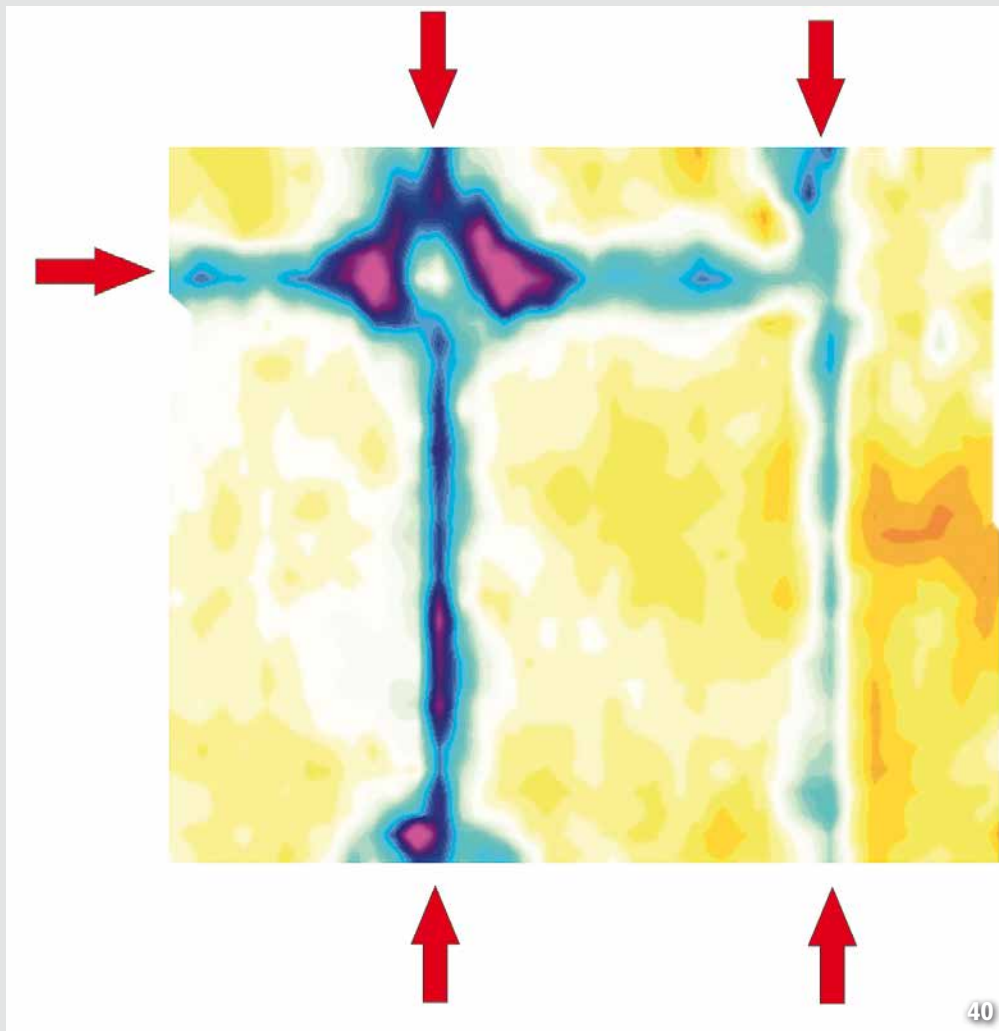
Magnetometrické metody sledují magnetické pole Země a/nebo poruchy geomagnetického pole. V archeologii se nejčastěji využívá měření magnetického pole prostřednictvím vertikálního gradientu ve dvou výškových úrovních nad povrchem terénu. Kromě změn v magnetickém poli reprezentujících zahloubené objekty, jako jsou příkopy nebo jámy, vodovodní systémy nebo zaniklé nádrže, je magnetometrie výhodná i při vyhledávání tepelně namáhaných – vypálených – materiálů (pece, ohniště, požárové horizonty, ale i cihly). Faktory limitujícími magnetometrii jsou zejména výrazně zmagetizované (kovové) předměty rozptýlené na lokalitě, magneticky rušivé areály v blízkosti zkoumané plochy (nadzemní elektrické vedení, železnice, radiovysílače) nebo recentní ohniště či plošně žďářené plochy. Svou roli hrají i pedologické a geologické poměry dané lokality.

Geoelektrické metody se zabývají měřením elektrického pole Země a jeho lokálních poruch prostřednictvím přirozených nebo umělých geoelektrických polí. V archeologii bývá využíváno symetrické odporové profilování, při němž se pomocí konstantně rozložených proudových elektrod postupně posouvajících podél stanoveného profilu sledují horizontální změny zdánlivého měrného odporu. Používá se rovněž dipólové elektromagnetické profilování a georadarový průzkum. Metoda je nejhodnější k identifikaci nehlubokých podpovrchových kamenných reliktních, kamenného i cihlového zdiva nebo jiných mělkých podpovrchových situací obsahujících kamenné součásti. V prostředí památek zahradního umění lze touto metodou zjišťovat rovněž destruktivní vrstvy pod úrovní terénu, průběhy vodovodů a kanalizací, zaniklých nádrží a vodotečí. Na rozdíl od magnetometrických metod nejsou výsledky měření ovlivňovány blízkostí budov nebo inženýrskými sítěmi. Na druhou stranu výsledky měření jsou ovlivňovány pedologickými a geologickými poměry nebo výškou hladiny podzemní vody.

Často využívanou metodou je radarové měření rychlosti šíření impulsu v prostředí, jehož hodnoty závisí na vodivosti materiálů, pórovitosti nebo textuře hornin, případně jejich nasycení vodou. V archeologii jsou elektromagnetické metody ve velké míře využívány pro identifikaci objektů s kamennou konstrukcí, nezaplňených zahloubených objektů (podzemních dutin nebo prostorů) nebo liniového vedení (např. vody) (obr. 39, 40).

Metody pedologického výzkumu a geochemie

Tyto metody mohou přinést informace o přirozeném vývoji půd v dané oblasti a jeho antropogenním ovlivnění. Terénní výzkum spočívá v dokumentaci odkrytých ať již přírodních nebo umělých (pedologické sondy, vrty, archeologické sondy apod.). V terénu jsou zaznamenávány jednotlivé půdní horizonty, jejich mocnost a přechody, barva, struktura, barevné skvrny, konzistence, jílovité povlaky, průběh kořínků, přítomnost artefaktů. Pomocí jednoduchých postupů se určuje zrnitost a vápnitost. Dále jsou v terénu odebírány vzorky na speciální analýzy (zrnitostní analýza, ulehlost půdy, stanovení pH, stanovení obsahu organické hmoty). Půdní horizonty lze datovat opticky stimulovanou luminiscencí, pro datování organického materiálu se nabízí metoda uhlíku 14C. Možnosti využití pedologických metod při výzkumu památek zahradního umění zpracoval Jan Hladký (GOJDA a kol. 2015).

40

39

Obr. 39:
Zemní radar Cobra-WIFI II (ArÚ Praha)

Obr. 40:
Lemberk (okres Liberec), zámecká zahrada – ukázka jedné z možných vizualizací výsledků symetrického odporového profilování. Zvýrazněn průběh komunikací v historické zahradě, jejichž povrch byl opakovaně zpevňován pískem, ačkoliv na povrchu dnes travnatého terénu se stopy viditelně neprojevují (měření provedl a vizualizace vytvořil RNDr. Roman Křivánek, ArÚ Praha 2013)

Mikromorfologie půd studuje vztah pevné fáze (hrubozrná a jemnozrná frakce) a přítomnosti a typu dutin v půdě. Odebraný celistvý orientovaný půdní vzorek se laboratorně upraví do půdního výbrusu, který se následně studuje pod polarizačním mikroskopem. Mikromorfologickým studiem lze získat představu o základním složení půd, postdepozičních procesech, klimatických vlivech a vlivu člověka na půdu (orba, hnojení). Základní přehled o mikromorfologii půd v kontextu zahradní archeologie zpracovala Lenka Lisá (GOJDA a kol. 2015).

Problematicke geochemických metod v archeologii se věnoval Antonín Majer (MAJER 2004). Využití těchto metod při výzkumu historických zahrad a parků rozpracovali Jan Petřík a Lubomír Prokeš (GOJDA a kol. 2015). Kromě stanovení pH doporučují zjišťovat i hodnotu oxidačně-redukčního potenciálu. Dále diskutují především možnost stanovení dokladů hnojení a úprav vlastností půd v dané lokalitě (problematika dusíku, fosforu, draslíku, vápníku, sterolů, žlučové kyseliny, humusu).

Při výzkumech historických zahrad a parků bývají nalézány podzemní kanály. Na základě stanovení půdní reakce, obsahu fosforu, vápníku, železa a hodnoty magnetické objemové susceptibility sedimentu lze odlišit kanály odvádějící splaškové vody a vodovodní kanály (MAJER 2004).

Geografické informační systémy a zpracování prostorových dat

Geografické informační systémy a zpracování prostorových dat, které se v nich realizuje, slouží v první řadě k optimální evidenci veškerých získaných prostorových dat o památkách zahradního umění. Druhým cílem bývá zajištění realizace nebo provádění průzkumu, kdy se např. v GIS předem vyberou části území, které bude zkoumáno podrobně. Dalším aspektem aplikace GIS je jistá forma standardizace a formalizace prostorových informací, které musí být určitým způsobem převedeny na základní geometrickou vektorovou reprezentaci (např. body jako místa odběru pedologických vzorků, linie jako osy komunikací, polygony jako plochy archeologických sond) nebo mohou existovat v rastrovém formátu (obr. 41).

Neprostorové (textové) informace, příslušné k vektorové geometrii, je rovněž nutné zformulovat nebo konkretizovat, často i redukovat anebo přizpůsobit určitým heslářům. Typická je určitá míra redukce specifičnosti každého objektu a přechod k jisté univerzálnosti, aby bylo možné každý objekt vřadit do skupiny jemu podobných. Konečně posledním okruhem jsou analýzy, kdy se teprve v prostředí GIS generuje kvalitativně nová nebo prostorově přesnější či ucelenější informace, obvykle kombinací více zdrojů nebo analytických nástrojů.

Podstatnou výhodou GIS je možnost ukládání dat v jednotlivých vrstvách, které se mohou lišit např. podrobností vektorizace, polohovou přesností nebo typem geometrie. Rovněž je možné tyto vrstvy libovolně zapínat a vypínat, měnit jejich průhlednost nebo je vzájemně analyzovat. Jednotlivé vrstvy se vytváří nebo využívají různými způsoby, které souvisí i s jejich formátem.

Prvním způsobem je připojení vrstev, které vytváří, provozuje nebo zpřístupňuje nějaká externí organizace či jedinec. Vrstvy se připojují nejčastěji jako WMS, WMST či WFS formát⁵⁵ a po připojení je lze na vlastním (tzv. Desktop) GISu prohlížet či kombinovat s vlastními vrstvami. Někdy je též možné se dotazovat (zjišťovat další informace k zobrazeným objektům) nebo stahovat vektorová data v nich obsažená na vlastní datový disk. Externí řešení připojením vrstev „zvenčí“ je typické pro rastrové podklady, například pro ortofotomapy, katastrální mapy nebo některé staré mapové podklady, typicky II. vojenské mapování.

Druhým způsobem je vlastní vytváření vrstev, obvykle vektorizací, to jest geometrickým vymezením zájmových objektů, například definováním či obtažením ploch (polygonů) vodních nádrží na rastrových starých mapách nebo liniovou interpretací zaniklých cest na datech LLS. Takto vytvořené vrstvy je rovněž možné sdílet s jinými uživateli.

Konečně je také možné vytvářet nové vrstvy analýzou vrstev jiných. Ta se v širším slova smyslu používá za účelem lepšího zobrazení (vizualizace) nebo selekce již existujících dat, případně k získání kvalitativně nových informací. Lze tak například zobrazit a interpolovat jen určitý druh vrstev z pedologické sondáže v pravidelné síti odběrů nebo zobrazit jen plochy s určitou svažitostí, orientací ke světovým stranám či zobrazit ze všech výsledků archeologických výzkumů jen ty sondy, kde se vyskytují reliktů komunikačních povrchů.

Důležitou součástí tvorby nových dat je georeferencování, kdy se rastrové podklady (například naskenovaný list mapy stabilního katastru) „usazují“ do správných geografických souřadnic, zde například podle mapy pozemkového katastru, které jsou v některých oblastech přístupné jako WMS vrstva, nebo podle základní mapy. Pomocí určení společných bodů, typicky v rozsahu 3–10, se zajistí správná poloha georeferencovaného podkladu ve vztahu k ostatním mapovým vrstvám (obr. 42).

55 Zkratky znamenají Web Map (Tile) Service a souvisí s prohlížením rastrových formátů poskytovaných třetí stranou přes internet. Zkratka WFS (Web Feature Service) indikuje možnost prohlížet anebo i kopírovat vektorovou grafiku.

Struktura výsledného elaborátu archeologického výzkumu

Základem je Nálezová zpráva v intencích daných Archeologickým ústavem AV ČR Praha, definovaná směrnicí ARÚ AV ČR č. 8/2007 a 3/2008. Univerzálnost struktury je dána jak osvědčeností postupu, potřebou opakovatelnosti a přenositelnosti, tak i tím, že specičnost archeologie v památkách zahradního umění se zpravidla neprojeví na úrovni základních archeologických postupů, ale především až při analýze, syntéze a interpretaci archeologických pozorování v kontextu s výstupy dalších metod.

Lokalizace a okolnosti výzkumu

Jde o mapové zobrazení a slovní popis, umožňující jednoznačně a přehledně určení lokality a místa výzkumu, včetně přesné prostorové identifikace v geografických souřadnicích. Plocha výzkumu by měla být zachycena jak současnými mapovými podklady, tak doložena starými mapami (jsou-li dostupné), které zobrazují základní rozmístění hlavních kompozičních či stavebních objektů či komponent. Uvádí se také podnět k provedení výzkumu a jeho časové vymezení.

Popis nálezového fondu

Obsahuje popis, základní dokumentaci movitých nálezů (kresebná, fotografická, slovní), klasifikaci zohledňující materiálové provedení a stav (keramické třídy či skupiny, materiál obecně) a/nebo chronologické znaky.

Geografický, sídelní a historický kontext lokality

Zde je třeba kromě základních údajů uvést informace umožňující popis archeologického potenciálu celého řešeného prostoru, to jest základní doklady o funkčním využití místa výzkumu a jeho historických proměnách nebo informace o doložených destrukcích či aplanacích. Uvádí se údaje o dosavadních výzkumech v dané lokalitě, geologická a geomorfologická situace včetně vztahu k okolní historické zahradě a krajině.

Cíle a metoda výzkumu

V popisu okolností výzkumu je třeba uvést minimálně to, zda jde o výzkum badatelský, předstihový či záchranný, jakou metodou byl proveden (zda šlo o vzorkování či plošný odkryv) a jaké prostředky (kolik času, pracovních sil) byly k dispozici. Je třeba popsat i případné nasazení speciálních metod (mikromorfologie, fosfátová analýza apod.). Uvádí se teoretické otázky řešené výzkumem a vstupní hypotézy, důvody výběru zkoumané plochy a specifikace provedené dokumentace včetně jejího uložení.

Popis terénní situace

Musí vystihovat základní charakteristiku sond (zkoumané plochy v případě nedestruktivních zásahů) a vzájemný vztah zjištěných antropogenních a geologických stratigrafických jednotek, množství a kvalitu nálezů nebo faktory omezující interpretační možnosti. Uvádí se přehled vývojových horizontů včetně metody jejich interpretace a datování.

Zhodnocení výsledků výzkumu

Popisuje především interpretaci zjištěné situace a nálezů, možnosti zobecnění pozorování na sousední nezkoumané situace a diskuzi vypovídací hodnoty výsledků. Stručné shrnutí získaných poznatků a zhodnocení zpracované etapy výzkumu; nastínění otázek, návrh dalšího postupu výzkumu (u zjišťovacích výzkumů), vyhodnocení plochy výzkumu z hlediska archeologické památkové péče a sdělení, zda plocha výzkumu je nadále plochou s archeologickými nálezy ve smyslu zákona.

Seznam nálezů a obrazové přílohy

Musí vystihnout nejdůležitější nálezy a jejich vlastnosti, optimálně v kombinaci slovní a obrazové podoby. Seznam nálezů se nejčastěji uvádí v tabelární formě a odpovídá záznamům v nálezovém deníku přepracovaným do podoby přírůstkového seznamu.

ÚVOD

METODICKÁ
VÝCHODISKA
A
TERMINOLOGIE

KATEGORIE
PAMÁTKOVÉHO
HODNOCENÍ
OBJEKTŮ

DRUH
A STUPNĚ
PRŮZKUMŮ

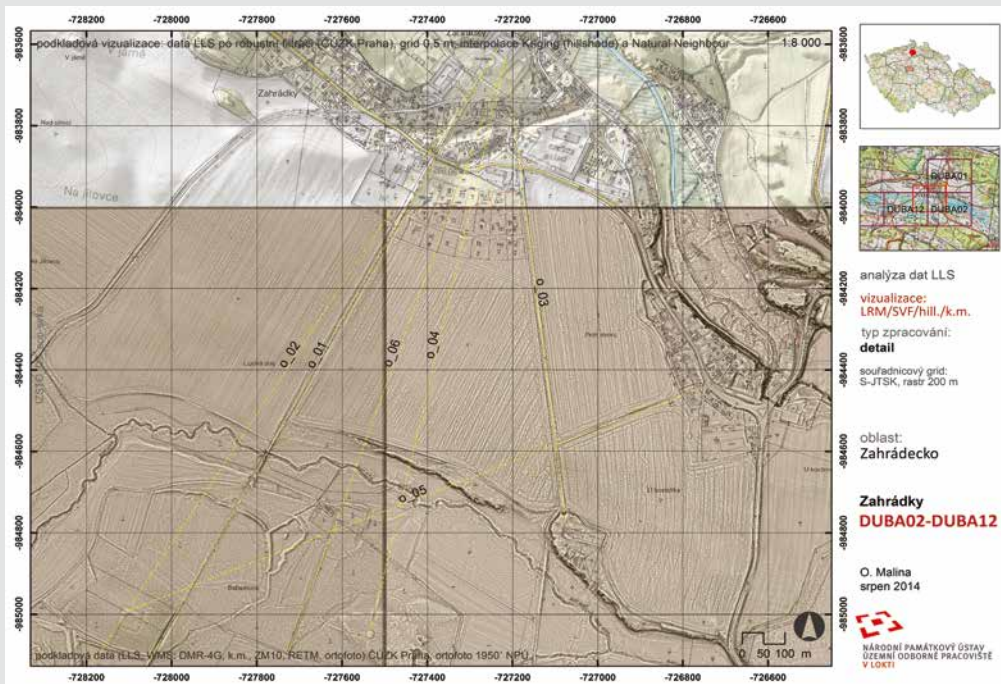
OBECNÉ
METODY
A POSTUP
DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ
PRINCIPY
PÉČE

LITERATURA

SEZNAM
LITERATURY
PŘEDCHÁZEJÍCÍ
METODICE

DESTRUKTIVNÍ
ARCHEOLOGICKÝ
VÝZKUM

41

42

Obr. 41:

Zahrádky (okres Česká Lípa), zámecký park – osy komponované krajiny, mířící na střed zámeckého průčelí nebo na jeho boční věž a určující osy hlavních komunikací v bažantnici. Jedna z os spojuje Zahrádky se zámečkem na Vřisku (o_02), další (o_05) se z ní odpojuje v místě měřického (geodetického) bodu, shodou okolností situovaného na opuštěné vojenské redutě (data LLS poskytl ČÚZK Praha)

Obr. 42:

Kačina (okres Kutná Hora), zámecký park – georeferencovaný list stabilního katastru kombinovaný s daty LLS (data LLS poskytl ČÚZK Praha)

5

OBECNÉ METODY A POSTUP DOKUMENTACE

Tato kapitola řeší technické a praktické otázky terénního výzkumu a následného zpracování získaných dat. Metody terénního průzkumu vycházejí z běžné dokumentační praxe v památkové péči. Můžeme je rozdělit na metody terénní (dokumentační) a metody zpracování (adjustace).

Metody průzkumu a dokumentace

Terénní průzkum

Metody průzkumu předpokládají dobré seznámení s terénem v konkrétním řešeném území, resp. s příslušným objektem. Nutné je především kvalitní technické vybavení (diktafon, digitální fotoaparát, ev. kamera, okopírované mapy, plány, ev. GPS stanice). Postup se dle podrobnosti bude lišit v závislosti na typu průzkumu (viz kapitola 4).

Vyhodnocení a interpretace získaných údajů

Sběr informací, ať již formou terénního či archivního průzkumu je sice naprosto nezbytný a v případě některých typů průzkumu jej lze považovat za stěžejní výsledek dokumentační práce (operativní průzkumová dokumentace), avšak ve většině případů (plošný stavebněhistorický průzkum, standardní nedestruktivní stavebněhistorický průzkum, archeologický průzkum) je žádoucí doplnit jej souhrnnou interpretací. Ta může mít podobu syntézy poznatků z terénu. Využíváme obvyklé metody stavebněhistorického průzkumu, založené na konfrontaci získaných informací s archivními materiály (zejména se starými mapami, ev. plány a ikonografií), poznání založeném na architektonickém a dispozičním rozboru (v případě uměleckých objektů na uměleckohistorickém rozboru) a srovnávacím studiu (jak v rámci zkoumaného areálu, tak porovnání s analogiemi).

ÚVOD

METODICKÁ
VÝCHODISKA
A
TERMINOLOGIE

KATEGORIE
PAMÁTKOVÉHO
HODNOCENÍ
OBJEKTŮ

DRUHY
A STUPNĚ
PRŮZKUMŮ

OBECNÉ
METODY
A POSTUP
DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ
PRINCIPY
PÉČE

LITERATURA

SEZNAM
LITERATURY
PŘEDCHÁZEJÍCÍ
METODICE

DESTRUKTIVNÍ
ARCHEOLOGICKÝ
VÝZKUM

Prostorová identifikace (identifikační údaje)

Pro budoucí využití průzkumů všech typů je nutná zcela jednoznačná identifikace všech dokumentovaných objektů, umožňující jejich vyhledání v terénu, ev. jejich zpětné dohledání i v případě, že objekt zanikne. V případě objektů v památkách zahradního umění je důraz na identifikaci zvláště důležitý, neboť se jedná často o velmi drobné objekty, rozmístěné na rozlehlém území (vázy, sochy apod.). Má svá specifika – na rozdíl od běžných urbanistických souborů se např. v areálech parků a zahrad budeme setkávat jen minimálně s popisnými nebo evidenčními čísly. V následujících podkapitolách je základní přehled možných a doporučených identifikátorů, používaných jak obecně, tak v památkové praxi.

Obecné identifikátory

Číslo popisné, evidenční a orientační (tzv. čísla domovní)

Číslo popisné (čp., č. p.) je základní číselný identifikátor budovy, jednoznačný v rámci každé části obce (ne vždy odpovídá katastrálnímu území, ZSJ apod.). První číslování domů probíhalo v letech 1770–1771. Od druhé poloviny 20. století se používají také tzv. čísla evidenční (č. e.; č. E., ev. č. apod.), přidělená rekreačním objektům, trvale neobydleným. Ve větších městských lokalitách existují i tzv. čísla orientační (č. o.), přidělovaná v rámci jednotlivých ulic. Souhrnně tato čísla označujeme jako čísla domovní.

Identifikace pomocí čísel domovních má svá úskalí: v některých případech jsou čísla po zaniklých objektech přidělována jiným stavbám, ev. může dojít ke změně při převodu na číslo evidenční; přesto je žádoucí ho v rámci identifikačních údajů uvádět. V praxi dokumentace objektů v historických parcích a zahradách se bude jednat o identifikátor poměrně málo frekventovaný – popisné číslo má zpravidla přidělen jen ústřední objekt (např. zámek), ostatní stavby jen výjimečně (např. hájovna).

Číslo parcelní

Další možnost označování nemovitostí je využití parcelního čísla, přiděleného každé parcele. Parcelní čísla jsou vedena v katastru nemovitostí a jsou zakreslena v katastrálních mapách. Číslo parcelní je jedinečné vždy v rámci katastrálního území. Na většině katastrálních území, zvláště pak na venkově, existují dvě číselné řady parcel – jedna pro pozemkové parcely a druhá pro stavební parcely. V některých katastrálních územích existuje společná (jednotná) číselná řada pro oba druhy parcel.

Pro identifikaci objektů v památkách zahradního umění však identifikace pomocí parcelního čísla nestačí: drobné objekty (sochy, ale i drobné stavby) často své parcelní číslo nemají a leží na rozlehlých parcelách (neřídka zahrnujících celý park nebo zahradu). Větší objekty (stavba, rybník apod.) však číslo parcelní mají. Nevýhodou identifikace pomocí parcelního čísla je také možná změna v případě přečíslování katastru, rozdělení parcely (v takovém případě pak nově vzniklé parcely získávají čísla s lomítkem) nebo změny katastrálního území.

Zeměpisné souřadnice a další možnosti lokalizace

Využití zeměpisných souřadnic představuje možnost jednoznačné lokalizace libovolného objektu pomocí GPS (dnes používán název GNSS – Global Navigation Satellite System) nebo odměřením polohy z mapy. V praxi je nutné vždy udávat souřadnicový systém, ve kterém jsou souřadnice naměřeny. Využívá se např. systém WGS 84⁵⁶ (naměřená poloha má pak záznam například: 50°36'51.475"N, 14°51'41.748"E; používá se i zápis v desítkové soustavě), nebo systém S-JTSK⁵⁷ (naměřená poloha má pak záznam například: X -829 840, Y -992 477). Dříve se – zejména v archeologii – používal i záznam vzniklý odměřením na základní mapě od horní a pravé sekční čáry (záznam má pak podobu např. ZM 02-4 Česká Lípa: 217 mm od severní a 79 mm od východní sekční čáry).

Jednoznačnou výhodnou určení polohy objektu pomocí zeměpisných souřadnic je to, že se jedná o parametry, nepodléhající změně. Místo takto určené lze kdykoli zpětně vyhledat s maximální přesností. Pro lokalizaci drobných objektů v rámci rozlehlých parků (sochy, altány apod.) je navíc značně spolehlivý. Použit lze identifikaci buď v terénu pomocí GPS stanice, nebo dodatečné odměření z některé z veřejných mapových služeb, které to

umožňují (např. GIS NPÚ). Obecně je však žádoucí vazba na identifikátory památkové péče (viz následující podkapitola).⁵⁸

Identifikátory v památkové péči

Národní památkový ústav (NPÚ) disponuje vlastním systémem identifikátorů, které lze použít pro prostorovou identifikaci objektů všeho druhu, včetně drobných objektů. Je žádoucí, aby zpracovatelé používali k identifikaci dokumentovaných objektů především Integrovaný informační systém památkové péče (IISPP). Je veřejně dostupný na webu NPÚ (záložka MONUMNET), mapy pak na mapovém portálu NPÚ (<http://gis.up.npu.cz/>, projekt /záložka/ „územní identifikace“).⁵⁹ Informace lze dohledat v příručkách dostupných na webové adrese https://iispp.npu.cz/doc_admin/docOverview.htm. Přínosem identifikátorů v památkové péči je nejen jednoznačná identifikace, ale možnost „navázání“ (přiřazení) dalších dokumentů ke konkrétním bodům v mapě.

K identifikaci lokalit a objektů v terénu pro potřeby památkové péče slouží následující číselné kódy:

Identifikátor CZ_RETRO

Databáze CZ_RETRO zahrnuje všechna města, městečka a vesnice, která existují či existovala na území Čech, Moravy a Slezska, a rovněž jejich čtvrti a díly. Výběrově obsahuje i některé další lokality charakteru místních částí či samot (např. izolovaně situované hrady či dvory). Každá tato lokalita je jednoznačně identifikována pomocí kódu CZ. To je stabilní číselný kód v číselné řadě 1 až 99999.

Kód paGIS (IDOB_PG)

Kód paGIS (správně identifikátor IDOB_PG) je jednoznačný identifikátor všech objektů, převážně – nikoli výhradně – s číslem domovním. Lze jej odečíst z mapy na adrese: <http://gis.up.npu.cz/>, projekt (záložka) „územní identifikace“. Na mapě je znázorněn jako černý bod, vlastní číslo je okrové (žluté), obvykle 6- či 7- místné.⁶⁰ Červené číslo pod ním je číslem domovním (popisným). V tabulce, která se objeví po dotazu ikonkou i (info) na příslušný bod, se zobrazí množství dalších údajů.⁶¹

Přirůstkový bod PB (přirůstkové číslo, PRIR_C)

Ne všechny objekty mají přiřazen kód IDOB_PG. Jde například o kaple, sochařská díla. Objekty, které kód IDOB_PG dosud nemají, jsou lokalizovány jako tzv. přirůstkový bod (PB) a ten je identifikován pomocí přirůstkového čísla (PRIR_C).

Přirůstkové body mohou do systému („do mapy“) vkládat všichni registrovaní uživatelé a mohou být vkládány kdekoliv na území ČR. Každý zpracovatel průzkumu (i mimo pracovníky NPÚ) si může zažádat o registraci, aby mohl doplňovat řadu přirůstkových bodů (obr. 43).

Rejstříkové číslo ÚSKP

Číslo, přidělené všem nemovitým objektům nebo areálům, zapsaným v Ústředním seznamu nemovitých kulturních památek (ÚSKP). Jedná se tedy o základní údaj pro památkově chráněné objekty. Lze jej zjistit v záložce MONUMNET webových stránek NPÚ, resp. na adrese <http://monumnet.npu.cz/pamfond/hledani.php>.

ÚVOD

METODICKÁ
VÝCHODISKA
A
TERMINOLOGIE

KATEGORIE
PAMÁTKOVÉHO
HODNOCENÍ
OBJEKTŮ

DRUHY
A STUPNĚ
PRŮZKUMŮ

OBECNÉ
METODY
A POSTUP
DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ
PRINCIPY
PÉČE

LITERATURA

SEZNAM
LITERATURY
PŘEDCHÁZející
METODICE

DESTRUKTIVNÍ
ARCHEOLOGICKÝ
VÝZKUM

56 World Geodetic System 1984 (WGS 84); Světový geodetický systém 1984.

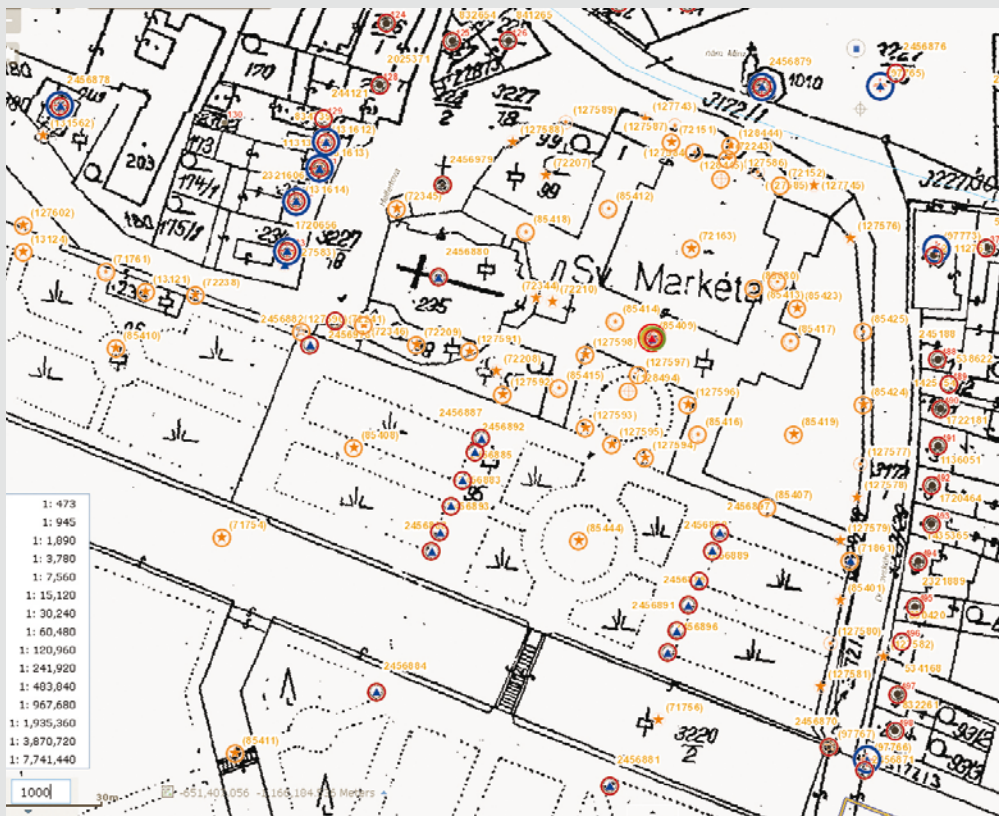
57 Jednotná trigonometrická síť katastrální (JTSK, též S–JTSK).

58 Identifikovat objekt pouhými souřadnicemi bez identifikátoru je sice možné, ale je to nepraktické, protože to nezaručuje jednoznačnou identifikaci (každý totiž umístí bod stejného domu „trochu jinak“, byť jen v řádu metrů či centimetrů, čímž je vyloučena možnost ztotožnění objektů se stejnými souřadnicemi).

59 Z mapy jsou identifikátory vyvolány přes ikonu a je možné je volně kopírovat. Jde o volně dostupné údaje pro všechny zájemce.

60 Toto číslo se zobrazuje až od měřítka 1:1000.

61 Jde o tyto údaje: domovní číslo, orientační číslo, stejně jako všechny administrativní příslušnosti (ORP, KÓD CZ, ZSJ, KÓD KÚ, název obce, okresu, kraje a podobně).

Obr. 43:
 Vzorová mapa GIS NPÚ vyznačením přístupu ke kódu paGIS a PB. Jaroměřice nad Rokytnou, výšek zámeč-
 kého parku – parter před zámkem se sochařskou výzdobou (©NPÚ)

Výsledný elaborát

Obecné zásady

Výstupy průzkumu stavebních, technických a uměleckých objektů v památkách zahradního umění mohou být různé – od velmi rozsáhlých elaborátů čítajících stovky stran, fotografií a rozsáhlých map či plánů až po krátké zprávy nebo evidenční listy. Obvykle se jedná o materiál kombinující textovou, mapovou, plánovou a fotografickou dokumentaci různých forem. Výsledné zpracování je možné v různých formátech, které by měly být přizpůsobeny co nejjednodušší a nejsrozumitelnější formě prezentace a uložení.

Nutné je práci adjustovat tak, aby bylo možné zajistit její dlouhodobou trvanlivost a použitelnost v další praxi. Nelze se spoléhat jen na digitální data na různých nosičích, současně zpracování tištěné a digitální verze (přístupné pro běžného uživatele) by mělo být samozřejmostí. S ohledem na budoucí kompatibilitu dat a jejich využití na libovolném zařízení bez ohledu na hardware a software je žádoucí práci ukládat v jednoduchých přenosných formátech (PDF), zejména za předpokladu zpracování dokumentace v grafických editorech a programech (formáty DWG, DGN apod.).

Podmínky výstupu a následné archivace by měly být obdobné, jako v případě standardního SHP nebo OPD (MACEK 1997, 2001; BLÁHA, JESENSKÝ, MACEK, RAZÍM, SOMMER, VESELÝ 2005).

Textová část

Textová část může být zpracována jak v běžném textovém editoru, tak v prostředí databáze nebo tabulkového editoru. Tisk by měl být proveden s ohledem na čitelnost, a to na materiál, zaručující dlouhodobě možnosti archivace a skladování bez rizika poškození. Výsledný textový nebo databázový soubor je žádoucí uložit v prostředí přenosného formátu PDF, umožňujícím čtení a tisk na libovolném zařízení bez ohledu na změnu softwaru v průběhu času.⁶²

Grafické přílohy

Grafické přílohy (fotodokumentace, ev. ikonografie) mohou být zpracovány v prostředí grafických, databázových nebo textových programů tak, aby snímky neztrácely na kvalitě. Nutné je fotografie podrobně popsat (identifikace objektu /lokality – okres, stavba/, směr záběru podle světových stran nebo průčelí, identifikace snímku – autor, datum). Tisk je nutné provést na kvalitním kalibrovaném zařízení, na papír s vyšší gramáží s důrazem na požadavek dlouhodobé archivace bez ztráty čitelnosti, změny barev apod. Před tiskem je vhodné provést základní korekce nekvalitních snímků (protisvětlo, velký kontrast apod.). V případě fotografií, u nichž záleží na reálné barvě (malby, barva omítky, polychromie apod.), je důležité přiložit k fotografovanému záběru referenční barevnou (kalibrační) tabulku. Výsledný soubor s fotografiemi je žádoucí uložit v přenosném prostředí formátu PDF, umožňujícím čtení a tisk na libovolném zařízení. Snímky, které nebudou zařazeny do tištěné verze dokumentu, je žádoucí připojit na digitálním záznamovém médiu (CD, DVD), kam by měly být uloženy i tištěné snímky, avšak bez úprav a v původním rozlišení, rozříděné do jednotlivých adresářů (složek) dle lokality či objektu.

Mapové a plánové přílohy

V současné době lze považovat za standard zpracování mapové a plánové dokumentace v digitální podobě, i když a priori nelze u menších a méně náročných výzkumných akcí vyloučit ani zpracování ruční (kreslené mapy nebo plány vybarvené trvalými a odolnými barvami, skici, nákresy průčelí, náleзовých situací apod.). Digitální plánové přílohy mohou být zpracovány jak v prostředí vektorových (CAD) či rastrových softwarových programů, mapy navíc i v prostředí geografických informačních systémů (GIS). V případě využití systému GIS je žádoucí zajistit kompatibilitu s již existujícími systémy Národního památkového ústavu.

ÚVOD

METODICKÁ
VÝCHODISKA
A
TERMINOLOGIE

KATEGORIE
PAMÁTKOVÉHO
HODNOCENÍ
OBJEKTŮ

DRUHY
A STUPNĚ
PRŮZKUMŮ

OBECNÉ
METODY
A POSTUP
DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ
PRINCIPY
PÉČE

LITERATURA

SEZNAM
LITERATURY
PŘEDCHÁZEJÍCÍ
METODICE

DESTRUKTIVNÍ
ARCHEOLOGICKÝ
VÝZKUM

62 Nutné je dodržovat základní pravidla – zejména pro použití fontů.

1

Adjustace

Finální adjustace tištěné podoby elaborátu, zahrnující textovou, grafickou a mapovou nebo plánovou část, by měla být přizpůsobena nejen průzkumu samotnému, ale i zajištění trvanlivosti při budoucí práci s materiálem a jeho skladováním. Obecně lze proto doporučit svázání celého elaborátu do jednoho celku přiměřeného formátu (A3, A4), ovšem tak, aby bylo možné z něj kdykoli kopírovat či skenovat bez rizika poškození vazby. Vhodné je vyvarovat se plastové vazbě, PVC fóliím a dalším prvkům ohrožujícím trvanlivost materiálu při dlouhodobé archivaci.

2

3

Archivace

Pro jakékoli budoucí využití materiálu je zcela zásadní otázkou bezpečná archivace. Sebelepší elaborát průzkumu, uložený na nedostupném místě, ztrácí možnost stát se v praxi používaným materiálem. Je proto nezbytně nutné, aby minimálně jedno tištěné paré a minimálně jedno paré v elektronické podobě (na CD nebo DVD) bylo ze strany libovolného zpracovatele předáno oficiální cestou na místně příslušné Územní odborné pracoviště Národního památkového ústavu.

4

5

Další archivace případných duplicitních viceparé na jiných místech (archivy, muzea, vysoké školy, orgány státní správy a samosprávy apod.) je samozřejmě žádoucí a je jedině ku prospěchu věci.

6

7

8

Apendix

6

ZÁKLADNÍ PRINCIPY PÉČE O STAVEBNÍ, UMĚLECKÉ A TECHNICKÉ OBJEKTY V PAMÁTKÁCH ZAHRADNÍHO UMĚNÍ

Základní principy péče o stavební, umělecké a technické objekty v parcích a zahradách lze jen obtížně shrnout do podoby jednoduchých zásad. Odpovědnost za stanovení správných zásad tak bude vždy spočívat na zpracovateli příslušné průzkumové dokumentace, která by měla v míře odpovídající podrobnosti zpracování obsahovat stanovení základních podmínek pro budoucí využití, zachování a obnovu objektů, ať již stavebních, technických či uměleckých. Týká se to zejména jednotlivých stupňů stavebněhistorického průzkumu (plošný průzkum, standardní nedestruktivní stavebněhistorický průzkum), restaurátorského průzkumu a jednotlivých druhů technických průzkumů.

Přitom je nutné mít na paměti, že příslušná navržená opatření shrnují názory zpracovatele průzkumové dokumentace na další přístup k areálu nebo objektu. Navržená opatření nenahrazují odborná vyjádření příslušných památkových orgánů a organizací státní památkové péče (výkonného orgánu památkové péče, Národního památkového ústavu) ve smyslu zákona č. 20/1987 Sb. ve znění pozdějších předpisů. Tento dovětek by měl každý průzkum obsahovat.

ÚVOD

METODICKÁ
VÝCHODISKA
A
TERMINOLOGIE

KATEGORIE
PAMÁTKOVÉHO
HODNOCENÍ
OBJEKTŮ

DRUHY
A STUPNĚ
PRŮZKUMŮ

OBECNÉ
METODY
A POSTUP
DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ
PRINCIPY
PÉČE

LITERATURA

SEZNAM
LITERATURY
PŘEDCHÁZEJÍCÍ
METODICE

DESTRUKTIVNÍ
ARCHEOLOGICKÝ
VÝZKUM

Základní zásady péče

Zásady péče o všechny typy objektů a konstrukcí nelze vzhledem k jejich obrovské šíři shrnout na úrovni jediné metody. Obecně však je možné konstatovat, že používáme stejná pravidla a kritéria, jako u jiných památkově chráněných objektů – staveb, uměleckých děl i technických objektů (nemovitě kulturní památky, objekty v plošně památkově chráněných územích).

Rámcově můžeme tyto zásady rozdělit takto:

Obecné zásady

Týkají se obecných postupů v památkové péči vycházejících z platné legislativy (památkový zákon). Patří k nim povinnosti vyplývající z vlastnictví, údržby, stavebních a restaurátorských prací na kulturních památkách nebo objektech v památkově chráněných územích (např. povinnost vyžádat si závazné stanovisko k údržbovým pracím, ohlašování zásahů do terénu z hlediska možných archeologických nálezů apod.). Lze sem zahrnout rovněž návrh na upřesnění právní ochrany objektu, případně celého areálu (např. návrh na prohlášení hodnotných, ale nechráněných objektů/areálů kulturní památkou, případně návrh na odejmutí ochrany u objektů/areálů degradovaných či zaniklých).

Zásady pro využití objektu/areálu

Stanovení škály možností využití jednotlivých (převážně stavebních) objektů nebo celého areálu zahrady či parku v závislosti na možnostech a potřebách investora při respektování památkových (architektonických, uměleckých, výtvarných a dalších) hodnot. Je při tom vždy nutné pečlivě zvážit i v návaznosti na výše navrhovanou typologii hodnoty objektu a navrhované zásahy. V případě stavebních objektů může být stanoveno např. jeho využití pro novodobé účely (nekomerční – např. kulturní účely /výstavní prostory, hudební produkce/, komerční /ubytování, stravování/, smíšené /konferenční/), ale také jako obnovení původní primární funkce (pěstební účely /skleník/, příležitostně reprezentativní ubytování, společenské akce apod.).

Využití objektů i celých areálů je vždy limitováno také reálnými možnostmi objektů. S ohledem na jejich architektonické, urbanistické, kompoziční, památkové a další hodnoty je žádoucí minimalizovat zásahy do dispozice, a to jak v podobě vestaveb, tak propojování jednotlivých prostor.

Jak v případě celých areálů, tak u jednotlivých budov platí, že novodobé využití je nutné umístit na za dané situace nejvhodnější možné místo (např. dětské hřiště lze umístit v okrajové klidové části zahrady či parku, zatímco na hlavním parteru před zámkem by představovalo zcela zásadní závadu).

Architektonické, urbanistické a dispoziční zásady

Stanovení požadavků na zachování dispozice jak parku či zahrady jako celku, tak jednotlivých objektů (se všemi kompozičními prvky, dominantami, ústředními prostory, komunikačními vazbami apod.), náměty na dílčí nebo celkové změny, korekce, odstranění nevhodných novodobých zásahů, nebo naopak doplnění chybějících, recentně odstraněných nebo zaniklých objektů apod.

Památkové zásady

Mezi nejdůležitější zásady památkové péče patří důraz na autenticitu originálu – počínaje od celkové dispozice, přes dispozici, až po autenticitu historických konstrukcí, materiálů a detailů. Platí to jak pro stavební, tak pro umělecké i technické objekty. Jedině autenticky zachovaný objekt si nese punc originálu a jedinečnou emotivní stopu stáří, svědectví historie, používání, opotřebení apod.

Ne vždy je však možné důsledně zachovat originál v plném rozsahu. Dřevěné konstrukce degradují, kámen zvětrává apod. V takovém případě je nutné zvolit vhodný koncepční přístup – buď originál vyjmout ze svého původního prostředí a deponovat na bezpečném místě (z hlediska zachování jeho materiálové substance) a na původním místě nahradit kopií, nebo originál ponechat přirozenému procesu stárnutí, kterému budeme čelit odbornými technickými zákroky (restaurování).

Technické zásady

Technické zásady lze rozdělit podle typů objektů, u nichž je třeba dle typu konstrukce uplatňovat obvyklé zásady památkové péče, spojené s obnovou podle tradičních postupů a technologií identických (nebo blízkých) technologiím, jimiž byl objekt postaven (zhotoven):

Stavební objekty

Zásady zahrnují např. péči o následující konstrukce a detaily

- zdivo vč. základů a ztužení
- klenby
- stropy
- krovy a ostatní nosné dřevěné konstrukce
- střešní krytiny
- kamenické prvky
- povrchy stěn (omítky, vč. nátěrů a maleb)
- výplně otvorů (okna, dveře, vrata, okenice)
- podlahy, dlažby, schody
- kovářské, litinové a zámečnické prvky
- „TZB“ (topeniště, zásobování vodou, odpadní systémy, větrání apod.).

Nutné je obvykle řešit následující problémy:

- statika (poškození základních nosných systémů)
- degradace materiálů a konstrukcí vlivem času, vlhkosti, neúdržby
- vlhkost
- zasolení
- poškození biologickými škůdci (dřevokazné houby, hmyz)

Umělecké a uměleckořemeslné objekty

Zásady zahrnují např. péči o následující typy objektů

- kamenosochařské a kamenické památky
- nástěnné malby (interiér, exteriér)
- sgrafito a další historické omítky
- umělecké kovářské a litinové objekty
- umělecké a uměleckořemeslné dřevěné objekty

Nutné je obvykle řešit následující problémy:

- statika (poškození základních nosných systémů)
- degradace materiálů (zvětvování, koroze)
- nevhodné novodobé úpravy (zejména povrchové, konzervační apod.)
- zasolení
- poškození biologickými škůdci (plísně apod.)

Technické objekty

Zásady zahrnují péči o následující konstrukce a detaily

- zdivo vč. základů a ztužení
- klenby
- komunikace, vč. povrchů (cesty, pěšiny, schody)
- terénní úpravy (náspy, zářezy, tarasy, umělé svahy a kopce apod.)
- vodní díla (umělé vodní toky a kanály, vodní nádrže, rybníky, jezírka apod.)
- další historická technická díla (např. osvětlení)

Nutné je obvykle řešit následující problémy:

- statika (poškození základních nosných systémů)
- degradace materiálů a konstrukcí vlivem času, vlhkosti, neúdržby
- změny terénního reliéfu a povrchu přirozenou cestou (splach, sesuvy) nebo umělými zásahy
- nevhodné povrchy komunikací a ploch
- neodborné zásahy do vodních děl (nevhodné zpevnění břehů apod.) a z toho vyplývající důsledky

ÚVOD

METODICKÁ
VÝCHODISKA
A
TERMINOLOGIE

KATEGORIE
PAMÁTKOVÉHO
HODNOCENÍ
OBJEKTŮ

DRUHY
A STUPNĚ
PRŮZKUMŮ

OBECNÉ
METODY
A POSTUP
DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ
PRINCIPY
PÉČE

LITERATURA

SEZNAM
LITERATURY
PŘEDCHÁZEJÍCÍ
METODICE

DESTRUKTIVNÍ
ARCHEOLOGICKÝ
VÝZKUM

1

Požadavky na nové objekty

Nově vkládané objekty, ať již do celého parku (např. mobiliář), nebo do jednotlivých stavebních objektů (vertikální komunikace, příčky, podhledy, instalace) by měly být pokud možno konstrukčně a dispozičně nezávislé na historických stavebních strukturách. Principů práce s novotvary v památkové péči je velké množství, od použití kontrastních novotvarů přes kontextuální přístup až po přesné repliky. Protože každý objekt či areál vyžadují individuální přístup, nelze jednoznačně stanovit, jak přesně v tomto směru postupovat. Zásadně je však nutné při návrhu postupovat tak, aby nedošlo k větší kolizi s hodnotnými součástmi historické kompozice, dispozice, konstrukcí, ani s detaily v objektech v památce zahradního umění. Zásahy by měly být také ze zásady reverzibilní, tzn. odstranitelné bez většího dopadu na originální materiálovou substanci. Platí to i u zásahů do terénu, kde hrozí velké riziko poškození archeologických situací.

2

3

4

Možnosti budoucího doplnění poznatků

I když byly podmínky průzkumu (stavebněhistorický, restaurátorský apod.) ideální, vždy se objeví výčet doplňujících otázek, které by bylo možné v budoucnosti v průběhu stavebních či terénních prací zodpovědět. Měl by být proto zpracován taxativní výčet sporných nebo nevyřešených otázek, doplněný o seznam doporučených dalších průzkumových prací.

5

6

Požadavky na projekční a koncepční práce

Mezi velmi důležité materiály při rozhodování o budoucnosti jak parku či zahrady, tak stavebních, technických a uměleckých objektů v nich patří koncepční materiály zejména památkové péče. Pro nejvýznamnější areály je žádoucí zpracování tzv. Plánů ochrany (metodika viz KUČA, KRATOCHVÍLOVÁ, KUČOVÁ 2012). Dříve se zpracovávaly pro území městských památkových rezervací a zón i tzv. Plány zásad památkové ochrany, z nichž některé zahrnují i území s historickými zahradami a parky (např. Mnichovo Hradiště). Přestože Plány zásad památkové ochrany, které se ve své legendě liší, nemají pevné legislativní ukotvení, mohou obsahovat cenné náměty k ochraně hodnotných objektů v parku či zahradě i k doporučeným úpravám.

7

8

Velkou pozornost je nutné věnovat i projekčním pracím, od studie až po realizační projekt. Při následné realizaci úprav je nutné situaci sledovat tak, aby nedošlo k riziku poškození památkových hodnot při neodborném provádění stavby ne kvalifikovanými pracovníky apod.

7

LITERATURA

BENEŠ, J. – PRACH, K. (2004): Geobotanická indikace v archeologii. In: Kuna, M. a kol., Nedestruktivní archeologie. Academia, Praha, s. 297–304.

BERÁNEK, J. – BERÁNKOVÁ, L. – ČEVONOVÁ, J. – MACEK, P. – PATRNÝ, M. – ZÁHORKA, J. – ZAHRADNÍK, P. (v tisku): Metodika stavebněhistorického průzkumu. NPÚ, Praha.

BLÁHA, J. – JESENSKÝ, V. – MACEK, P. – RAZÍM, V. – SOMMER, J. – VESELÝ, J. (2005): Operativní průzkum a dokumentace historických staveb. NPÚ, Praha.

BLAŽÍČEK, O. J. – KROPÁČEK, J. (1991): Slovník pojmů z dějin umění. Odeon, Praha.

BOUČEK, Z. a kol. (1987): Parky v sídlech. Výzkumný zpráva. Výzkumný a šlechtitelský ústav okrasného zahradnictví, Průhonice.

BROŽOVSKÝ, M. (1985): Uměleckohistorický průzkum památek zahradního umění a jeho dokumentace. In: Památky zahradního umění. Sborník z celostátního semináře na Konopišti a ve Veltrusích 4. – 7. 6. 1985. Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje, Praha, s. 31–40.

CURRIE, C. (2005): Garden Archaeology. A Handbook. Practical Handbook in Archaeology, No 17. Council of British Archaeology, York.

DOKOUPIL, Z. a kol. (1957): Historické zahrady v Čechách a na Moravě. Nakl. Čs. výtvarných umělců, Praha.

DVOŘÁČEK, P. (2007): Historické zahrady. KMa, Praha.

ECLER, P. (2011): Cesty za poznáním historického stavu veltruského zámeckého parku. In: Zahrada jako umění. Umění v zahradě. Historické zahrady Kroměříž 2011. Sborník referátů přednesených na konferenci, souvisejících dokumentů a příspěvků dodaných v písemné podobě. 9. a 10. června 2011. Arcibiskupský zámek v Kroměříži – Klub UNESCO Kroměříž, Kroměříž, s. 55–58.

GOJDA, M. a kol. (2015): Archeologický výzkum památek zahradního umění. Národní památkový ústav, Praha.

HALAMÍČKOVÁ, A. – PURKYŇOVÁ, J. eds. (1989): Historické parky a zahrady. Současné a budoucí využití. Krajský ústav státní památkové péče a ochrany přírody Severomoravského kraje, Ostrava.

HARNEY, M. a kol. (2014): Gardens and landscapes in historic building conservation. Wiley Blackwell, Chichester.

HEBER, F. A. (1843–1849): Böhmens Bergen, Beften und Bergschlösser. C. W. Medau und Comp., Prag.

HENDRYCH, J. (2005): Tvorba krajiny a zahrad. České vysoké učení technické v Praze, Praha.

HEROUT, J. (2011): Slabikář návštěvníků památek. NPÚ ÚOP středních Čech, Praha.

HENNEBO, D. 1985: Gartenkmalpflege. Grundlagen der Erhaltung historischer Gärten und Grünanlagen. Ulmer, Stuttgart.

HESSE, R. (2010): LiDAR-derived Local Relief Models: a new tool for archaeological prospection. Archaeological Prospection, č. 17, s. 67–72.

HIEKE, K. (1984): České zámecké parky a jejich dřeviny. Státní zemědělské nakladatelství, Praha.

HIEKE, K. (1985): Moravské zámecké parky a jejich dřeviny. Státní zemědělské nakladatelství, Praha.

HORKÝ, J. – VOREL, I. (1988): Tvorba krajiny. České vysoké učení technické v Praze, Praha.

HORKÝ, J. (1967): Vývoj vzájemných vztahů mezi sídlištními celky a krajinou I. Vědecké práce Výzkumného ústavu okrasného zahradnictví v Průhonících, č. 4, s. 151–223.

<http://archivnimapy.cuzk.cz/>

<http://oldmaps.geolab.cz/>

ICOMOS (2001): Mezinárodní dokumenty ICOMOS o ochraně kulturního dědictví. Český národní komitét ICOMOS, Praha.

ÚVOD

METODICKÁ
VÝCHODISKA
A
TERMINOLOGIE

KATEGORIE
PAMÁTKOVÉHO
HODNOCENÍ
OBJEKTŮ

DRUHY
A STUPNĚ
PRŮZKUMŮ

OBCENÉ
METODY
A POSTUP
DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ
PRINCIPY
PÉČE

LITERATURA

SEZNAM
LITERATURY
PŘEDCHÁZEJÍCÍ
METODICE

DESTRUKTIVNÍ
ARCHEOLOGICKÝ
VÝZKUM

1

JANČO, M. (2008): Historické zahrady a parky a jejich obnova z pohledu archeologie. In: Co ohrožuje historické zahrady? Historické zahrady Kroměříž 2008. Mezinárodní konference 5. a 6. června 2008. Arcibiskupský zámek v Kroměříži – Klub UNESCO Kroměříž, Kroměříž, s. 35–39.

2

JANČO, M. (2009): Historické zahrady a parky a jejich obnova z pohledu zahradního archeologického výzkumu. Zprávy památkové péče, roč. 69, č. 5, s. 358–370.

3

JELÍNKOVÁ, M. a kol. (1984): Analýza sadovnické a společenské účinnosti parkové zeleně. Výzkumný zpráva. Výzkumný a šlechtitelský ústav okrasného zahradnictví, Průhonice.

4

JELÍNKOVÁ, M. (1985): Analýza společenské a sadovnické účinnosti parků v sídlech. Acta Pruhoniana, č. 50, s. 173–202.

5

KOKALJ, Ž. – ZAKŠEK, K. – OŠTIR, K. (2011): Application of sky-view factor for the visualisation of historic landscape features in lidar-derived relief models. Antiquity, roč. 85, č. 327, s. 263–273.

6

KOLEKTIV (1977): Historické zahrady a parky. Jejich místo v socialistické společnosti. Sborník z celostátního semináře v Cholticích 13. – 16. 9. 1976. Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody Východočeského kraje, Pardubice.

7

KOLEKTIV (1985): Památky zahradního umění. Sborník z celostátního semináře na Konopišti a ve Veltrusích 4.–7. 6. 1985. Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje, Praha.

8

KOWARIK, I. (ed.), Naturschutz und Denkmalpflege. Wege zu einem Dialog im Garten. Hochschulverlag AG an der ETH, Zürich.

KŘIVÁNEK, R. (2004): Geofyzikální metody. In: Kuna, M. a kol., Nedestruktivní archeologie. Academia, Praha, s. 117–183.

KUBEŠA, P. – PEŠTA, J. – VESELÝ, J. (2007): Stavebně-historický průzkum zámeckého parku v Brandýse nad Labem. Město Brandýs nad Labem – Stará Boleslav. Strojopis.

KUČA, K. – KRATOCHVÍLOVÁ, I. – KUČOVÁ, V. (2012): Plány ochrany Památkových rezervací a památkových zón. MK ČR, Praha; publikováno online na webu MKČR (<http://www.mocr.cz/assets/kulturni-dedictvi/pamatky/vyhlaska.pdf>)

KUČA, K. – KUČOVÁ, V. (2000): Principy památkového urbanismu. Jalna, Praha.

KUČA, O. (1978): K otázkám historických zahrad. Památky a příroda, roč. 38/33, č. 3, s. 182–185.

KUČA, O. (1989): Projektování obnov historických parků a zahrad v souvislosti s jejich novým využitím. In: Halamičková, A. – Purkyňová, J. (eds.), Historické parky a zahrady. Současné a budoucí využití. Krajský ústav státní památkové péče a ochrany přírody Severomoravského kraje, Ostrava, s. 60–66.

KUČOVÁ, V. a kol. (2014): Metodika standardizovaného záznamu krajinné památkové zóny. Národní památkový ústav, Praha.

KUNA, M. a kol. (2004): Nedestruktivní archeologie. Academia, Praha.

KUTSCHERA, E. E. (1838): Der Saazer Kreis in seinen interessanten Darstellungen. Ritter von Schönfeld, Saaz.

KYNCL, J. (2005): Dendrochronologické datování dřeva. In: Vinař a kol., Historické krovy II. Grada, s. 156–170.

MACEK, P. (1997): Standardní nedestruktivní stavebně-historický průzkum. Státní ústav památkové péče, Praha.

MACEK, P. (2001): Standardní nedestruktivní stavebně-historický průzkum 2. Jalna, Praha.

MACEK, P. – KREJČÍŘÍK, P. (2003): Stavebně-historický průzkum. Historický vývoj památky zahradního umění a jeho interpretace. Zahrada – park – krajina, roč. 12, č. 4, s. 6–9.

MAJER, A. (2004): Geochemie v archeologii. In: Kuna, M. a kol., Nedestruktivní archeologie. Academia, Praha, s. 195–235.

MALEK, A. A. ed. (2013): Sourcebook for garden archaeology. Methods, Techniques, Interpretations and Field Examples. Parcs et Jardins, vol. 1, Peter Lang, Bern – Bruxelles – Frankfurt am Main – New York – Oxford – Wien.

MAREŠ, S. a kol. (1990): Úvod do užité geofyziky. SNTL – Nakladatelství technické literatury, Praha.

MAREŠOVÁ, S. – HÁJEK, T. (2007): Obnova historických zahrad a parků v ČR. Zprávy památkové péče, roč. 67, č. 1, s. 64–66.

MARŠÍKOVÁ, M. – MARŠÍK, Z. (2007): Dějiny zeměměřičství a pozemkových úprav v Čechách a na Moravě v kontextu světového vývoje. Libri, Praha.

MIKOLÁŠEK, D. (1979): Projektování a realizace obnovy historické zeleně. In: Pavlátová, M. (ed.), Vztah historických parků a zahrad k jiným památkám, problémy jejich obnovy a zachování. Referáty ze semináře v Týnci nad Vltavou. Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody Jihočeského kraje, České Budějovice, s. 38–46.

MOSBAUER, U. A. (2003): Konservierung, Restaurierung und Rekonstruktion historischer Gärten und Plätze, Dissertation. TU München, München.

NPÚ (2007): Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví. Národní památkový ústav, Praha.

NOVÁK, Z. (1991): Quo vadis, památková péče v zahradách? In: Informační a odborně-metodický BULLETIN. Památkový ústav, Brno, s. 25–33.

NOVÁK, Z. (2001): Dřeviny na veřejných městských prostranstvích. Státní ústav památkové péče, Praha.

NOVOTNÁ, G. (2003): Zahradní archeologie, nástroj poznání historických zahrad. Zahrada – park – krajina, roč. 13, č. 4, s. 18–19.

OPPELTOVÁ, J. (2002): Slavnosti a efemérní architektura. In: V zrcadle stínů. Morava v době baroka 1670–1790. Moravská galerie – Somogy éditions d'art, Brno – Rennes.

OTRUBA, I. – PTÁČEK, J. – ŠVORC, L. (2007): 101 našich nejkrásnějších zahrad a parků. Pavel Dobrovský-Beta, Praha.

PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ, B. – PETRŮ, J. – RIEDL, D. – SVOBODA A. M. (2004): Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Libri, Praha.

PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ, B. a kol. (2000): Pražské zahrady a parky. Společnost pro zahradní a krajinářskou tvorbu, Praha.

PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ, B. a kol. (2001): Méně známé pražské zahrady a parky. Společnost pro zahradní a krajinářskou tvorbu, Praha.

PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ, B. (2002): Péče o historické zahrady a parky – problémy a formy řešení. In: Tvář naší země – krajina domova, sv. 2. Krajina jako kulturní prostor. Studio JB – Česká komora architektů, Lomnice nad Popelkou, s. 13–16.

PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ, B. (2006): Zahrada – majetek i oáza štěstí. In: Lepičová, J. (ed.), Historické zahrady Kroměříž 2006. Umění a společenská činnost v historických zahradách. Agentura Bonus, Hrdějovice, s. 13–15.

PAVLÁTOVÁ, M. ed. (1979): Vztah historických parků a zahrad k jiným památkám, problémy jejich obnovy a zachování. Referáty ze semináře v Týnci nad Vltavou. Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody Jihočeského kraje, České Budějovice.

PEŠTA, J. (2014): Plošný průzkum lidové architektury a vesnických sídel. NPÚ, Praha.

PEŠTA, J. (2003): Zámecké sídlo v Tvoršovicích. Památky středních Čech, roč. 17, č. 1, s. 33–45.

PEŠTA, J. – NOVÁ, E. (2015): Zámecké sídlo v Osově. Památky středních Čech, roč. 29, č. 2.

PETRŮ, J. (1995): Pramenné zdroje k historii zahrady 19. století. In: Městské historické parky. Památkový ústav, Olomouc, s. 6–11.

POLÁKOVÁ, J. ed. (2007): Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví. Národní památkový ústav, Praha.

RAŽÍM, V. ed. (2012): Zkoumání historických staveb. NPÚ, Praha.

RIEDL, D. (1977): Obnova historických zahrad v projektové dokumentaci a realizace. In: Historické zahrady v současnosti. IV. mezinárodní symposium o zachování a obnově historických zahrad. Kroměříž – Praha, s. 1–9.

ROUBÍK, F. (1951–1952): Soupis map českých zemí I. Státní nakladatelství učebnic, Praha.

ROUBÍK, F. (1955): Soupis map českých zemí II. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha.

SEMOTANOVÁ, E. (2002): Studium krajiny a srovnávací kartografické prameny. In: Němec, J. (ed.), Krajina 2002. Od poznání k integraci. Ministerstvo životního prostředí, Ústí nad Labem – Praha, s. 63–70.

SEMOTANOVÁ, E. – ŠIMŮNEK, R. (2000): Lexikon mapových archivů a sbírek České republiky. Historický ústav AV ČR, Praha.

SUCHARA, I. (1985): Ekologický význam historických parků. Zahradnictvo, roč. 10, č. 4, s. 181–182.

ŠANTRŮČKOVÁ, M. – VÁVROVÁ, V. (2009), Představení databáze historických zahrad a parků. Prameny a studie, č. 42, s. 131–135.

ŠIMKOVIČ, P. (1978): Obnova historických parků s přihlídnutím na ich dendrologické hodnoty. Památky a příroda, roč. 38/33, č. 3, s. 158–162.

ŠUBR, J. – LANKOVÁ-ŠUBROVÁ, R. (2007): Stanovení zásad funkční obnovy městských a historických parků, zahrad a hřbitovů. In: Havlíčková, K. (ed.), Strom a květina – součást života. Sborník z vědecké konference s mezinárodní účastí. Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, Průhonice, s. 91–94.

ÚVOD

METODICKÁ
VÝCHODISKA
A
TERMINOLOGIE

KATEGORIE
PAMÁTKOVÉHO
HODNOCENÍ
OBJEKTŮ

DRUHY
A STUPNĚ
PRŮZKUMŮ

OBECNÉ
METODY
A POSTUP
DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ
PRINCIPY
PÉČE

LITERATURA

SEZNAM
LITERATURY
PŘEDCHÁZEJÍCÍ
METODICE

DESTRUKTIVNÍ
ARCHEOLOGICKÝ
VÝZKUM

1

UHLÍŘOVÁ, L. (2004): Staré kartografické prameny – zdroj poučení o podobě krajiny a parků v minulosti. In: Životní prostředí a veřejná zeleň ve městech a obcích. Sborník přednášek. Klatovy 2004, 30. ročník. VÚKOZ, Klatovy, s. 134–150.

2

ULIČNÝ, P. (2003): Valdštejnovo casino u Jičína. Průzkumy památek, roč. 10, č. 1, s. 121–144.

ULIČNÝ, P. (2006): Jak mělo vypadat Valdštejnovo Casino? Výsledky stavebně historického průzkumu. In: Valdštejnovo město Jičín. Minulost – Budoucnost. Regionální muzeum u galerie, Jičín, s. 56–61.

3

ULIČNÝ, P. (2007): Zahrada Valdštejnova casina u Jičína. In: Fučíková, E. – Čepička, L. (ed.), Valdštejn. Albrecht z Valdštejna, *Inter arma silent musae?* Academia, Praha, s. 239–244.

ULIČNÝ, P. (2009): Analytická rekonstrukce Královské zahrady Pražského hradu 1535 – 1620. In: Dobalová, S. a kol., Zahrady Rudolfa II. Jejich vznik a vývoj. Academia, Praha, příloha.

4

ULIČNÝ, P. (2011): Zahrady Albrechta z Valdštejna. Nové poznatky. Zprávy památkové péče, roč. 71, č. 1, s. 21–28.

VÁVROVÁ, V. – ŠANTRŮČKOVÁ, M. (2008): Využití archivních pramenů při studiu krajiny na příkladu Novodvorska a Žehušicka. In: Šimůnek, R. (ed.), Regiony – časoprostorové průsečíky? Práce Historického ústavu AV ČR, v.v.i. Opera Institutu historici Pragae sv. 21, řada C – Miscellanea. Historický ústav AV ČR, v.v.i., Praha, s. 63–76.

5

VÁVROVÁ, V. (2004): Krajina a zahrady nejen v archivních pramenech – několik poznámek ke studiu ikonografických pramenů. In: Životní prostředí a veřejná zeleň ve městech a obcích. Sborník přednášek. Klatovy 2004, 30. ročník. VÚKOZ, Klatovy, s. 120–128.

6

WOLF, F. K. ed. (1810): *Abbildungen sämtlicher alten und neuen Schlösser in Böhmen*, Prag.

ZÁHORKA, J. – MACEK, P. – CHOTĚBORSKÁ, L. (2009): Standardní stavebně-historický průzkum zámku a parku v Krásném Dvoře. Národní památkový ústav, Praha.

7

8

Zákon č. 20/1987 Sb.

8

SEZNAM LITERATURY PŘEDCHÁZEJÍCÍ METODICE

- JANÁL, J. (2011): Archeologický výzkum v (před-) předprojektové fázi obnovy historických zahrad: krátké zamyšlení nad připravovanou metodikou výzkumu historických zahrad archeologickými metodami. In: Křesadlová, L. – Šnajdarová, D. (ed.), *Ingredere hospes 4: sborník Národního památkového ústavu územní odborné pracoviště v Kroměříži*. Národní památkový ústav, Kroměříž, s. 117–118.
- JANÁL, J. (2010): Projekt Archeologická evaluace historických ikonografických pramenů Květné zahrady. In: Hodaňová, K. (ed.), *Ingredere hospes 3: sborník Národního památkového ústavu územní odborné pracoviště v Kroměříži*. Národní památkový ústav, Kroměříž, s. 109–112.
- KŘESADLOVÁ, L. – JANÁL, J. (2009): Příspěvek k poznání historických rozvodů vody v Květné zahradě v Kroměříži. In: Hodaňová, K. (ed.), *Ingredere hospes 2: sborník Národního památkového ústavu územní odborné pracoviště v Kroměříži*. Národní památkový ústav, Kroměříž, s. 19–26.
- MALINA, O. (2014): LiDAR a hornická krajina. Terénní památky v novém světle. *Zprávy památkové péče*, roč. 74, č. 2, s. 124–132.
- MALINA, O. – KAREL, T. (2012): Hřebečná – možnosti a východiska studia hornické kulturní krajiny. *Sborník muzea Karlovarského kraje*, roč. 20, s. 353–361.
- MALINA, O. (2010): Transformace osídlení v prostředí GIS – zpracování dat z povrchových sběrů. In: *GIS V ARCHEOLOGII 2010, zborník referátov, Nitra 25. – 26. november 2010*. Archeologický ústav SAV Nitra, Nitra, s. 86–99.
- PEŠTA, J. (2014): Plošný průzkum lidové architektury a vesnických sídel. NPÚ, Praha.
- PEŠTA, J. (2007): Pražská usedlost Hřebenka. *Průzkumy památek*, roč. 14, č. 2, s. 71–88.
- PEŠTA, J. (2003): Zámecké sídlo v Tvoršovicích. *Památky středních Čech*, roč. 17, č. 1, s. 33–45.
- ŠANTRŮČKOVÁ, M. (2014): Krajinářská tvorba Jana Rudolfa Černína. Vznik a vývoj parků v Krásném Dvoře, Jemčině, Petrohradě a Chudenicích. *Karolinum, Praha*.
- ŠANTRŮČKOVÁ, M. (2014): Využití písemných a obrazových pramenů při studiu historických krajinných úprav na příkladu parku Lázeň v Chudenicích u Klatov. *Historická geografie*, roč. 40, č. 2, s. 235–262.
- ŠANTRŮČKOVÁ, M. – VÁVROVÁ, V. (2009): Představení databáze historických zahrad a parků. *Prameny a studie*, č. 42, s. 131–135.
- TIŠEROVÁ, R. – STARÁ, M. (2007): Stolní keramika Valdštejnova venkova. In: Fučíková, E. – Čepička, L. (ed.), *Valdštejn. Albrecht z Valdštejna. Inter arma silent musae?* Academia, Praha, s. 254–258.
- TIŠEROVÁ, R. (2010): Zaměření zříceniny hradu Hamrštejn. *Metoda a cíle. Zprávy památkové péče*, roč. 70, č. 2, s. 144–145.
- ZEMAN, L. – MALINA, O. (v tisku): *Komponovaná krajina Valečska ve světle nových poznatků*, *Časopis společnosti přátel starožitností*.

ÚVOD

METODICKÁ
VÝCHODISKA
A
TERMINOLOGIE

KATEGORIE
PAMÁTKOVÉHO
HODNOCENÍ
OBJEKTŮ

DRUHY
A STUPNĚ
PRŮZKUMŮ

OBECNÉ
METODY
A POSTUP
DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ
PRINCIPY
PÉČE

LITERATURA

SEZNAM
LITERATURY
PŘEDCHÁZEJÍCÍ
METODICE

DESTRUKTIVNÍ
ARCHEOLOGICKÝ
VÝZKUM

DESTRUKTIVNÍ ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM

Samotné destruktivní archeologické výzkumy mohou podle § 22 odst. 2 zákona č. 20/1987 Sb. o státní památkové péči provádět pouze oprávněné organizace, proto má tento appendix pouze informativní charakter a rozhodně nemá a nemůže suplovat odborné metodické příručky. Destruktivní archeologický výzkum dále podléhá Úmluvě o ochraně archeologického dědictví Evropy (Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 99/2000 Sb.m.s.) a řídí se obecnými zásadami vydanými Archeologickým ústavem AV ČR ve formě směrnice o Provádění terénních archeologických výzkumů č. 3/2008. Appendix je primárně určen všem, kdo řeší problematiku obnovy, respektive průzkumu historických parků a zahrad a potřebují získat širší přehled o dostupných metodách a možnostech archeologického výzkumu, aby bylo projekt obnovy možné náležitě naplánovat, financovat a provést. Niže uvedený přehled přístupů k destruktivnímu archeologickému průzkumu je zamýšlen především jako podklad pro zadavatele těchto průzkumů, aby byl informován o možných postupech vhodných pro památky zahradního umění. Pro samotné archeology může mít význam například v kontextu záchranné archeologie, kde jsou jen omezené možnosti specializace na specifická odvětví. Připomenout je též třeba fakt, že archeologický výzkum je možné realizovat celou řadou způsobů, i když je prováděn oprávněnou organizací.

Výsledkem archeologického výzkumu je nálezořádek, který shrnuje všechny získané poznatky. Její součástí je nálezořádek (soubor movitých nálezů, nálezořádek a soubor terénní dokumentace (převzato ze směrnic Archeologického ústavu AV ČR v Praze č. 8/2007 a 3/2008). Osnovu nálezořádku tvoří zejména: lokalizace a okolnosti výzkumu, geografický a sídelní kontext naleziště, historie naleziště, cíle a metoda výzkumu, popis terénní situace, zhodnocení výsledků výzkumu, seznam nálezů a obrazové přílohy. Na základě použité nedestruktivní metody je nedílnou součástí nálezořádku i expertní posudek odborníka provádějícího specializovaný průzkum nebo měření. Nálezořádek se povinně odevzdává Archeologickému ústavu AV ČR, v. v. i. a v případě památkově chráněných objektů nebo území též Národnímu památkovému ústavu.

Úmluva o ochraně archeologického dědictví požaduje využívání nedestruktivních metod výzkumu, kdykoli to bude možné. Získané movité archeologické nálezy jsou vlastnictvím státu, kraje nebo obce. Jestliže archeologický výzkum provádí organizace zřízená státem, pak se nálezy ukládají do státem zřízeného muzea (např. Národní muzeum Praha, Moravské zemské muzeum Brno, Slezské muzeum Opava). V případě, že je zřizovatelem organizace oprávněně provádět archeologické výzkumy obec, pak jsou nálezy ukládány do muzea, které zřídila obec. V ostatních případech jsou nálezy vlastnictvím kraje a jsou ukládány do muzeí zřízených příslušným krajem.

Destruktivní archeologický výzkum, neboli terénní archeologický výzkum odkryvem (exkavací), má, jedná-li se o destruktivní archeologický výzkum odkryvem v areálech historických zahrad a parků, kromě výše zmíněných náležitostí i další legislativní parametry. Většina z těchto areálů je zapsána v Ústředním seznamu kulturních památek ČR jako kulturní památka nebo národní kulturní památka, případně jako součást plošně chráněného území. Nejen z tohoto statutu plyne nutnost řídit se při výzkumné, průzkumné nebo jiné činnosti mezinárodními dokumenty o ochranně kulturního dědictví (Úmluva o ochraně archeologického dědictví – tzv. Maltská konvence), ale především platnou legislativou ve smyslu zákona č. 20/1987 Sb. v platném znění.

Vzhledem k tomu, že archeologický výzkum odkryvem je ve své podstatě destruktivním postupem, při jehož aplikaci dochází kromě zisku mnoha kategorií poznatků i k nenávratnému poškození archeologického pramene, tedy intaktní nálezořádkové situace, je bezpodmínečně nutné přizpůsobit strategii terénního archeologického výzkumu těmto skutečnostem a minimalizovat zásahy do původních terénů s archeologickými komponentami zachovanými v poloze in-situ. Prostředkem k tomu je právě kombinace nedestruktivních postupů, zmíněných v této publikaci, ve fázi před nebo v průběhu provádění terénního archeologického výzkumu odkryvem. I tak je ovšem na místě pojmut exkavaci pouze jako nutný doplněk k nedestruktivním postupům a omezit její rozsah na takovou míru, která zajistí dostatečnou kapacitu poznání, avšak nepoškodí nadměrně archeologický potenciál zkoumané lokality. Destruktivní terénní archeologický výzkum je totiž souborem činností, které nelze v daném místě opakovat, jedná se tedy o definitivní přístup.

V obecné rovině lze konstatovat, že základním rozdílem v pojetí archeologického výzkumu je terénní archeologický výzkum badatelský a tzv. záchranný. Zatímco badatelský výzkum slouží primárně k zodpovězení předem definovaných otázek a problémů coby vědeckého problému, přičemž jeho strategie je volena účelně a bez přímé vazby na záměr investora (ve smyslu vazby na konkrétní stavební akci nebo akci obnovy), záchranný archeologický výzkum je právě touto vazbou limitován. V obou případech jde ovšem v principu o shodné aspekty a liší se pouze volbou své strategie.

Základním krokem k uskutečnění terénního archeologického výzkumu odkryvem je stanovení strategie výzkumu. Strategie určuje, jakým způsobem a v jakém rozsahu bude terénní výzkum prováděn s ohledem na širokou škálu určujících faktorů. Je zřejmé, že není účelem archeologického výzkumu v případě historických zahrad a parků postihnout (a zároveň poškodit) celou plochu zkoumané lokality. Archeologický výzkum by měl v maximální možné míře odpovídat na kladené otázky a zároveň být prostorově vymezen v minimálním možném rozsahu. Předchozí teze lze zejména uplatnit u výzkumů badatelských, výzkumů formou mikrosondáže nebo formou zjišťovací sondáže. U terénních archeologických výzkumů formou výzkumu předstihového nebo záchranného (viz níže) je organizace výzkumu do značné míry limitována požadavkem investora nebo původce zemních prací, např. při obnově zahrad nebo parků. I v tomto případě je ale nutné uzpůsobit organizaci práce v tom smyslu, aby byly zemní zásahy minimalizovány za účelem ochrany archeologického potenciálu lokality a zachování původních, dosud nenarušených archeologických terénů v co největší míře.

Analýza terénního reliéfu povrchovým sběrem

Jako součást povrchového průzkumu lze pro účel této metodiky chápat i povrchový sběr movitých nálezů. Jedná se o metodu na pomezí nedestruktivního a destruktivního výzkumu, kdy nejsou narušována archeologická souvrství, ale lokalita je jistým způsobem „ochuzována“ o artefakty, byť obvykle jen v minimálním množství. Z praktických aplikací lze zmínit například nálezy střešní krytiny v okolí drobných parkových staveb či jejich reliktvů, které mohou i samy o sobě poukazovat na jistou úroveň kvality stavebního provedení.

Tato metoda je vhodná zejména tehdy, je-li potřebné získat soubor movitých archeologických artefaktů za účelem studia jejich materiálového složení nebo pro zjištění základního chronologického zařazení lokality. V řadě případů lze takto získat představu o činnostech, které se na místě odehrávaly, nebo ověřit funkci některých terénních objektů. Absence stratigrafických vztahů jednotlivých nálezů a jejich nálezového kontextu je značným limitujícím faktorem metody povrchových sběrů a není proto vhodná v areálech historických zahrad jako zcela samostatně aplikovaná metoda.

Omezením této metody je skutečnost, že za standardních podmínek se movité archeologické nálezy na povrchu terénu nevyskytují. Movité artefakty se však někdy nacházející přímo na povrchu na místech trvale zatrávněných či v lesním prostředí. Jde například o vývraty stromů, rýhy vytvořené erozí, plochy rozryté lesní zvěří nebo místa narušená neodbornými terénními zásahy. Zde je možné zastihnout kulturní souvrství odhalené bez travního pokryvu (drnu) a pravděpodobnost nálezu movitého archeologického artefaktu je tím vyšší. Nejčastějšími interpretovatelnými nálezy jsou v těchto případech zlomky keramiky, které obvykle umožňují i základní datování, případně nálezy již zmíněné střešní krytiny, úlomky omítek či maltoviny apod. Povrchové sběry je vhodné orientovat zejména na antropogenní tvary reliéfu, kde je pravděpodobnost nálezu obvykle nejvyšší (obr. A1).

Archeologický výzkum vzorkováním

Archeologický výzkum vzorkováním lze chápat jako terénní archeologický výzkum nestratifikovaných situací, prováděný například formou povrchových sběrů. Specifickým druhem vzorkování je v areálech zahrad a parků často využívaná metoda vyhledávání antropogenních archeologických souvrství. Tato metoda může využít např. ruční pedologickou sondu, která po aplikaci zobrazí půdní profily na základě jednoduchého principu navrtání terénu. Vyhodnocení půdních profilů (s předpokladem znalosti místních geologických a pedologických poměrů) pomůže při orientaci ve výskytu archeologicky potenciálních souvrství s výskytem movitých artefaktů. Stejně tak lze tuto metodu využít pro rekognoscenci vhodných sektorů pro odběr vzorků environmentálních analýz, jež jsou v areálech historických zahrad a parků velmi cenným a přínosným analytickým nástrojem (obr. A2).

ÚVOD

METODICKÁ
VÝCHODISKA
A
TERMINOLOGIE

KATEGORIE
PAMÁTKOVÉHO
HODNOCENÍ
OBJEKTŮ

DRUHY
A STUPNĚ
PRŮZKUMŮ

OBECNÉ
METODY
A POSTUP
DOKUMENTACE

ZÁKLADNÍ
PRINCIPY
PÉČE

LITERATURA

SEZNAM
LITERATURY
PŘEDCHÁZEJÍCÍ
METODICE

DESTRUKTIVNÍ
ARCHEOLOGICKÝ
VÝZKUM

Obr. A1:
Valeč (okres Karlovy Vary), zámecký park – vrcholový pahorek, střešní krytina ve staré sondě narušované erozí

Obr. A2:
Lemberk (okres Liberec), zámecká zahrada – půdní profil získaný pedologickou sondou

A3

A4

Obr. A3:

Lemberk (okres Liberec), zámecká zahrada – mikrosondáže pro ověření základové partie kašny

Obr. A4:

Lemberk (okres Liberec), zámecká zahrada – ukázka zjišťovací sondy pro ověření výskytu základového zdiva ovčína a jeho vztahu s transektem komunikace

1

Archeologický výzkum prostřednictvím mikrosondáže

2

Archeologický výzkum mikrosondáží spadá oproti výše popsanému povrchovému sběru a vzorkování archeologického souvrství již zcela do kategorie destruktivních zásahů při archeologickém výzkumu. Mikrosondáž je terénním archeologickým výzkumem prostřednictvím exkavace s využitím prostorově omezených archeologických sond (0,5 × 0,5 nebo 1 × 1 m), nejčastěji za účelem potvrzení nebo vyvrácení hypotézy o výskytu nebo vlastnostech nemovitých archeologických nálezů v areálu historického parku nebo zahrady.

3

Mikrosondáží lze ověřit nebo vyvrátit výskyt objektů předpokládaných na základě heuristické přípravy nebo výstupů nedestruktivních metod výzkumu. Stejně tak lze archeologickou mikrosondáží získat poznatky o vlastnostech objektů pod úrovní současného terénu, jako je konstrukční řešení staveb nebo technických objektů, statika základových partií dochovaných staveb nebo prostorová interakce studovaných objektů. Vhodná je i při průzkumu lokality detektorem kovů zejména proto, že vyhledávané kovové artefakty budou mít zajištěnou nepostradatelnou kvalitu ve formě zdokumentovaného nálezového kontextu, jenž je zásadní ve fázi interpretace.

4

5

Mikrosondáž využívá ke své syntéze všech postupů jako archeologický výzkum odkryvem, včetně stratigrafických vztahů a sběru movitých artefaktů, ovšem její minimální prostorový rozsah je určující pro možnosti interpretace. Na základě minimálního prostorového rozsahu sond je třeba počítat s omezenými možnostmi ve fázi výstupů, což ovlivňuje i vypovídací hodnotu samotného archeologického výzkumu touto formou (obr. A3).

6

7

Archeologický výzkum prostřednictvím zjišťovací sondáže

8

Obdobnou charakteristiku jako na mikrosondáž můžeme vztáhnout i na terénní archeologický výzkum formou zjišťovací sondáže, jejíž obecnou charakteristikou je taktéž omezení nebo vyvrácení hypotetických předpokladů. Oproti mikrosondáží je ovšem zjišťovací sondáž uskutečňována na větší prostorové jednotce s využitím rozsáhlejších sond (zpravidla liniových), jejichž prostorové vlastnosti poskytují kvalitnější pramennou základnu ve fázi interpretace. Zjišťovací sondy jsou zpravidla kladeny jako liniové výkopy napříč studovaným územím a přinášejí zejména poznatky o rámcovém charakteru lokality a typech archeologických komponent vyskytujících se na studovaném území nebo úseku (obr. A4).

Apendix

Předstihový terénní archeologický výzkum

Předstihový terénní archeologický výzkum je, jak napovídá jeho označení, prováděn v předstihu před zahájením stavební akce nebo etapy obnovy, jejíž součástí jsou zemní zásahy. Jedná se tedy o terénní archeologický výzkum spadající do kategorie výzkumů záchranných, které mají přímou vazbu na projektovou dokumentaci nebo předprojektovou přípravu. V rámci stavební akce nebo obnovy v areálu historické zahrady nebo parku je třeba vytipovat veškeré zemní zásahy, které budou pro aktuální projekt zapotřebí ze strany projektanta nebo prováděcích firem (ať už se jedná o zemní zásahy spojené s prováděním stavby nebo s výsadbou zeleně apod.), případně budou zapotřebí pro dokončení předprojektové přípravy, např. za účelem vypracování standardního stavebně historického průzkumu (SHP).

Terénní archeologický výzkum prováděný předstihově, by měl postihnout plochu plánovaných zemních prací v plném rozsahu. Jedná se tedy o předstihový archeologický výzkum těch ploch, které budou stavební aktivitou narušeny, resp. z hlediska archeologie zničeny. V předstihu je tedy možné archeologickými metodami destruktivního výzkumu vytěžit z neporušených terénních situací veškeré dostupné informace včetně movitých artefaktů se zdokumentovaným nálezovým kontextem před jejich znehodnocením.

Stavebněhistorický a archeologický průzkum a hodnocení stavebních, technických a uměleckých objektů v památkách zahradního umění

Certifikovaná metodika

Autoři: Jan Pešta, Jiří Janál, Ondřej Malina, Markéta Šantrůčková, Renata Tišerová, Martin Weber

Grafické zpracování, sazba, předtisková příprava: Lenka Krejčová, Jiří Krejčí, nakladatelství K-public

Vydal: Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v. v. i., Květnové nám. 391, 252 43 Průhonice

Tisk: Tiskárna Didot, spol. s r. o.

Náklad: 100 ks

Rok vydání: 2015

ISBN 978-80-87674-11-6

Jan Pešta
 Jiří Janál
 Ondřej Malina
 Markéta Šantrůčková
 Renata Tišerová
 Martin Weber

**Stavebněhistorický
 a archeologický průzkum
 a hodnocení stavebních,
 technických a uměleckých objektů
 v památkách zahradního umění**

